

İDRİZ OSMAN

İBN CÜZEY'İN ET-TESHÎL Lİ ULÛMİ'T-
TENZÎL'İNDE KIRAAT

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

İBN CÜZEY'İN
ET-TESHÎL Lİ ULÛMİ'T-TENZÎL'İNDE
KIRAAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İDRİZ OSMAN

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**İBN CÜZEY'İN
ET-TESHÎL Lİ ULÛMÎ'T-TENZÎL'İNDE
KIRAAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İDRİZ OSMAN

Danışman: Prof. Dr. ÖMER ÇELİK

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**İBN CÜZEY'İN
ET-TESHÎL Lİ ULÛMİ'T-TENZÎL'İNDE
KIRAAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İDRİZ OSMAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi IDRİZ OSMAN'ın İBN CÜZEY'İN ET-TESHİL Lİ-ULŪMİT-TENZİL'İNDE KIRAAT adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 3.04.2019 tarih ve 2019-9/18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 26.10.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ÖMER ÇELİK	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi MUSTAFA KILIÇ	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi MURAT KAYA	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: İdriz Osman
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: Tefsir
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ömer Çelik
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – 2019
Anahtar Kelimeler	: Tesir, Kıraat, İbn Cüzey

ÖZET

İBN CÜZEY'İN ET-TESHÎL Lİ ULÛMÎ'T-TENZÎL'İNDE KIRAAT

Kur'ân ilimleri arasında, en önemli ilimlerden birini temsil eden kıraat ilmi, Kur'ân lafızlarının bir takım lehçelere ve yapısal özelliklere göre farklı şekillerde okunmasını konu edinmiştir. Ancak tefsîr ilmiyle asıl olarak bağlantılı olan ise, Kur'ân kelimelerinin yapılarında değişikliğe neden olan ve adına “ferşî farklılıklar” denen bölümdür. Bunlar mübhem âyetlerin anlaşılmasında yardımcı unsur olma görevi yanında, aynı zamanda âyetlerin anlam ve kapsamlarında genişlik ve esnekliğe neden olabilen kıraat ihtilaf türüdür. Hicrî VII. asrın sonları ile VIII. asrın başlarında yaşamış Endülüslü bir müfessir olan ve aynı zamanda kıraat ilmine derin bir vukûfiyeti bulunan İbn Cüzey'in kaleme aldığı *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîz* adlı vecîz tefsirinde kıraat

farklılıklarından mustagnî kalması düşünülemezdi. Nitekim İbn Cüzey'in mükaddimesinde kıraatlere atıfta bulunurken “bir fayda sağlama” amacını güdeceğini belirtmesi, onun atıfta bulunduğu kıraat vecihlerinin üzerinde durulup araştırma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Zira, kıraatlere atıfta bulunma sebebini belli bir amaca bağlayan İbn Cüzey'in, eserinde bu amacına ulaşp ulaşmadığının, kıraatlere atıfta bulunurken kullanmış olduğu kavramların kıraatlerin sıhhatini belirleme konusunda bir öneme sahip olup olmadığının, kıraatler arasında tercih yaparken hangi gerekçeleri ileri sürdüğünün ve kıraat vecihlerini Arap dili açısından ne şekilde yorumladığının ortaya konulması kıraat-tefsir ilişkisinin tespiti açısından önem arz etmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: İdriz Osman
Field	: Basic İslamic Science
Programme	: Commentary of The Qur'an
Supervisor	: Professor Ömer Çelik
Degree Awarded and Date	: Master - 2019
Keywords	: Exegesis (Tafsir), Al-Qiraat, İbn Juzayy

ABSTRACT

Al-Qiraat In İbn Juzayy's Al-Tashil Li-Ulum Al-Tanzil

The science of al-qiraat, one of the most important sciences of Qur'anic Sciences, discusses the different recitations of words of Quran (Alfaz al-Quran) according to some dialects and structural qualifications. However, the part that is directly related to ilm al-tafsir is “secondary differences” that make changes in the structure of words of Quran (Alfaz al-Quran). These are types of ikhtilaf (disagreement) of al-qiraat that help to clarify mubham (ambiguous) verses and increase the possibility of different meanings and contexts of verses. It is not proper for us to think that Ibn Juzayy, an Andalusian mufassir and a real master in ilm al-qiraat that lived at the end of 7th and in the beginning of 8th century (hegira), wouldn't mention differences of al-qiraat in his succinct tafsir called as “al-Tashil li-Ulum al-Tanzil”. Because he says in his muqaddimah (introduction) that he refers recitations “to help (to be beneficial)”, it

is necessary to study on the types of recitations (al-qiraat) he refers. Due to the fact that he explains why he refers to recitations (al-qiraat), it is important in identifying the relationship between al-tafsir and al-qiraat whether he attained his aim, the concepts that he used while referring recitations are important in detecting the authenticity of recitations or not. In addition, it is also important to show the reasons of preference among the recitations and how he interpreted the types of al- qiraat according to Arabic language.

ÖNSÖZ

Kıraatler meselesi, Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok sahih ve şâz kıraatin var olmasının sonucu olarak kıraatler üzerinde tefsir kitaplarında sened ve sıhhatleri başta olmak üzere tefsire olan etkileri gibi meseleler üzerinde uzun değerlendirmeler yapılmıştır. Buna paralel olarak nesilden nesile gelişip artarak çoğalan kıraat kültür ve birikimi düşünüldüğü zaman, İslâmî İlimler literatüründe kıraatler konusun ne kadar geniş bir yer kapsadığını kavramak zor olmayacaktır.

Kıraatler konusunun, bu kadar geniş kapsamlı olduğu ortaya çıktığına göre hemen belirtelim ki, bizim burada yapacağımız çalışma, İbn Cüzey'in *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl* adlı tefsirinin kıraat-tefsir ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi ile sınırlı kalacaktır.

Buna göre araştırmamız iki bölüm ve bir ek'ten oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde, İbn Cüzey'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*'in metodu, özellikleri ve kaynaklarından bahsedilmiş olup, bölümün sonunda da kıraatin tanımı, tarihçesi, kıraat imamları ve bazı kıraat tasnifleri kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın asıl amacını oluşturan, “İbn Cüzey'in *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*'inde Kıraatler” başlıklı İkinci Bölümünde ise, tefsirde var olan kıraatlerin, konu ve sıhhat bakımından tasnifi, aynı zamanda İbn Cüzey'in *et-Teshîl*'de kullandığı kıraat terimlerinin îzahları yer almaktadır. Bu çalışmayı sonuçlandırmamda görüşleri ile katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Ömer Çelik'e teşekkür eder, çalışmanın tüm ilgililere yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2019

İdriz OSMAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU	2
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İBN CÜZEY, KIRAAT İLMİ VE İBN CÜZEY'İN <i>ET-TESHÎL Lİ</i> <i>'ULÛMÎ'T TENZÎL'</i> İNDE KIRAATLER	5
I. İBN CÜZEY'İN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	5
A. Hayatı ve İlmî Kişiliği	5
B. Eserleri	6
1. <i>Tefsir ve Kur'an</i> İlmîyle İlgili Eserleri	6
3. Fıkıh ve Fıkıh Usulü ile ilgili eserleri	7
4. Diğer bazı eserleri	8
5. <i>et-Teshîl li-Ulûmî't-Tenzîl</i>	8
A. Metodu.....	8
B. Özellikleri	9
C. Kaynakları.....	10

II. KIRAAT İLMİ	11
A. Kıraatlerin Tarihçesi	11
B. Tanımı, Konusu ve Gayesi.....	13
C. Kıraatlerin Tasnîfi.....	14
1. Kıraatlerin Sıhhati	14
2. Kıraatlerin İsnâd Derecesi.....	15
3. Kıraatlerin Adedi	15
D. Kıraat İmamları.....	15
E. Kıraat - Tefsîr İlişkisi	18
III. İBNİ CÜZEY'İN <i>ET-TESHÎL Lİ 'ULÛMÎ'T TENZÎL</i> 'İNDE KIRAATLER	19
A. <i>et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl</i> 'de Kıraatler	19
B. Kıraatlerin Konu Bakımından Tasnifi	20
1. Tefsir Amacıyla Kullanılması.....	20
2. Lehçelerle İrtibâtını Belirtmek İçin Kullanılması.....	22
3. İ'râbî Farklılıklara Vurgu Yapmak İçin Kullanılması	23
4. Değişik Mânâları Çağrıştıran Farklı Kıraatlerin Zikredilmesi.....	25
C. Kıraatların Sıhhat Bakımından Değerlendirilmesi	25
1. Sahih Kıraatlerin Tercih Edilmesi	26
2. Âyetlerin Tefsiri Açısından Şâz Kıraatlerin Tercih Edilmesi.....	27
D. Kıraatlere Atıfta Bulunurken Kullanmış Olduğu Bazı Kavramlar	30
1. Harekeleme, Noktalama ve Kelimenin Yapısına İlişkin Kullanılan Kavramlar	30
2. Kıraatleri İfâde Biçimi Olarak Kullanmış Olduğu Bazı Lafızlar	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	41
ET-TESHÎL Lİ 'ULÛMÎ'T TENZÎL'DE KIRAAT UYGULAMALARI	41
A. Arap Lehçeleri Açısından Kıraat Uygulamaları	41
1. İsimlerde Ortaya Çıkan Lehçe Farklılıkları	43
2. Fiillerde Ortaya Çıkan Lehçe Farklılıkları.....	46
3. İsim Fiil Kalıplarında Ortaya Çıkan Lehçe Farklılıkları	51

B. Sarf Kuralları Açısından Kıraat Uygulamaları	52
1. İsimler ile Alakalı Kıraat farklılıkları	53
2. Fiiller ile Alakalı Kıraat ihtilafları	74
3. Kelimen İsim-Fiil Okunması İle İlgili Kıraat Uygulamaları.....	95
A. Nahiv İle İlgili Kıraat Uygulamaları	96
1. Muhteda İle İlgili Kıraat Uygulamaları	97
2. Haber İle İlgili Kıraat Uygulamaları.....	100
3. Atıf İle İlgili Kıraat Uygulamaları	103
4. Sıfat İle İlgili Kıraat Uygulamaları	106
B. Edatlar İle İlgili Kıraat Uygulamaları	108
1. Farklı Edatların Kullanılması.....	108
2. Edatların Hazfı	111
SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	118
EKLER	125

KISALTMALAR

a.s.	aleyhisselam
b.	bin veya ibn
bkz.	bakınız
çev.	çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hız.	Hazreti
ltd.	limited
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
nr.	numara
nşr.	neşreden
ö.	ölümü
r.a.	radıyallahu anh
R.M.	Republika Makedonija
s.	sayfa
s.a.v.	sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
şt.	şirket
thk.	tahkik eden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vr.	varak
v. dğr.	ve Diğerleri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Kur'ân ilimleri arasında, en önemli ilimlerden birini temsil eden kıraat ilmi, Kur'ân lafızlarının bir takım lehçelere ve yapısal özelliklere göre farklı şekillerde okunmasını konu edinmiştir. Kıraat ilmi, Hz. Peygamber döneminden itibaren Müslümanların ilgi odağı olmuş, nitekim ondan bir kıraat alan olduğu gibi, birden fazla kıraat alan da olmuştur. Bu ilgi sayesinde zamanla farklı coğrafyalara yayılan Müslümanlar, gittikleri beldelerde bu ilmi, ilim talebelerine öğretmişlerdir.

Bizden önceki Müslüman nesillerin, Kur'ân lafızlarına tealluk eden mütevâtir kıraat ihtilaflarının üzerinde bu kadar hassasiyetle durmalarının en büyük nedenlerinden biri de kıraat ihtilaflarının, ilk dönemlerde Kur'ân'ın mânalarının açıklanması ve yorumlanması amacıyla ortaya konan “tefsir” ilmiyle olan sıkı bağıdır. Hiç şüphesiz, kıraat ihtilafları arasında Kur'ân kelimelerinin med, kasr, imâle, taklîl ve idgâm şeklinde okunması ile ilgili olan ve Kur'ân tefsirine bir katkısı olmayan, kıraat literatüründe adına “usul ihtilaflar” denen bir kıraat ihtilaf türü de mevcuttur.

Ancak tefsîr ilmiyle asıl olarak bağlantılı olan ise, Kur'ân kelimelerinin yapılarında değişikliğe neden olan ve adına “ferşî farklılıklar” denen bölümdür. Bunlar mübhem âyetlerin anlaşılmasında yardımcı unsur olma görevi yanında, aynı zamanda âyetlerin anlam ve kapsamlarında genişlik ve esnekliğe neden olabilen kıraat ihtilaf türüdür. İşte bu tür kıraat farklılıkları, ilk dönemden itibaren günümüze kadar, Kur'ân'ın anlaşılması amacıyla eserler kaleme alan müfessir ve kıraat alimlerinin kitaplarında en çok başvurdukları kıraat nakillerini oluşturmaktadır.

Hicrî VII. asrın sonları ile VIII. asrın başlarında yaşamış Endülüslü bir müfessir olan ve aynı zamanda kıraat ilmine derin bir vukûfiyeti bulunan İbn Cüzey'in

kaleme aldığı *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîz* adlı vecîz tefsirinde kıraat farklılıklarından mustagnî kalması düşünülemezdi. Nitekim müfessir, eserinin mukaddimesinde de belirttiği gibi, mânaya ve i'râba katkısı olan kıraat farklılıklarını eserinde zikretmiş, kıraat ve tefsîr kitaplarında var olması hasebiyle ve fayda sağlamayacağı düşüncesiyle, kıraat farklılığı söz konusu olan her kelimeye atıfta bulunmayı gerekli bulmamıştır.¹

İbn Cüzey'in mükaddimesinde kıraatlere atıfta bulunurken “bir fayda sağlama” amacını güdeceğini belirtmesi, onun atıfta bulunduğu kıraat vecihlerinin üzerinde durulup araştırma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Zira, kıraatlere atıfta bulunma sebebini belli bir amaca bağlayan İbn Cüzey'in, eserinde bu amacına ulaşmış ulaşamadığının, kıraatlere atıfta bulunurken kullanmış olduğu kavramların kıraatlerin sıhhatini belirleme konusunda bir öneme sahip olup olmadığının, kıraatler arasında tercih yaparken hangi gerekçeleri ileri sürdüğünün ve kıraat vecihlerini Arap dili açısından ne şekilde yorumladığının ortaya konulması kıraat-tefsir ilişkisinin tespiti açısından önem arz etmektedir.

Özetle, kısa-özlü ve dil açısından kolay sayılabilecek bir eser olan *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*'in kıraat-tefsir ilişkisi açısından değerlendirilmesinin lüzumu, tezimizin hazırlanmasında asıl etken olmuştur.

II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU

Kıraatler meselesi, Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok sahih ve şâz kıraatin var olmasının sonucu olarak kıraatler üzerinde tefsir kitaplarında sened ve sıhhatleri başta olmak üzere tefsire olan etkileri gibi meseleler üzerinde uzun değerlendirmeler yapılmıştır. Buna paralel olarak nesilden nesile gelişip artarak çoğalan kıraat kültür ve birikimi düşünüldüğü zaman, İslâmî İlimler literatüründe kıraatler konusun ne kadar geniş bir yer kapsadığını kavramak zor olmayacaktır.

Kıraatler konusunun, bu kadar geniş kapsamlı olduğu ortaya çıktığına göre hemen belirtelim ki, bizim burada yapacağımız çalışma, İbn Cüzey'in *et-Teshîl li*

¹ Muhammed b. Ahmed el-Kelbî el-Gırnâtî İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl* (thk. Muhammed b. Seyyid Muhammed Mevla), Kuveyt: Dâru'd-Diyâ, I, 75.

Ulûmi't-Tenzîl adlı tefsirinin kıraat-tefsir ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi ile sınırlı kalacaktır.

Buna göre araştırmamız iki bölüm ve bir ek'ten oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde, İbn Cüzey'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*'in metodu, özellikleri ve kaynaklarından bahsedilmiş olup, bölümün sonunda da kıraatin tanımı, tarihçesi, kıraat imamları ve bazı kıraat tasnifleri kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın asıl amacını oluşturan, “İbn Cüzey'in *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*'inde Kıraatler” başlıklı İkinci Bölümünde ise, tefsirde var olan kıraatlerin, konu ve sıhhat bakımından tasnifi, aynı zamanda İbn Cüzey'in *et-Teshîl*'de kullandığı kıraat terimlerinin îzahları yer almaktadır.

Yine İkinci Bölümde, *et-Teshîl*'de telmîhte bulunan kıraatlerin Arap lehçeleri, sarf kuralları, nahiv kuralları ve bazı edatlar bakımından değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Kıraat farklılıklarının içinde bir çok konunun olması, kıraat ihtilaflarının konu bakımından tasnif edilmesini zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı araştırmamızda her konu için ayrı bir başlık açılmış, konuyla ilgili örnekler başlıkların altında verilmiş, örneklerin fazla olduğu bölümlerde benzer örnekler dipnotlarda belirtilmiştir.

Başlıklar altında örneklerin değerlendirilmesi yapılırken öncelik İbn Cüzey'in yapmış olduğu açıklamalara verilmiş, diğer yorumlar ağırlıklı olarak İbn Cüzey'den önce yaşamış olan tefsir ve kıraat alimlerinin eserlerinden alınmış, İbn Cüzey'in değerlendirmeleri ile mukâyeseler yapılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan İbn Cüzey'in kıraatlere atıfta bulunurken kullanmış olduğu kavramların, kıraatlerin sıhhati bakımından bir önem taşıyıp taşımadığı irdelenmiştir.

Son bölümde ek olarak, *et-Teshîl*'de tespit edilen bütün kıraatler, sistematik bir tablo halinde sunulmuştur. Tabloda, *et-Teshîl*'de atıfta bulunan kıraatler sure ve âyet tertibinde sıralanarak, İbn Cüzey'in kıraatleri ifâde ederken kullanmış olduğu ifadeler

de beraberinde gösterilmiştir. Aynı zamanda, İbn Cüzey'in kıraatte tâbi olduğu imam olan İmam Nâfi'nin tercih etmiş olduğu kıraat vechi ile o kıraati benimseyen imamların isimleri rumûzlar halinde verildiği gibi, yine İbn Cüzey'in atıfta bulunmuş olmasına rağmen, İmam Nâfi'nin kıraatine muhalif olan kıraat vecihleri ile, o kıraatleri benimseyen kıraat imamlarının isimleri de rumûzlar halinde verilmiştir.

Araştırmamıza konu olan tefsirin esas aldığımız nüshası, Muhammed b. Seyyid b. Mevla'nın tahkik ettiği ve Kuveyt'teki Daru'z-Ziya Yayınları tarafından 2013 yılında basılmış olan nüshasıdır. Ayrıca bazı yerlerde kıraat ihtilafları üzerinden örnekler verilirken iki kıraat arasında mukâyese yapmak amacıyla âyetlerin mealleri de verilmiştir. Mealler genellikle, Abdurrahman Çetin'in *Kıraatlerin Tefsire Etkisi* kitabından alınmıştır.

Son olarak, tezimizin yazımı esnasında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisans Üstü Tez ve Proje Yazım Kılavuzu'nun usûl ve kâideleri esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN CÜZEY, KIRAAT İLMİ VE İBN CÜZEY'İN *ET-TESHÎL Lİ 'ULÛMİ'T TENZÎL*'İNDE KIRAATLER

I. İBN CÜZEY'İN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

A. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Asıl adı Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Yahya b. Abdirrahman b. Yusuf b. Cüzeyy el-Kelbîdir. Künyesi Ebu'l-Kasımdır.¹

İbn Cüzey, 19 Rabûlevvel 693 (17 Şubat1294) tarihinde Gırnata'da doğdu. Yemen asıllı Benî Kelb kabilesine mensup olup, dedelerinden Cüzey'e nispetle anılmaktadır. Ataları ilk fetihler sırasında Endülüs'e gelerek Gırnata'nın güneyindeki Velme'ye yerleşmiştir.²

İbn Cüzey kendini ilme adama, mal birikiminde ölçülü olma, kitab yazma, not alma ve düşüncede örnek bir yol edinmişti. Fakih, hafız ve müderris idi. Arapça'da, fıkıhta, usulü-fıkıhta, kıraatlerde, hadiste ve edebiyatta özellikle tefsirde derin bilgi sahibiydi. Rivâyetleri ezbere bilir, kitap toplar, hoş sohbet sahibi ve dersleri zevkle dinlenen, itikadı düzgün biriydi. Genç yaşına rağmen Gırnatadaki mescide imam-hatib olarak atandı ve fazileti konusunda ittifak edildi.³

¹ Ebû Abdillâh Lisanuddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî İbn'ul-Hatib, *el-İhata fî Ahbari Gırnata*, thk. Muhammed Abdullah 'İnan, 2. Basım, Kâhire: el-Mektebetü'l Hâncî,1973, I, 157; İbn Hacer Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kamine fî A'yânî'l- Mâietî's-Sâmine*, Beyrut: Daru'l-Cil, III, 356; Şemsudîn Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakatü'l-Müfessirin*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, II, 85; Burhanuddin İbrahim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhun, *ed-Dîbâcû'l-Mezheb fî A'yani Ulemai'l-Mezheb*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, s. 295; Hayruddin, ez-Ziriklî, *el-A'lam*, 2. Basım, VI, 221; Muhammed b. Muhammed b. Ömer Muhammed Mahluf el-Münestirî, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekîyye fî Tabakati'l-Malikiyye*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, s. 213; Şemsuddin Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbn Cezeri, *Gayetü'n-Nihaye fî Tabakati'l- Kurra*, 3. Basım, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982, II, 83.

² Ahmet Özel, "İbn Cüzey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, XIX, 406.

³ İbnü'l-Hatib, *el-İhata fî Ahbari Gırnata*, I, 157.

İbn Cüzey Gırnata'da tahsil gördü. Ebu Ca'fer İbnü'z-Zübeyr es-Sekafi (ö. 708/1308), Ebû Abdullah İbnü'l-Kemmâd, (ö. 712/1312) Ebû Abdullah İbn Rüseyd, (ö. 721/1320) Ebü'l-Kasım İbnü's-Şat (ö. 723/1322) gibi isimlerden ders aldı.⁴

İbn Cüzey, Nasriler'in Meriniler'le birlikte İspanyol ve Portekiz kuvvetlerine karşı Cebelitârik yakınlarındaki Tarif'te yaptığı savaşa katılarak şehit düşmüştür. (7 Cemaziyelevvel 741/29 Ekim 1340)⁵

B. Eserleri

1. Tefsir ve Kur'an ilmiyle ilgili eserleri

1) *Kitabu't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*: Çalışmamızda kıraatler açısından ele alacağımız tefsirdir. Brockelman, Ziriklî ve Kehhale gibi pek çok modern araştırmacı bu eserin ona ait olduğunu söylemektedirler.⁶

2) *el-Muhtasaru'l-Bâri' fî Kırâeti Nafi'*⁷

3) *Usûlü'l-Kurrâi's-Sitte Gayri Nâfi'*⁸

Son iki eser bugün elimizde mevcut değildir.⁹

2. Hadisle ilgili eserleri

1) *Vesîletü'l-Müslim fî Tehzîb-i Sahîh-i Müslim*¹⁰

Günümüze ulaşmamıştır.¹¹

2) *el-Envaru's-Seniyye fî'l-Elfazi's-Sünniye*¹²

⁴ Özel, "İbn Cüzey", *DİA*, XIX, 406.

⁵ Özel, "İbn Cüzey", *DİA*, XIX, 406.

⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 221; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden: 1938, II, 377.

⁷ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kamîne*, III, 356.

⁸ İbnü'l-Hatîb, *el-İhata fî Ahbari Gırnata*, III, 21.

⁹ Muhammed Ali ez-Zubeyrî, *İbn Cüzey ve Menhecühû fî't-Tefsîr*, 1. Basım, Darü'l-Kalem, Dımaşk 1987, I, 218.

¹⁰ İbnü'l-Hatîb, *el-İhata fî Ahbari Gırnata*, III, 21.

¹¹ ez-Zubeyrî, *İbn Cüzey ve Menhecühû fî't-Tefsîr*, I, 218.

¹² İbnü'l-Hatîb, *el-İhata fî Ahbari Gırnata*, III, 21.

İbadetler muamelat ve adaba dair sahih hadislerin toplandığı bir muhtasardır. Tamgrut'ta Daru'l-Kutubi'n-Nasriyye'de (nr. 3191/1), Hizânetü't-Tıtvân'da (nr. 390, vr. 2-50; nr. 391, vr. 44544)'dır. Yazma nüshaları bulunan eserin Tunus'ta basıldığı kaydedilmektedir.¹³ İki şerhi yapılmıştır: 1. *Lübbü'l-Ezhar*. Basılmamış olan eserin yazması Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye'de 1963l numara ile kayıtlıdır.¹⁴ 2. *Minhâcü'l-'Ulemâi'l-Ahyâr*.¹⁵ Basılmamış eserin yazması Kahire'de Ezher kütüphanesinde mevcuttur.¹⁶

- 3) *ed-De'avât ve'l-Ezkâr el-Muharrace min Sahîhi'l-Ahbâr*: Günümüze ulaşmamıştır.¹⁷

3. Fıkıh ve Fıkıh Usulü ile ilgili eserleri

1) *el-Kavânînü'l-Fıkhiyye fî Telhîsi Mezhebi'l-Mâlikiyye ve't-Tenbîh 'alâ Mezhebbi's-Şâfi'iyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye*:¹⁸ Mukayeseli bir fıkıh kitabıdır. Kıraatler açısından araştırmamızın konusu olan “*Kitabu't-Teshîl*”den sonra hacim bakımından ikinci büyüklükteki eseridir.¹⁹

Çeşitli neşirleri yapılmıştır: Tunus'da 1344/1926 ve 1982 yılında; Fas'ta 1354/1935 yılında; Abdülaziz Seyyid el-Ehl'in neşri ile Daru'l-Beyza tarafından 1965 yılında; yine Abdurrahman Hasan Mahmud'un neşri ile Beyrut'ta 1968 ve 1979 yıllarında yayınlanmıştır.²⁰

- 2) *Takrîbu'l-Vusûl ilâ 'İlmi'l-Usûl*²¹

Fıkıh usulüne dair muhtasar bir eserdir.

¹³ Özel, “İbn Cüzey”, *DİA*, XIX, 406-407.

¹⁴ ez-Zübeyrî, *İbn Cüzey ve Menhecühû fî't-Tefsîr*, I, 227.

¹⁵ Abdurrahman Elmalı, *İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî'nin Kitâbu't-Teshîl li 'Ulumi't-Tenzîl Adlı Tefsirinin Tahlili*, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s. 12.

¹⁶ ez-Zübeyrî, *İbn Cüzey ve Menhecühû fî't-Tefsîr*, II, 228.

¹⁷ Elmalı, *İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî'nin Kitâbu't-Teshîl li 'Ulumi't-Tenzîl Adlı Tefsirinin Tahlili*, s. 12.

¹⁸ ed-Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 86.

¹⁹ Elmalı, *İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî'nin Kitâbu't-Teshîl li 'Ulumi't-Tenzîl Adlı Tefsirinin Tahlili*, s. 13.

²⁰ Özel, “İbn Cüzey”, *DİA*, XIX, 406.

²¹ İbnü'l-Hatîb, *el-İhata fî Ahbari Gırnata*, III, 21-22.

Muhammed Abdullah el-Ceburî'nin neşri ile 1990 yılında Bağdat'ta; Muhammed Ali Ferkûs'un neşri ile 1990 yılında Mekke'de; Muhammed Muhtar b. Muhammed el-Emin eş-Şinkîfî'nin neşri ile de 1994 yılında Kahire'de basılmıştır.²²

4. Diğer bazı eserleri

- 1) *el-Fevâidu'l-'Amme fî Lahni'l-'Âmme*: Nahivle ilgili kaleme aldığı bir eserdir.
- 2) *Fehrese*: Doğu ve Batı'da yetişmiş pek çok kişiyi kapsayan fihrist. Bu son iki eser hakkında bilgi yoktur.
- 3) *en-Nûru'l-Mubîn fî Kavâ'id-i 'Akâidi'd-dîn*.²³ Bir nüshası Fas'ta Karaviyyîn Kütüphanes'inde mevcuttur (nr. 721, vr. 117b-130a).²⁴

5. Et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl

A. Metodu

Mukaddimesinde kitabını yazarken gözetmiş olduğu dört faydayı sayarken birincil olarak; ilim talebelerine kolaylık olması amacıyla birçok ilmi küçük hacimli bir kitapta topladığını ve bu birçok ilmin tafsîlat ve tekrarlarından hulâsa ve özlü bilgiler çıkardığını; ikincil olarak; kitapta çok az kitapta bulunan, şaşkınlık uyandıran nükteler ve garîb faydaların zikredildiğini, bu bilgileri de bilinmeyen yazma ve defterlerden, hocalarından ve kendi fikirlerinden elde ettiğini; üçüncül olarak; mucmelâtı beyânla, husn-ü ibare ve ihtimallerin ortadan kaldırılmasıyla problemleri çözdüğünü; dördüncül olarak da; müfessirlerin sözlerinden sahih ile sahih olamayanların arasını ayırmaya çalıştığını ifade etmiştir.²⁵ Kitabının başına iki mukaddime ekleyen İbn Cüzey, birinci mukaddimedede 12 başlık altında Kur'an ilimlerini, kendisine özgü uslûbu ile işler. İkinci mukaddimedede ise; Kur'an'da sıkça geçen ve anlaşılması daha zor olan isim ve fiileri,

²² Özel, "İbn Cüzey", *DİA*, XIX, 406.

²³ İbnü'l-Hatîb, *el-İhata fî Ahbari Gırnata*, III, 22; ed-Davûdî, *Tabakatü'l-Müfessirîn*, II, 86; el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kamine*, III, 357; Elmalî, *İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî'nin Kitâbu't-Teshîl fî 'Ulumi't-Tenzîl Adlı Tefsirinin Tahlili*, s. 13.

²⁴ Özel, "İbn Cüzey", *DİA*, XIX, 406.

²⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 61.

harflerin alfabetik sıralamasını esas alarak açıklar. Özlü bir tefsir diyebileceğimiz *et-Teshîl*'de, müellifin, naklettiği rivâyet ve görüşleri tenkit ve tahlil ederek kendi görüşünü ortaya koyması, bu eseri özgün bir eser kılmaktadır.²⁶

B. Özellikleri

Hadislerin senedlerini neredeyse hiç zikretmeyen müfessir, sahîh hadis ifadesini sahîhahayn için veya ikisinden biri için ve İmam Malik'in (ö. 93/712), *Muvatta* adlı eser için kullanmıştır.²⁷ Buhârî (ö. 256/870),²⁸ Müslim (ö. 261/875),²⁹ Ebû Dâvud (ö. 275/888),³⁰ Nesaî (ö. 303/915)³¹ ve Tirmizî (ö. 279/892),³² gibi muhaddisler kitabında zikrettiği muhaddislerdendir.

Fıkıhta Mâlikî mezhebine bağlı olduğu için, ahkam âyetlerinde genellikle bu mezhebin görüşünü benimsemiştir.³³ Çok fazla olmasa da, bazı durumlarda kendi görüşünü belirtmiştir.³⁴ Diğer mezheb imamlarının görüşlerine yer vermeyi de ihmal etmemiştir.³⁵ Akâid konusunda Ehl-i sünnet'i, bilhassa Eş'arîye mezhebini esas almıştır. Kelâmî konularda Ehl-i sünnet imamlarının görüşlerini tercih etmiş,³⁶ Mu'tezile mezhebinin görüşlerini ise eleştirmiştir.³⁷

Tefsire ihtiyacı olmamasından ya da başka yerde açıklamış olmasından ötürü bir-iki veya daha fazla âyetin tefsirini yapmayarak bir çok âyeti tefsirin dışında bırakmıştır. Her âyetin tefsirini yapmadığı gibi, âyette geçen tüm kelimelerin tefsirini de yapmayan İbn Cüzey, anlaşılması daha zor olan kelimelerin tefsirine yönelmiştir.³⁸ Eğer ele almış olduğu âyete benzeyen daha önceden değindiği bir âyet varsa âyetin tefsirini

²⁶ Nurullah Denizer, "İbn Cüzey'in et-Teshîl li-'ulûmî't-Tenzîl Adlı Eserinde Kur'an İlimlerine Yaklaşımı", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, 2009), s. 7-8.

²⁷ ez-Zübeyrî, *İbn Cüzey ve Menhecühû fi't-Tefsîr*, II, 218.

²⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 418.

²⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1765.

³⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1272.

³¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1272.

³² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 644.

³³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 425; IV, 1550-1551.

³⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 485; IV, 1606.

³⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1025, 1039.

³⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 567-568; II, 622.

³⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 622; IV, 1636.

³⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1132-1133.

tekrarlamadan daha öncekine atıfla yetinmiştir.³⁹ Âyetin tefsirine başlarken öncelikle varsa âyetin nüzül sebebini zikreden ve daha sonra âyetin tefsirine geçen müfessir, dil, kıraat ve fikhî ihtilaflara dair tafsilatlı bilgiler vermemiş, sadece kendisinin önem atfettiği yerlerde geniş açıklamalarda bulunmuştur.

C. Kaynakları

İbn Cüzey'in tefsirinde kullandığı en önemli iki kaynaktan biri İbn Atıyyeni'n *"el-Muharraru'l-vecîz"* tefsiridir. İbn Cüzey bu eseri, teliflerin en güzeli ve en dengelisi olarak tarif ederek övmüştür.⁴⁰ İkinci önemli kaynağı ise Zemahşeri'nin *"el-Keşşaf"* ıdır. İbn Cüzey bu eseri de, i'râb ve ilm'i-beyân yönünden övmüştür.⁴¹ Bunların yanı sıra Mücahid b. Cebr (ö. 103/721),⁴² İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/922),⁴³ Nakkaş (ö. 355/946),⁴⁴ Sa'lebî (ö. 427/1036),⁴⁵ Mâverdî (ö. 450/1058)⁴⁶ Mehdevî, (ö. 440/1048), Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 355/966),⁴⁷ gibi ilk dönem müfessirlerinden yararlanmıştır.⁴⁸ Kur'ân ilimlerinde de Ebû Amr ed-Danî (ö.444/1053),⁴⁹ Süheylî (ö. 581/1185) ve hocası Cafer İbn'z-Zübeyr'den istifade etmiştir.⁵⁰

³⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1235.

⁴⁰ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 91; III, 1132-1133.

⁴¹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 91.

⁴² İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 494.

⁴³ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 662.

⁴⁴ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 780.

⁴⁵ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, IV, 1589.

⁴⁶ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1366.

⁴⁷ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 527.

⁴⁸ ez-Zübeyrî, **İbn Cüzey ve Menhecühû fi't-Tefsîr**, II, 220.

⁴⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 174.

⁵⁰ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 536.

II. KIRAAT İLMİ

et-Teshîl tefsirinin, kıraat ilmi ve kıraatler çerçevesinde incelendiği bu çalışmada kıraat literatürüne âit bazı kavramların bilinmesi konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı gibi, aynı zamanda kıraatleri incelemeye geçilmeden önce bir ön hazırlık sağlayacaktır. Bu açıdan konumuzla ilgili olduğu düşünülen bazı genel bilgiler, ayrıntıları konuyu detaylı bir şekilde ele alan kitaplara bırakılmak üzere özet bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır.

A. Kıraatlerin Tarihçesi

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber kendisine inen vahyin yazılmasını vahiy katiblerine emreder, hangi âyetin hangi sûreye konulacağını bizzat kendisi gösterirdi. Her yıl bir kere olmak üzere, o yıl içerisinde inen vahiyleri Cebrail a.s.'a arzederdi. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in vahiy katibleri âyetleri yazarken bir çok sahabe de Kur'ân'ı ezberliyordu.¹ Hz. Peygamber Kur'ân vahyini tebliğ ettikten sonra, sahabeden âyetleri tekrar dinler tashihini bizzat kendisi yapardı.² Yine Resulullah Kur'ân'ın, yetişmiş ve yetki verilmiş bir mu'allim-hoca'nın huzurunda öğrenilmesi için ısrar ediyordu. Böylece ilk mu'allim bizzat kendisi olmakta ve onun yetki verdiği diğer kimseler ondan sonra geliyordu ki bu tatbikat ve usûl, İslam cemiyetlerinde yaşana yaşana günümüze kadar ulaşmıştır.³ Buna bağlı olarak Muâz b. Cebel ve İbn Abbâs Mekke'de, İbn Mes'ûd Kûfe'de, Ebû Mûsa el-Eş'arî Basra'da, Ebû'd-Derdâ Şam'da, Müslümanlara Kur'ân öğretmişlerdir.⁴ Hz. Ebû Bekir devrine gelindiğinde ise, Resulullah zamanında yazılan sayfaların, bir kitab haline getirilme ihtiyacı duyulmuş ve Zeyd b. Sâbit sorumluluğunda bu "sahifeler" bir araya getirilip düzenlenerek cem' edilmiş ve Halîfeye teslim edilmiştir. Daha sonra bu resmî Mushaf, ikinci Halife Hz.

¹ Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah el-Buhârî, **El-Camiü'l-Müsnedi's-Sahihî'l-Muhtasar min Umuri Rasulillah (S.A.V.) ve Sünenühu ve Eyyamühu**, 1. Basım, thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki'n-Necat, 2001, VI, 184; Ebu'l-Kasim Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrâhim Ebû Şâme el-Makdisî, **el-Murşidu'l-Vecîz ila Ulûmin Tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz**, (thk. Tayyar Altıkulaç), Beyrût: Dâru Sâdir, 1975, s. 33.

² Muhammed Hamidullah, **Kur'ân-ı Kerim Tarihi**, Abdülaziz Hatib, Mahmut Kanık, (çev.), İstanbul: Beyan, 2000, s. 43.

³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, 4. Basım, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınevi, 19 Abdülaziz Hatib, Mahmut Kanık, (çev.). 80, II, 754.

⁴ Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, Ahmed Serdaroğlu, (çev.). Ankara: Kılıç Kitabevi, s. 262, 275, 276, 279.

Ömer'e, onun vefatından sonra da Peygamberimiz'in zevcesi Hz. Ömer'in kızı Hafsa'ya intikal etmiştir.⁵

Kur'ân'ın, Yedi Harf üzere indirilmiş olmasına bağlı olarak, ashâbın, Kur'ân'ın bazı kelime ve harflerini farklı okumaları ile ortaya çıkan kıraat farklılıkları, konuya vakıf olmayanlar üzerinde olumsuz bir etkiye neden oluyordu. Bu durumu müşâhade eden Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir heyet kurdu ve mushafın istinsah ettirilmesini emretti. Kur'ân'ın indiği dil olan Kureyş lehçesinde yazılan bu Mushaflar, birisi Medine'de bırakılmak üzere Mekke, Kûfe, Basra ve Şam'a gönderildi.⁶ Osman (r.a.) mushafların istinsahından sonra, bu mushaflardan herbirini bir beldeye, o mushafın ihtivâ ettiği kıraat vecihlerini öğretecek bir zât ile beraber göndermiştir. Gönderilen bu mushaflarda, nokta ve hareke işaretleri olmadığı için, farklı kıraat vecihlerine imkan tanınmıştır. Bununla birlikte Hz. Osman'ın mushafının yazısına ters düşen okuyuş farklılıkları, mütevâtir kıraat kapsamında değerlendirilmemiştir.⁷

İşte bir tarih akış içerisinde, İslam beldelerinde kurrâdan bazıları “kıraat, zabt, adalet, emanet, güvenilirlik, ilim ve dindeki olgunluk ve bu ilimle yoğun meşguliyet” gibi sebeplerle, diğerlerine göre bulundukları bölgede daha meşhur olmuşlardır. Bundan dolayıdır ki, kıraatların bu imamlara nisbet edilmesi, onların o kıraatı en çok zabt eden, en çok okuyan okutan, ona en çok yönelip ilgilenen kimseler olması sebebiyledir. Dolayısıyla bu nisbet, onların o kıraatı tercih edip ona devam etmesiyle ilgili olup, kendi re'y ve icihadlarına dayanan bir tercih şekli değildir.⁸ Kaynaklarda kıraat vecihlerini ilk araştıran, kıraatlerin sıhhatinden ve senedinden ilk söz eden kişinin Harun b. Mûsa (ö. 170/ 786) olduğu; konuyla ilgili ilk eser yazan kişinin ise, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) olduğu bildirilmiştir.⁹ Hicrî III. asra gelindiğinde,

⁵ el-Buhârî, **el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'an**, VI, 183; Abdurrahman Çetin, **Yedi Harf ve Kıraatler**, 2. Basım, İstanbul: Ensar, 2010, s. 217.

⁶ Mustafâ Sadık er-Râfî, **İ'câzü'l-Kur'ân**, 9. Basım, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1973, s. 37-38; Osman b. Saîd b. Osman b. Umer b. Ebû Amru'd-Dânî, **el-Mukni' fi Rasmi Mesâhifi'l-Emsâr**, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, s. 19.

⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, **el-Murşidu'l-Vecîz**, s. 170-172; Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, **Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, 3. Basım, Matbaatu İsâ el-Bâbi el-Halebî, I, 258; İsmail Karaçam, **Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı**, 2. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995, s. 243.

⁸ Ebû Amru'd-Dânî, **Câmiu'l-Beyân fi'l-Kıraatî's-Sebi'**, 1. Basım, el-Vilâyâtü'l-Muttahide: Câmîatü's-Şârîka, 2007, I, 129-130; Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Ebû'l-Hayr İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kıraatî'l-Aşr** (thk. Ali Muhammed ed-Dabba'), el-Matbaatu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ I, 52; Çetin, **Yedi Harf ve Kıraatler**, s. 220.

⁹ İbnü'l-Cezerî, **Gâyetü'n-Nihâye**, 1. Basım, Mektebetü İbni't-Teymiyye, II, 348; Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak İbnü'n-Nedîm, **el-Fihrist**, Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1929, s. 59; er-Râfî, **İ'câzü'l-Kur'ân**, s. 53.

kıraat alimlerinden olan Ebû Bekr b. Mucâhid, o dönemde kıraatleriyle meşhur olan yedi imamın kıraatlerini, *Kitâbu's-Seb'a* isimli eserinde toplayarak kıraatleri “yedi”ye tahsîs etmiştir.¹⁰ Yine onunla aynı dönemde yaşamış olan, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Mihrân el-İsbehânî en-Nisâbûrî, *el-Gâye fi'l-Kıraati'l-Aşr* adlı eserinde bu yedi kıraate Ebû Ca'fer, Yakûb ve Halefu'l-Âşir kıraatlerini de ekleyerek “onlu kıraat sisteminin” yerleşmesinde önemli katkı sağlamıştır.¹¹ İbn Cüzey, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, adlı eserinin başında bu “on kıraatin” sıhhatini tespit edip övmüş,¹² böylece “on kıraat” İslam dünyasında kabul görmüş ve asırlarca okutulmuştur.

B. Tanımı, Konusu ve Gayesi

Kıraat, “قرأ” fiilinden mastardır ve sözlükte okumak anlamını ifade etmektedir.¹³ Terim olarak manası ise, “herhangi bir kelime üzerinde med, kasr, hareke, sükun, nokta ve i'rab bakımından meydana gelen değişiklik” demektir.¹⁴

Kıraatin konusu, Kur'ân kelimelerinin telaffuzundaki değişiklikler ile bu kelimelerin edâ keyfiyeti hususunda hazf, isbat, fasl, vasl, sâkin kılma, imâle ve işmâm gibi mevzûlarda kıraat imamlarının ihtilaflarını ele alan bir ilimdir. Diğer bir ifade ile kıraat ilmi, Kur'ân kelimelerinin okunuş ve edâ ediliş biçimini, ittifak ve ihtilaf yönleriyle rivâyet edilen her vechi, nakledenin kendisine dayandırarak inceler.¹⁵

Kıraat ilminin amacı ise, kıraat imamları tarafından okunan ve Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahîh kıraatları, zayıf ve mevzû olanlarından ayırarak öğretmek olmuştur.¹⁶

Özetle Kur'ân vahyinin ilk muhatabı olan Hz.Peygamber, Kur'ân kelimelerini ashabına nasıl okuduysa aynen o şekilde gelecek nesillere intikal ettirmek, yani orjinal telaffuzu muhafaza etmektir. Böylece güçlü bir isnat geleneğine dayandırılan Kur'ân

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* I, 81; er-Râfi, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s. 52.

¹¹ Ali Eroğlu, “İbn Mihrân en-Nisâbûrî”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, XX, s.199-200.

¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 41-46.

¹³ Cemâlüddîn b. Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “k-r-e”, Beyrut: Dâru Sâdır, 1994, I, 128.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 206-207; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 217.

¹⁵ ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 412; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââtî's-Seb'min Tariki's-Şâtibiyye*, Kâhire: Mektebeti'l-Kulliyâtî'l-Ezheriyye, 1971, s. 5; Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat farklılıklarının Rolü*, 1. Basım, Ankara: Kalkan Matbaası, 2005, s. 15.

¹⁶ ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 412.

lafızları, aradan geçen yüzlerce yıla rağmen ilk günkü fonetik husûsiyetlerini koruyabilmiştir.¹⁷

C. Kıraatlerin Tasnîfi

Hadis ilminde olduğu gibi, kıraat ilminde de kıraatler, sıhhati bakımından bir takım derecelere tâbi tutulmuştur. Biz de burada, çalışmamızda da yer yer değineceğimiz kıraat ıstılahlarını, sıhhat, adet ve isnad derecesi bakımından ayrı ayrı başlıklar altında kısaca açıklamaya çalışacağız.

1. Kıraatlerin Sıhhati

Kıraatlerin kabûlu ve reddi açısından kıraat alimleri şu üç şartı esas almışlardır:

Arap dili gramerine bir vecihle de olsa uygun olması,

Takdîren ve ihtimâlen de olsa, Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflardan birinin hattına uygun olması,

Kıraatin sahîh bir senetle Hz. Peygambere ulaşması.¹⁸

Bu üç şartı hâiz olan kıraat, ister “yedi imâm”dan, ister “on imam”dan, isterse makbûl olan diğer imamlardan sâbit olsun, Kur’ân’ın inzâl olduğu “yedi harf”ten olmaları hasebiyle reddedilemez ve inkar edilemez.¹⁹

a. Sahih kıraat: Yukarıda zikredilen üç şarta sahip olan kıraattir. Mütevatir, meşhûr ve âhad olmak üzere üç alt grubtan oluşur.²⁰

¹⁷ Ebû'l-Hayr İsamüddin Taşköprüzade Ahmed Efendi, **Miftâhü's-Saâde ve Misbahü's-Siyâde fî Mevzûati'l-'Ulûm**, Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Hâdise, 1968, I, 6; Muhaysin, **el-İrşâdâtü'l-Celiyye**, s. 5; Hasan Baydemir, “Celâleyn Tefsiri'nde Kıraatlere Yaklaşım”, İstanbul: Marmara Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBS, 2015), s. 22.

¹⁸ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr** I, 41-46; Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâlü'd-Dîn es-Süyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, (tahk. Muahammed Ebu'l- Fadl İbrahim) el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, 1974, I, 258; Ebû Hafs Sirâcü'd-dîn Umur b. Zeyni'd-dîn Kâsim b. Muhammed b. Alliyi'l-Ensâriyyi'n-Neşşar, **el-Büdûru'z-Zâhira fî'l-Kırâati'l-Aşarâti'l-Mütevâtira**, Katar: el-Evkâf, 2008, I, 26.

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, 41-46; er-Râfî, **İ'câzü'l-Kur'ân**, s. 51; Subhî es-Sâlih, **el-Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, 24. Basım, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2000, s. 250-251.

²⁰ es-Süyûtî, **el-İtkân**, I, 258; Ünal, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, s. 139.

b. Şâz Kıraat: Zikredilen üç şartın tamamına veya birine uygun düşmeyen kıraatlerdir. Âhâd, mevzû ve müdrec olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.²¹

2. Kıraatlerin İsnâd Derecesi

Kıraati nakleden şahısların, senet halkasındaki konumuna göre sınıflandırılmasıdır. Bunlar da üç kısımda değerlendirilmiştir:

a. Kurrâ: Kurrâ, lügatte, el-Kâri' (القارىء) kelimesinin çoğuludur. Mânası da okuyucu veya okuyan demektir. Terim olarak ise, “yedi veya on kıraat kendilerine nisbet olunan imamlara denir.”

b. Rivâyet: Bir imâmdan, bir râviye nisbet olunan her ihtilafa rivâyet denir.

c. Tarîk: Râvilerden sonra gelenlerin ihtilaflarına tarîk denir.²²

Bu tasnife göre, her kıraat imamına iki râvî, her râvî için de iki tarîk yeterli görülmüştür.

3. Kıraatlerin Adedi

Kıraatler, sened ve özellikleri itibariyle incelenerek bir araya getirilmiş ve aşağıda isimleri verilerek tanıtılacak olan imamlara göre “yedi kıraat”-“on kıraat” şeklinde, sahih kabul edilmeyen ve şâz olarak nitelenen, el-Hasenü'l-Basrî (ö. 110/728), İbnu'l-Muhaysin (ö. 123/740), Yahya el-Yezîdî (ö. 202/ 817), ve İbn Şenbûzî (ö. 388/998), olmak üzere de “ondört kıraat” şeklinde tasnif edilmiştir.²³

D. Kıraat İmamları

Öncelikle belirtelim ki İbn Cüzey, mukaddimesinde kıraat imamları hakkında bilgi verirken ilk yedi imamın kıraatini mütevatir, diğer üç imamın kıraatini ise meşhur kıraat seviyesinde saymıştır.²⁴ İbn Cüzey'in bu tutumu, kıraati okuyan imamların

²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 45; Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, s. 254.

²² Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, s. 241; Çetin, *Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 204-206; ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, s. 149; es-Süyûtî, *el-İtkân*, I, 256.

²³ ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 465; er-Râfî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s. 52.

²⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 99-100.

isimlerini zikretme şekline de yansımış, kıraatini meşhur seviyesinde kabul ettiği İmam Cafer'in ismini, bir çok kez İmam Nâfi'nin kıraatine muvâfakat etmesine rağmen zikretmemiş, sadece İmam Nâfi'nin ismini zikretmekle yetinmiştir.

Kıraatlar imamların isimleriyle anılırlar. *et-Teshîl*'de bulunan kıraatlerle alakalı izâhların yapılacağı çalışmamızın İkinci Bölümünde sıkça değineceğimiz kıraatlerin imamlarını ve râvilerini tanımak konumuz açısından önem arz etmektedir.

1. Nâfi' / نافع (ö. 169/785): Asıl adı, Ebû Ruveyym Nâfi' b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Leysî'dir. Medine kıraat imamıdır. Meşhur iki râvisi, “güzel” anlamına gelen *Kâlûn* lakablı Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ b. Verdân (ö. 220/835) ve *Verş* lakabı ile bilinen Ebû Saîd Osman b. Saîd b. Abdillâh el-Mısrî (ö. 197/812)'dir.²⁵ İbn Cüzey, Kıraatte İmam Nâfi'nin kıraatine tâbi olmuş, birkaç yer hariç İmam Nâfi'ye muhalefet etmemiştir.²⁶ Nitekim İbn Cüzey, mukaddimesinde kendisinin yaşamış olduğu Endülüs'te İmam Nâfi' kıraatinin okunmasından ve Allah'ın şerefli kıldığı Medine kıraatinin İmam Nâfi' kıraati olmasından ötürü bu kıraati tefsirinde esas aldığını ifâde etmiştir.²⁷

2. İbn Kesîr / ابن كثير (ö. 120/738): İsmi, Ebû Ma'bed Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî'dir. Mekke kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî (ö. 250/864) ve mensup olduğu sülaleye nisbetle *Kunbul* lâkabıyla bilinen Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahman b. Hâlid el-Mahzûmî'dir (ö. 291/903).²⁸

3. Ebû Amr / ابو عمر (ö. 154/771): İsmi, Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî'dir. Basra kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî (ö. 240/854) ve Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî'dir (ö. 261/874).²⁹

²⁵ Ahmed b. Musa İbnü'l-Abbâs et-Temîmî Ebû Bekir İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, 2. Basım, (thk. Şevkî ed-Dayf), Mısır: Dâru'l-Meârif, 1978, s. 53; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 30-34.

²⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Fatiha, 4; Bakara, 165; Bakara, 246; Âl-i İmrân, 176; Mâide, 69; En'âm, 33, 54; Ra'd, 5; Casiye, 21.

²⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 75.

²⁸ Tayyâr Altıkulaç, “İbn Kesîr Ebû Ma'bed”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1999. XIX, 131-132.

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 288-292.

4. İbn Âmir / ابن عامر (ö. 118/736): İsmi, Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî'dir. Şam kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebu'l-Velîd Hişâm b. Ammar b. Nusayr ed-Dimaşkî (ö. 245/859) ve Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dimaşkî'dir (ö. 242/856).³⁰

5. Âsım / عاصم (ö. 127/745): İsmi, Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî'dir. Kûfe kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî (ö. 193/809) ve Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. el-Muğîre el-Esedî (ö. 180/796)'dir.³¹

6. Hamze / حمزة (ö. 156/773): İsmi, Ebû Umâre Hamze b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât el-Kûfî'dir. Kûfe kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebû Muhammed Halefu'l-Aşîr b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî (ö. 229/844) ve Ebû Îsâ Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî (ö. 220/835)'dir.³²

7. Kisâî / كسائي (ö. 189/805): İsmi, Ebu'l-Hasen Alî b. Hamze b. Abdillâh el-Kisâî'dir. Kûfe kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebu'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Bağdâdî (ö. 240/854) ve Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî (ö. 240/854)'dir.³³

8. Ebû Ca'fer / ابو جعفر (ö. 130/748): İsmi, Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Medîne kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebu'l-Hâris Îsâ b. Verdân el-Medenî (ö. 160/776) ve Ebu'r-Rabî' Süleyman b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî (ö. 170/786)'dir.³⁴

9. Yakûb / يعقوب (ö. 205/821): İsmi, Ebû Muhammed Yakûb b. İshak b. Zeyd el-Hadramî'dir. Basra kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil b. Abdirrahmân el-Lü'lûî el-Basrî (ö. 238/852) ve Ebu'l-Hasen Ravh b. Abdilmü'min el-Hüzeli el-Basrî (ö. 235/849)'dir.³⁵

³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 423-425.

³¹ İbn Mûcahid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 70; Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Sebi'*, 2. Basım, (tahk. Otto Pretzl), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1984, s. 9.

³² Altıkulaç, Tayyâr, "Hamza b. Habîb", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, XV, 511-513.

³³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 535-540.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 382-384.

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 386-389.

10. Halefu'l-Aşir / خلف (ö. 229/844): İsmi, Ebû Muhammed Halefu'l-Aşir b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî'dir. Kûfe kıraat imamıdır. Meşhûr iki râvisi, Ebû Yakûb İshak b. İbrahim b. Osman el-Verrâk el-Mervezî el-Bağdâdî (ö. 286/889) ve Ebu'l-Hasen İdrîs b. Abdilkerîm el-Haddâd el-Bağdâd (ö. 292/905) 'dir.³⁶

E. Kıraat - Tefsîr İlişkisi

Tefsirle olan ilişkisini ortaya koymak açısından bakıldığında kraitların iki yönünün olduğunu söylemek mümkündür:

a. Med, imale, tahfîf, teshîl, tahkîk, gunne, ihfâ gibi usule ait hususlar;

b. Kelimelerde hareke değişiklikleri ve ziyâdelikler gibi ferşe ait hususlar.

Tefsirle bir ilişkisi olmayan ilk madde, fonetik farklılıklar başta olmak üzere kıraat imamlarının ihtilafına sebep olan ve âyetlerin anlamına hiçbir etkisi bulunmayan lehçesel ve dilsel okuyuş farklılıklarıdır.³⁷

İkinci şıkta ise mânaya etkisi olan kıraat vecihleri söz konusudur. Tefsirde asıl etkili olan da bu kısımda yer alan ihtilaflardır. Bu ihtilaflar, bir hükme açıklık getirmeye, iki hükmü bir araya toplamaya, iki şer'i hükme hükmetmeye, âyetle murâd edilmeyen anlamı gidermeye ve anlaşılması daha zor olan lafızların açıklık kazanmasına katkı sağlarlar.³⁸

Nitekim yeri geldiğinde belirteceğimiz üzere, İbn Cüzey'in kıraat farklılıklarına telmîhte bulunma nedeni, tefsire katkısı olmayan birinci şıkka dahil olan kıraat farklılıkları olmamış, anlama etkisi olan ikinci şık kıraat ihtilafları olmuştur. Nitekim, *et-Teshîl*'e kıraatler açısından genel olarak bakıldığında, İbn Cüzey'in kıraat ihtilaflarına dair yapmış olduğu bütün yorumların, ikinci şıkka dahil olan kıraat farklılıkları ile ilgili olduğu hemen görülecektir.

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, 272-274.

³⁷ Hâlid Abdurrahmân Akk, *Usûlü't-Tefsîr ve Kavâiduhû*, 2. Basım, Darü'n-Nefâis, 1986, s. 423; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 135.

³⁸ ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 147-149.

III. İBNİ CÜZEY'İN *ET-TESHÎL Lİ 'ULÛMÎ'T TENZÎL'*İNDE KIRAATLER

A. *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*'de Kiraatler

et-Teshîl tefsirini, kiraatler açısından genel olarak tanımlamaya çalışırsak: Kendisinde kiraat ihtilaflarının, genellikle irab ve mâna açısından anlaşılması daha zor âyetlerin tefsirinde kullanıldığı , kiraat ihtilafına sebebiyet veren râvilerinin isimlerinin, özellikle okuyuşta tek kaldıklarında zikredildiği, kiraat ihtilaflarının neden olduğu dilsel ve anlamsal farklılıkların Arap dilinin imkanları çerçevesinde irdelendiği ve kiraatler arasında tercihin çok az yapıldığı bir tefsirdir. Buna göre *et-Teshîl*'de mânaya etkisi olmayan, sadece fonetik ve lehçesel açıdan farklılık arzeden ihtilafların yerine, i'rabla birlikte anlama da etki ve katkısı olabilecek kiraat ihtilaflarının daha fazla kullanıldığı söylenebilir. Aynı zamanda bu kiraatleri rivâyet eden râvi, -şâyet sahâbî ise- ismi mutlaka zikredilmiş,³⁹ on kiraat imamının isimleri genelde cumhûr kurrâya muhalefet ettiklerinde zikredilmiştir.⁴⁰ Bu ihtilaflar arasında her ihtilafın neden olduğu dilsel farklılıklar ile ilgili açıklamalar yapılırken önceki tefsir ve kiraat kitaplarındaki bilgiler aynen aktarıldığı gibi, bazen de özgün yorumlar ve açıklamalar da yapılmıştır. Kiraatte İmam Nâfi'nin kiraatine tâbi olunmuş, birkaç yer hariç İmam Nâfi'ye muhalefet edilmemiştir.⁴¹ Nitekim İbn Cüzey, mukaddimesinde kendisinin yaşamış olduğu Endülüs'te İmam Nâfi' kiraatinin okunmasından ve Allah'ın şerefli kıldığı Medine kiraatinin İmam Nâfi' kiraati olmasından ötürü bu kiraati tefsirinde esas aldığını ifade etmiştir.⁴²

³⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, Bakara,198; Âl-i İmrân,159; A'raf, 145; Enfâl, 2; İsrâ, 23.

⁴⁰ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, Bakara, 37; Bakara, 246; Nisa, 66; Mâide, 119; En'âm, 33.

⁴¹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, Fatiha, 4; Bakara,165; Bakara, 246; Âl-i İmrân, 176; Mâide, 69; En'âm, 33, 54; Ra'd, 5; Casiye, 21.

⁴² İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 75.

İbn Cüzey'in, *et-Teshîl*'de kıraatlere olan bakış açısını genel olarak tanımladıktan sonra şimdi de tefsirdeki kıraatleri, konuları, menşei, sıhhatleri ve kullanılan kıraat kavramları açısından bir tasnife tutup, hepsini ayrı ayrı değerlendirmek istiyoruz.

B. Kıraatlerin Konu Bakımından Tasnifi

et-Teshîl'deki kıraatler, kullanıldıkları konulara göre bir tasnif yapıldığında şu başlıklar önümüze çıkmaktadır.

1. Tefsir Amacıyla Kullanılması

İbn Cüzey, kıraatleri âyetlerin tefsirine zenginlik katması için bir çok yerde kullanmıştır. Örneğin Nisa sûresi 94. âyetinde; müminlerin sefere çıktıklarında dikkatli olmaları gerektiğini, onlara teslîm olduklarını bildiren ve aynı zamanda barış ve selamet dileyenlere “sen mümin değilsin” dememelerini emreden âyetteki “الْسِّلْمُ” kelimesinin, “boyun eğmek ve teslim olmak” anlamında olduğunu belirttikten sonra kelimenin, “barış ve esenlik dilemek”⁴³ anlamında “السَّلَامُ” şeklinde de okunduğunu belirten İbn Cüzey, bu gibi durumlarda müminlerin her iki söylemi de dikkate alarak hareket etmeleri gerektiği sonucuna kıraat farklılıklarına telmîhte bulunarak ulaşmıştır.⁴⁴

Kıraat imamlarından Nâfi', İbn Âmir, Hamza, Ebû Ca'fer ve Halefu'l-Âşir, “الْسِّلْمُ” şeklinde *elifsiz*; İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Kisâi ve Ya'kûb ise, “السَّلَامُ” şeklinde *elifli* okumuşlardır.⁴⁵

Görüldüğü gibi, İbn Cüzey'in telmîhte bulunduğu ikinci kıraat, hem kelimenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamış, hem de âyetin anlamında bir zenginliğe neden olmuştur.

Diğer bir örneğimiz, Tevbe sûresi 12. âyetinde küfrün elebaşlarının sözlerinde durmamaları ve Müslümanların dinlerine saldırmaları durumunda öldürülmeleri

⁴³ Ebu'l-Kasim el-Huseyn b. Muhammed er-Ragib el-İsfahânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1. Basım, (tahk. Safvân Adnan ed-Dâvudî), Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1991, s. 421.

⁴⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 448.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 251.

istenmesinin gerekçesi olarak belirtilen ve İmam Kisâi hariç kıraat-ı aşere imamları tarafından hemzenin *fethasıyla* okunan⁴⁶ yeminin çoğulu anlamında “لَا أَيْمَانَ لَهُمْ” (Çünkü onların yeminleri yoktur.) ifadesine değinen İbn Cüzey, “onların imanları yoktur, onlar Müslüman değildir” veya “onlara eman yoktur” anlamlarına gelen⁴⁷ ve hemzenin *kesresiyle* okunan, “لَا أَيْمَانَ لَهُمْ” şeklindeki veche de telmîhte bulunarak muhtemelen okuyucunun maksadı anlayacağı düşüncesiyle kıraat farklılıkları ile ilgili açıklama yapmadan, küfrün elebaşlarının öldürülme nedenlerinin sadece “yeminlerini bozmakla” ilgili olmayıp onların “güvenilir ve emân verilecek kişiler” olmadıklarıyla da ilgili olduğunu, telmîhte bulunmuş olduğu diğer vecihle ifade ederek âyetin daha iyi anlaşılması konusunda katkıda bulunmuştur.⁴⁸

Son örneğimiz, Ra’d sûresinin 43. âyetinin son cümlesinde geçen “*Yanında kitabın bilgisi olan da aramızda şahit olarak yeterlidir.*” anlamına gelen “وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمٌ” ifâdesini tefsir eden İbn Cüzey, buradaki kitabın bilgisine kimin sahip olduğu ile ilgili görüşleri aktarırken ifâdenin Allah’a atfedildiği konusunda bir görüşün olduğunu söyler. Ancak sıfatın mevsûfa atfedilmesinin zayıf bir ihtimal olduğunu belirten İbn Cüzey, “وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمٌ الْكِتَابِ” şeklinde, (Kitâbın ilmi onun katındandır.) anlamına gelen bir kıraatin mevcut olduğunu ve bu kıraatin birinci kıraattaki anlamı desteklediğini ifade eder.⁴⁹

Şâz bir kıraat olan ve kaynaklarda sahâbeden ve tâbînden bir çok kişinin kanalıyla Hz. Peygamber’e dayandırılan bu kıraatin⁵⁰ senedi, Kurtûbî tarafından da zayıf bulunmuştur.⁵¹

⁴⁶ Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu’cemü’l-Kıraât**, Dimeşk: Daru’s-Sa’dî’d-Dîn, 2002 III, 350.

⁴⁷ Muhammed b. Cerîr b. Yezîz b. İbn Kesîr b. Gâlib el-Âmilî Ebû Ca’fer et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân fî T’avîli’l-Kur’ân**, 1. Basım, (tahk. Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetu’r-Risâle, 2000 (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetu’r-Risâle, 2000, XIV, 157; Ebû Abdullah Muhammed b. Amr b. Hasen b. Hüseyin et-Teymî er-Râzî, **Mefâtihu’l-Gayb**, 3. Basım, Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1999, IV, 535.

⁴⁸ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 678.

⁴⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 798.

⁵⁰ Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu’cemü’l-Kıraât**, XVI, 503; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, 1. Basım, (tahk. Ahmed Yusuf en-Necâtî, Muhammed Aliyyu’n-Neccâr, Abdu’l-Fettâh eş-Şilbî), Mısır: Dâru’l-Misriyyeti li’t-T’âlîfî ve’t-Tercemeti, II, 67; Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Esîru’d-Dîn Ebû Hayyân el-Endulûsî, **el-Bahru’l-Muhît fî’t-Tefsîr**, (tahk. Sıdkı Muhammed Cemil), Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1998, VI, 403.

⁵¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, **el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an li Ahkâmi’l-Kur’an**, 2. Basım, (tahk. Ahmed el-Burdûnî İbrâhim Atfîş), Kâhire: Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye, 1964, IX, 336.

Görüldüğü üzere İbn Cüzey, anlamlarında ihtilaf edilen kelime ve âyetlerin tefsirinde sahih ve şâz kıraatleri delil olarak kullanmış, aynı zamanda bu kıraatler vasıtasıyla, âyetlerin anlamlarını daha geniş bir bakış açısıyla yorumlama imkanına sahip olabilmıştır.

2. Lehçelerle İrtibâtını Belirtmek İçin Kullanılması

Kıraatlerin, Kur'an'ın nüzü'l döneminde Arapların konuştuğu lehçelerle olan bağlantısını belirlemek ve aynı zamanda bunların lehçe ihtilafından öte herhangi bir anlam değişikliği ortaya çıkarmadığını ortaya koymak amacıyla İbn Cüzey, tefsirinin birçok yerinde lehçelere dayanan kıraat farklılıklarına telmîhte bulunmuştur.

Örneğin, Bakara sûresi 168. âyetinde geçen ve “adım atmak”⁵² anlamına gelen “خُطُوْةٌ” kelimesinin çoğulu olan “خُطُوَاتٌ” kelimesini kıraat imamlarından Nâfî, Ebû Amr, Hamza, kıraat imamlarının râvilerinden Bezzî, ve Ebû Bekir Şu'be “ط” harfini *iskân* ile “خُطُوَاتٍ” şeklinde; diğer imamlar ise “ط” harfini *ötre* ile “خُطُوَاتٍ” şeklinde okumuştur.⁵³ İbn Cüzey, kelimenin kıraat imamları tarafından hem *iskân* ile hem de *ötre* ile okunduğunu belirttikten sonra, her iki okuyuşun lehçeye dayandığını belirtmiştir.⁵⁴ Kaynaklarda kelimenin okunuşu ile ilgili daha fazla lehçe zikredilmiş, ancak kabîle veya lehçe ismi zikredilmemiştir.⁵⁵

Diğer bir örneğimiz, Bakara sûresi 236. âyetindeki “قَدْزُهُ” kelimesidir. Kıraat-ı aşere imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, râvilerden Ebû Bekr Şu'be ve Ruveys “dâl” harfini *iskân* ile “قَدْزُهُ” şeklinde; İbn Âmir, Hafs, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ravh ve Halefu'l-Âşir ise “dâl” harfini *fetha* ile “قَدْزُهُ” şeklinde okumuştur.⁵⁶ İbn Cüzey, kelimenin her iki şekilde okunduğunu belirttikten sonra, “وَهِيَ بِمَعْنَى وَاحِدٍ” şeklinde kullandığı ifade ile de her iki kelimenin aynı anlamda olduğunu belirtmek istemiştir.⁵⁷

⁵² el-İsfehânî, *el-Mufredât*, I, 288.

⁵³ Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyssîr*, I, 78; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, I, 229.

⁵⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 259.

⁵⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 477; Ebû Muhammed Abdi'l-Hakk b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Temâm İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I. Basım, (tahk. Abdu's-Selâm Abdu's-Şâfi), Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000, II, 61.

⁵⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 533; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an li Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 203; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, I, 319.

⁵⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 303.

İbn Cüzey, *et-Teshîl*'de her iki farklı kıraatin aynı anlamı ifade ettiğini belirttiği yerlerde genellikle söz konusu ihtilaf, Arap dilinin lehçelerinden kaynaklı bir ihtilaf olmuştur.⁵⁸ Yine burada da yukarıdaki örnekte olduğu gibi, kaynaklar kelimenin her iki şekilde okunuşunun birer lehçe ihtilafı olduğu belirtmekle yetinmişler, kabîle ve lehçe isimlerine ise değinmemişlerdir.⁵⁹

Yine Kehf sûresi 33. âyetindeki “اٰكُلْهَا” kelimesini kıraat imamlarından Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr “kef” harfini *iskân* ile “اٰكُلْهَا” şeklinde; diğer imamlar ise “kef” harfini *ötre* ile “اٰكُلْهَا” şeklinde okumuşlardır.⁶⁰ İbn Cüzey, âyetteki kelimede geçen kıraat ihtilafını, “وَيَجُورُ ضَمُّ الْكَافِ وَإِسْكَانُهَا” şeklinde, (“kef”in dammesi de iskânı da caizdir) anlamına gelen bir ifadeyle açıklamak istemiştir.⁶¹ Nitekim, İbn Cüzey’in kıraat farklılıklarını ifade için buna benzer ifadeler kullandığı neredeyse bütün yerlerde ihtilafın sebebi, hep Arap lehçeleri olmuştur. Kaynaklarda, “kef” harfini sükûn ile okuyan kıraatin *Temîm*, *Esed* ve *Kays* kabilelerinin lehçesi, ötre hareke ile okuyan kıraatin ise, *Hicâz* ehlinin lehçesi olduğu belirtilmiştir.⁶²

Yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere İbn Cüzey’in, lehçesel farklılıklara her ne kadar mânaya ve tefsire etki etmese de bir çok yerde telmîhte bulunmasının sebebi, bu tür kıraat ihtilaflarının Arapların lehçelerine dayandığını tespit ederek herhangi bir anlam farklılığına neden olmadığını göstermek ve aynı zamanda kıraat farklılıklarının Arap lehçeleri ile olan irtibatını ortaya koymak olarak açıklanabilir.

3. İ'râbî Farklılıklara Vurgu Yapmak İçin Kullanılması

İbn Cüzey, kıraatlerin Arap dili grameri açısından ilgili olanlarına da tefsirinde yer vermiş, bunların açıklamalarını yapmaya çalışmıştır. Örneğin En'âm sûresi 23. âyetinde geçen “فَتَنَّتْهُمْ” kelimesini İbn Kesîr, İbn Âmir ve Hafs “te” harfini *ötre* ile “فَتَنَّتْهُمْ” şeklinde; diğer imamlar ise “te” harfini *nasb* ile “فَتَنَّتْهُمْ” şeklinde okumuşlardır.⁶³ İbn Cüzey, bu kelimeyi fetha ile okuyanlara göre, “فَتَنَّتْهُمْ” kelimesinin “كَانَ”nin *haberi*;

⁵⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 575; II, 667, 796, 864, 911.

⁵⁹ el-Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an li Ahkâmi'l-Kur'an*, III, 203; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 234.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 216; Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 83.

⁶¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 896, 965; III, 1011.

⁶² Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, V, 205.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 257; Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyşîr*, s. 102

ötre hareke ile okuyanlara göre ise “فَتَنَّهُمْ” kelimesinin “كَانَ”nin ismi olacağını belirtmiştir.⁶⁴

Diğer bir örnek olarak, Neml sûresi 6. âyetinde geçen “بِشَهَابٍ قَبَسٍ” ifâdesi de kıraat imamları tarafından farklı değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Âsım, Hamza, Kisâi ve Ruveys “بِشَهَابٍ” kelimesini *tenvîn* ile “بِشَهَابٍ قَبَسٍ” şeklinde; diğer imamlar ise *tenvînsiz* “بِشَهَابٍ قَبَسٍ” şeklinde okumuşlardır.⁶⁵ İbn Cüzey, *tenvînsiz* okuyanların “بِشَهَابٍ” kelimesini “قَبَسٍ” kelimesine *izâfe* ettiklerini; *tenvinli* okuyanların ise “قَبَسٍ” kelimesini “بِشَهَابٍ” kelimesinden *bedel* veya *sıfat* olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir.⁶⁶ Bazı kaynaklarda, her ne kadar *tenvînsiz* ve *izafet* terkîbi ile okunan kıraatin daha güzel ve daha meşhur olduğu söylense de,⁶⁷ Taberî (ö. 310/ 923), her iki kıraatin de anlam ve şöhret bakımından eşit durumda olduğunu belirtmiştir.⁶⁸

Yine Rahmân sûresi 35. âyetindeki “وَنَحَاسٍ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ravh “sîn” harfinin *kesresi* ile “وَنَحَاسٍ” şeklinde; diğer imamlar ise “sîn” harfinin *dammesi* ile “وَنَحَاسٍ” şeklinde okumuşlardır.⁶⁹ İbn Cüzey, kelimenin damme ile okunduğunda dammeli olan “نُحَاسٌ” kelimesine *atfedildiğini*, kesre ile okunduğunda ise kesreli olan “نَارٍ” kelimesine *atfedildiğini* belirtmiştir.⁷⁰

Zikrettiğimiz bu üç örnekten de anlaşılacağı üzere, her ne kadar mânaya etkisi olmasa dâhi, Arap dilinin gramer kuralları kıraat farklılıklarıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Bunu göz önünde bulunduran bir müfessir olarak İbn Cüzey de çeşitli i’rab kâidelerinin Arap dili üzerinden gerekli izahlarını yapmaktan müstagnî kalmamış, aynı zamanda bu kâidelerin kıraat farklılıklarının ortaya çıkmasında ne kadar önemli bir rol oynadığını da göstermek istemiştir.

⁶⁴ İbn Atiyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, II, 278, Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, IV, 465; İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 545.

⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 337; Ebû Amru'd-Dânî, **et-Teyşîr**, s. 102; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kirâat**, VI, 483.

⁶⁶ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1089.

⁶⁷ İbn Atiyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, IV, 250; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, VIII, 211.

⁶⁸ et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XIX, 427.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 381; Ebû Amru'd-Dânî, **et-Teyşîr**, s. 206.

⁷⁰ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, IV, 1467.

4. Değişik Mânâları Çağrıştıran Farklı Kıraatlerin Zikredilmesi

Kur'an âyetlerinden bir kelimenin farklı okunuşu, âyetin asıl anlamında bir değişime neden olmasa da, bazen kelimenin anlamında ufak bir değişikliğe neden olabilmektedir. Örneğin Zuhurf sûresi 19. âyetindeki “عِبَادُ الرَّحْمَنِ” ifâdesi, kıraat imamları tarafından “عِنْدَ الرَّحْمَنِ” şeklinde de okunmuştur.⁷¹ Arapça’da “عِبَادٌ” kelimesi, “عَبْدٌ” kelimesinin çoğulu; “عِنْدُ” kelimesi ise bir mekân zarfıdır.⁷² İbn Cüzey, “عِنْدَ الرَّحْمَنِ” kıraatinin; meleklerin Allah katındaki yakınlıklarını ve şerefli olmalarını ifade ettiğini; “عِبَادُ الرَّحْمَنِ” kıraatinin ise, birinci mânada olduğu gibi, kurbiyet ve husûsiyet bildirdiğini, belirtmektedir.⁷³

Yine Kehf sûresi 44. âyetinde geçen “الْوَلَايَةِ” kelimesini Hamza ve Kisâi “vâv” harfinin kesresi ile “الْوَلَايَةِ” şeklinde; diğer imamlar ise “vâv” harfinin fethası ile “الْوَلَايَةِ” şeklinde okumuşlardır.⁷⁴ İbn Cüzey, kelimeyi kesre ile okuyanlara göre, kelimenin *hükümranlık* ve *mülkiyet*; fetha ile okuyanlara göre ise, *dostluk* ve *sevgi* anlamında olduğunu belirtmiştir.⁷⁵ Burada İbn Cüzey, çoğu zaman olduğu gibi yine iki kıraat arasında tercih yoluna gitmemiş, her iki kıraatin neden olduğu anlam farklılığını açıklamakla yetinmiştir. Ancak Taberî, bir önceki âyette geçen “Kendine zulüm eden kişinin Allah’tan başka yardımcısı yoktur” ibâresine dikkat çekerek burada *hükümranlık* ve *mülkiyet* anlamını ifâde eden kıraatin daha evlâ olduğu kanaatine varmıştır.⁷⁶

C. Kıraatların Sıhhat Bakımından Değerlendirilmesi

İbn Cüzey’in tefsirindeki kıraatlerin sıhhati konusuna geçmeden çalışmamızda kıraatleri değerlendirirken temel alacağımız kıstas, kıraat alimlerinin belirlediği, daha önce zikrettiğimiz üç şarta hâiz olan on kıraat (aşere)dir.⁷⁷ Diğer taraftan çalışmamıza konu olan *et-Teshîl*’de İbn Cüzey’in “yedi kıraati” mütevatir derecesinde sahih, diğer

⁷¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 368; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyati el-Bennâ, *İthâfu Fuzalâi’l-Beşer fi’l-Kıraati’l-Erbaati Aşer*, 1. Basım, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiye, 1998, s. 494.

⁷² Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, III, 364-365; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXVII, 625.

⁷³ “Birinci kıraate göre anlam, ‘Rahmân’ın kulları olan melekleri dışı yapmaktalar’ şeklinde iken, diğer kıraate göre ise, ‘Rahmân’ın katında olan melekleri dışı yapmaktalar’ şeklindedir.” İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 1347-1348.

⁷⁴ Ebû Amru’d-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 143.

⁷⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 898; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 146; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVIII, 29.

⁷⁶ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVIII, 29.

⁷⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, (thk. Muhammed Sâlim Muhaysin), Mektebetü’l-Kahire, I, 53.

üç kıraati ise sahih kabul etmekle birlikte meşhûr derecesinde değerlendirdiğini daha önce ifâde etmiştik. Bu sebeble çalışmamızda on kıraati esas alıp örnekleri bu yönde vermeye çalışacağız.

1. Sahih Kıraatlerin Tercih Edilmesi

İbn Cüzey, *et-Teshîl*'de genellikle on kıraat imamından nakilde bulunurken bazen şâz kıraatlere de yer vermiştir. *et-Teshîl*'in mukaddimesinde iki sebepten dolayı İmam Nâfi' kıraatini esas aldığını belirten İbn Cüzey,⁷⁸ tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece sekiz yerde İmam Nâfi''nin kıraatini dil açısından eleştirmiş, diğer kıraati dil açısından daha sahih bulmuştur.⁷⁹ İbn Cüzey, her ne kadar kıraatlere telmîhte bulunurken ağırlıklı olarak kıraat-ı aşere imamlarından nakledilen sahih kıraatlere yönelse de, bazı kıraat telmîhlerinde bulunurken çalışmamızın ileri bölümlerinde de değineceğimiz üzere, sahih olan bazı kıraatleri zikretmemiştir. Örneğin: Naziât sûresi 10. âyetindeki “(أَءَنَّا) لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَاوِرَةِ” ifadesinin, bütün kıraat imamları tarafından *çift hemzeli* okunması konusunda ittifâk edildiğini, yalnız bazı imamların ikinci *hemzeyi teshîl* ile okuduklarını belirten İbn Cüzey, mukaddimesinde kıraatini sahih ve meşhur kabul ettiğini belirttiği⁸⁰ Ebû Ca'fer'in,⁸¹ tek *hemzeli* olan “(إِنَّا) لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَاوِرَةِ” şeklindeki kıraatine mânaya önemli bir etkisi olmasına rağmen hiç değinmemiştir.⁸² İbn Cüzey, bazen de kıraat-ı aşere imamlarının isimlerini eksik vermiştir. Örneğin, A'râf 59. âyetinde “مِنْ إِلَهِ غَيْرِهِ” cümlesinin okunuşu ile ilgili bilgi verirken⁸³ cumhûrun kıraatini zikrettikten sonra, ikinci vechi zikrederken kıraati sadece İmam Kisâî'ye nispet etmekle yetinmiş, âyeti Kisâî gibi okuyan Ebû Ca'fer'i zikretmemiştir.⁸⁴

⁷⁸ “Birinci sebep: ‘Endülüs’te Nâfi’ kıraatinin okunması’, ikinci sebep ise, ‘Allah’ın şerefli kıldığı Medîne’ye tâbi olma, Medîne kıraati de Nâfi’ kıraatidir. Nitekim Malik b. Enes, Nâfi’ kıraati sünnettir, demiştir.” İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 75.

⁷⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Bakara, 165, 246; Âli İmrân, 176; En'âm, 33, 54; Ra'd, 5; Casiye, 21.

⁸⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 100.

⁸¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1660.

⁸² Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, Mektebetü'l-Hanefiyye, s. 141.

⁸³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 607; diğer örnekler için bkz. “Hûd, 46, Yakûb kıraati, Müminûn, 87-89, Yakûb kıraati, Neml, 22, Ravih kıraati, Sâd, 46, Hişâm ve Ebû Ca'fer kıraati, Vâkia, 89, Ruveys kıraati.”

⁸⁴ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, III, 82-83.

2. Âyetlerin Tefsiri Açısından Şâz Kıraatlerin Tercih Edilmesi

İbn Cüzey, istisnâları olmakla birlikte kıraatler arasında tercih yapma yoluna gitmeyen bir müfessir olarak ve genelde sahih kıraatlere ağırlıklı olarak yer verip şâz kıraatler arasından da sahâbeden rivâyet olunan tefsir amaçlı kıraatlere telmîhte bulunduğu için bunun doğal sonucu olarak, tefsirinde şâz bir kıraati sahih bir kıraate tercih ettiğini gösteren herhangi bir örneğe rastlayamadık.

Tefsir ilminde kıraatlerin sıhhati konusundaki asıl problem, müfessirlerin sahih kıraatlerden sonra zikrettikleri sahîh olmayan şâz kıraatlerdir. Bu kıraatlerin tefsirlerde zikredilmesiyle ilgili şu iki sorun ortaya çıkmıştır;

i. Sahîh kıraatler varken şâz kıraatlere atıf yapılması

İbn Cüzey, sadece bir yerde sahîh bir kıraat varken onun yerine şâz olan bir kıraati zikretmiştir. A'râf sûresi 55. âyetinde zikredilen “خ” harfinin *ötresiyle* “وَحْفَیَّةٌ” şeklinde olan kıraatin “gizlilik” anlamına geldiğini belirttikten sonra, “on kıraat” içerisinde yer almayan ve şâz bir kıraat olan “وَحِیْفَةٌ” şeklinde⁸⁵ “korku” anlamına geldiğini belirttiği bir kıraat zikretmiştir.⁸⁶ İbn Cüzey, sahih kıraatler arasında yer alan Ebû Bekir Şu'be'nin “خ” harfinin *kesresiye* “وَحْفَیَّةٌ” şeklindeki kıraatine ise hiç değinmemiştir.⁸⁷ Burada İbn Cüzey'in, sahih kıraat varken neden şâz bir kıraati kullandığı sorusu şöyle cevaplanabilir: İki sahih kıraat arasında sadece lehçe açısından bir farklılık sözkonusu iken zikredilen şâz kıraat ile sahih kıraat arasında anlam farklılığı vardır ve İbn Cüzey, kıraatlere telmîhte bulunma sebebinin tefsir amaçlı olduğunu mukaddimesinde belirtmiştir.⁸⁸ Burada zikredilen şâz kıraatin, tefsire sağladığı katkı göz önünde bulundurulduğunda, müfessirimizin neden böyle bir tercihte bulunduğunu anlamak güç olmayacaktır.

ii. Sahîh kıraatlerle birlikte şâz kıraatleri zikretmesi

⁸⁵ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, III, 74.

⁸⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 604.

⁸⁷ Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 59.

⁸⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 75.

İbn Cüzey, sahîh kıraatleri zikrederken birçok yerde şâz kıraatleri de beraberinde zikretmiştir. Örneğin Mâide sûresi 60. âyetinde cumhûrun “bâ” harfinin *fethasıyla* “وَعَبْدَ الطَّاغُوتِ” şeklindeki kıraatine atıfta bulunduktan sonra, İmam Hamzâ’nın kelimeyi “bâ” harfinin *dammesi* ile “وَعَبْدَ الطَّاغُوتِ” şeklinde okuduğunu belirtmiştir.⁸⁹ İbn Cüzey, daha sonra kaynaklarda şâz olduğu belirtilen, “وَعَبْدُ الطَّاغُوتِ” ile “وَعِبَادُ الطَّاغُوتِ” kıraatlerine de atıfta bulunmuştur.⁹⁰

Diğer bir örnek olarak İbn Cüzey, Nisâ suresî 95. âyetindeki “غَيْرِ أُولِي الضَّرَرِ” ifadesinin, her üç hareke ile de okunduğunu belirtmiş ve kelimenin her üç harekesine göre i’râbını yapmıştır.⁹¹ Nitekim, kelimeyi Nâfî, İbn Âmir ve Kisâî *nasb* ile; diğer imamlar ise *ref* ile okumuşlardır.⁹² Sahîh olmayan şâz bir kıraate göre ise kelime *kesre* hareke ile okunmuştur.⁹³ İbn Cüzey burada, şâz olmasına rağmen, iki sahîh kabul edilen kıraatle birlikte i’râb açısından önemli bulduğu kesreli kıraati de zikretmeyi ihmâl etmemiştir.

Yine İbn Cüzey, İsrâ sûresi 16. âyetindeki “أَمَرْنَا” kelimesinin nasıl anlaşılabilirliği ile ilgili üç vechin söz konusu olabileceğini belirttikten sonra, birinci vechin hemzenin *medsiz* ve mîmin *şeddesiz* “أَمَرْنَا” şeklinde, “emretmek” anlamında olduğunu belirtmiştir ki, cumhur kurrâ’ da kelimeyi bu şekilde okumuştur;⁹⁴ ikinci vecih olarak kelimenin hemzenin *meddî* ve mîm harfinin *şeddesiz* “أَمَرْنَا” şeklinde, “çoğaltmak, artırmak” anlamında olduğunu belirtmiştir ki, İmam Yakûb kelimeyi bu şekilde okumuştur; son vecih olarak ise hemzenin *medsiz*, mîmin *şeddeli* olarak “أَمَرْنَا” şeklinde, kelimenin “imâret” anlamına geleceğini belirtmiştir ki, bu kıraatte şâz bir kıraattir.⁹⁵ İbn Cüzey, her üç vechin sahib olduğu anlam farklılığını yansıtmaya

⁸⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl* I, 509; Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 51.

⁹⁰ Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Haleveyh, *Muhtasar fî şevazzi'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'*, Kâhire: Mektebtü'l-Mutenebbî, s. 40; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, II, 309.

⁹¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 450.

⁹² Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 97; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 251.

⁹³ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, IV, 35; ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücuhi't-te'vil*, 3. Basım, (tahk. Muhammed Ali Dabbâ), Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1985, I, 553; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, V, 343.

⁹⁴ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, V, 32.

⁹⁵ İbn Haleveyh, *el-Muhtasar*, s. 79; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 405.

çalışmış, kıraatlerden birinin şâz olması, onu o kıraate telmîhte bulunmamaya sevk etmemiştir.⁹⁶

iii. Sahâbe ve Tabîîn kıraatlerine yer vermesi

İbn Cüzey, *et-Teshîl*'de sahâbeden Hz. Âişe,⁹⁷ Ömer b. el-Hattâb,⁹⁸ Osman b. Affân,⁹⁹ Ali b. Ebî Tâlib,¹⁰⁰ İbn Mesûd,¹⁰¹ Ubey b. Ka'b,¹⁰² Sa'd b. Ebî Vakkâs,¹⁰³ İbn Ömer,¹⁰⁴ İbn Abbâs¹⁰⁵ ve Abdullah b. Zubeyr'den¹⁰⁶ nakilde bulunmuştur. Tabîînden ise, tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Hasan-i Basrî'nin¹⁰⁷ kıraatine yer vermiştir.

Örneğin: Sâd sûresi 45. âyetinde “on imamın” okunuşunda ittifak ettiği “أُولِي الْأَيْدِي” kelimesinin açıklamasını yaptıktan sonra,¹⁰⁸ İbn Mes'ûd'un kelimeyi *medsiz* ile “أُولِي الْأَيْدِي” şeklinde okuduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹

İbn Cüzey'in kıraatlere atıfta bulunurken zikrettiği tek tabîîn olan Hasan-i Basrî'nin ismini, Hucûrât sûresi 12. âyetinde aşere imamlarının okunuşunda ittifak ettiği “وَلَا تَجَسَّوْا” kelimesini, “ha” harfi ile¹¹⁰ “وَلَا تَحَسَّوْا” şeklinde okuduğunu belirtirken zikretmiştir.

İbn Cüzey'in kıraatlere atıfta bulunurken tabîînden sadece Hasan-i Basri'nin ismini zikretmesi, kıraat-ı aşere dışında yer alan dört kıraatten birinin imamı olması ile de açıklanabilir.

⁹⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 859.

⁹⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 1012.

⁹⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1537.

⁹⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1549.

¹⁰⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 618, 974; IV, 1476, 1485.

¹⁰¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 470; II, 142, 860, 886, 908, 948; III, 1217, 1234, 1272, 1280, 1390; IV, 1424, 1500, 1534.

¹⁰² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 469; II, 655; III, 1003; IV, 1550.

¹⁰³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 403.

¹⁰⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1549.

¹⁰⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 276, 380; II, 142, 624, 907; III, 1035, 1249, 1370, 1370; IV, 1485, 1499.

¹⁰⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1707, 1733,

¹⁰⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 446.

¹⁰⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1272.

¹⁰⁹ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, IX, 108.

¹¹⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1416.

D. Kıraatlere Atıfta Bulunurken Kullanmış Olduğu Bazı Kavramlar

İbn Cüzey, tefsirinde kıraatlere atıfta bulunurken çok sık olmasa da bazı klasikleşmiş kıraat kavramlarını kullanmıştır. Bu kavramlar tefsirde bir kaç yerde tekrarlandığı için *et-Teshîl*'in okuyucularına kolaylık sağlama amacıyla bu kavramları açıklamayı uygun buluyoruz.

1. Harekeleme, Noktalama ve Kelimenin Yapısına İlişkin Kullanılan Kavramlar

İbn Cüzey, tefsirinin mukaddimesinde de belirttiği gibi, tefsirinde uzun açıklamalar yapmaktan kaçınmıştır. Kıraatler konusunda da kıraat söz konusu olan âyetlerde bile kıraatleri bazen zikretmemiş, gerekli gördüğü yerlerde kıraatlere başvurmuştur. Dolayısıyla, az söz ile çok bilgi vermeyi amaçlayan bir müfessir olarak İbn Cüzey'in, kıraat farklılıklarına değinirken hangi kavramları kullandığı ve bu kullandığı kavramlarla neyi kast etmiş olduğu, araştırmamızın konusu açısından son derece önem arz etmektedir.

a. Fevka / Esfel Lafızları

İbn Cüzey, alt/üst anlamına gelen bu lafızları kıraati ifâde biçimi olarak kullanmıştır. Örneğin Furkân sûresi 19. âyetinde üsten “te” harfi ile okunan “تَقُولُونَ” kelimesinin tefsirini yaptıktan sonra, “وَقُرِّئَ بِالْيَاءِ (مِنْ أَسْفَلٍ)”, “alttan (iki noktalı) “yâ” harfi ile de okundu) ifadesini kullanarak kelimenin, ¹¹¹ “يَقُولُونَ” şeklinde de okunduğunu belirtmek istemiştir.¹¹² Yine aynı âyette geçen ve alttan “yâ” harfi ile okunan “فَمَا” kıraatine atıfta bulunduktan sonra, “مِنْ (فَوْق) قُرِّئَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ بِالنَّاءِ”, (üstten (iki noktalı) ‘te’ harfi ile de okundu) ifâdesini kullanarak kelimenin, ¹¹³ “فَمَا تَسْتَطِيعُونَ” şeklinde de okunduğunu belirtmek istemiştir.¹¹⁴ Favka/Esfel lafızlarının örnek

¹¹¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1058.

¹¹² Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü'l-Kırâat*, VI, 332.

¹¹³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1059.

¹¹⁴ Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 163.

gösterdiğimiz Furkan sûresi 9. âyeti dışında, tefsirin herhangi bir farklı yerinde kullanıldığına dair bir örneğe rastlayamadık.

b. Tezkîr ve Te'nîs Lafızları

İbn Cüzey, Arapça'da erillik/dişillik olmak üzere cinsiyet bildiren tezkîr ve te'nîs lafızlarını da kıraati ifâde biçimi olarak tefsirinde kullanmıştır. Örneğin, Ali İmran sûresi 39. âyetinde “فَنَادَتْهُ الْمَلِكَةُ” ifâdesinde geçen “فَنَادَتْ” fiilinin cümlede fâil konumunda olan “الْمَلِكَةُ” kelimesinin çoğul sîga olmasından ötürü fiil-fâil uyumundan hareketle te'nîs sîgasıyla okunduğunu, “(أَيْتٌ) رَغِيًا لِلْجَمَاعَةِ”, (çoğul sîgaya riâyeten müennes kılındı) şeklinde te'nîs kavramını kullanarak belirtmiş, aynı fiilin müzekker sîgayla da okunduğunu¹¹⁵ belirtmek için ise, “وَقُرِئَ بِالْأَلِفِ عَلَى (التَّذْكِيرِ)”, (müennes “te”si olmadan) tezkîr üzerine elifli okundu) şeklinde tezkîr kavramını kullanarak açıklamıştır.¹¹⁶

Yine En'âm sûresi 54. âyetindeki “وَلَسْتَ بَيْنَ” fiilinin, müennes sîgasıyla okunduğunu belirtmek için, “وَقُرِئَ بِتَاءِ التَّانِيثِ”, (te'nîs “te”si ile de okundu) şeklinde bir ifade ile te'nîs kavramını kullanmıştır.¹¹⁷ *et-Teshîl*'de kıraatleri ifâde biçimi olarak kullanılan tezkîr ve te'nîs lafızlarının, değindiğimiz iki âyet dışında kullanıldığını gösteren başka bir örnek tespit edemedik.

c. Menkûtateyn Lafzı

İbn Cüzey, kıraati ifâde biçimi olarak bu kavramı sadece Fetih sûresi 9. âyetinde geçen “وَتَعَزَّزُوهُ” kelimesinin tefsirini yaparken kelimedeki kıraat farklılığına dikkat çekerken kullanmıştır. Âyetin cumhûrun ittifak ettiği şekliyle “وَتَعَزَّزُوهُ” vechine değinen İbn Cüzey, şâz bir kıraat olan ve “iki ‘zây’ harfiyle” okunan “تَعَزَّزُوهُ” vechini,¹¹⁸ “وَقُرِئَ بِرَآئِينَ (مَنْقُوطَتَيْنِ)”, (noktali iki “zây” harfi ile de okundu) ifadesinde kullandığı menkûtateyn kavramı ile açıklamak istemiştir.¹¹⁹

¹¹⁵ Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 87.

¹¹⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 350.

¹¹⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 554.

¹¹⁸ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, IV, 46.

¹¹⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1398.

d. Nevvene / İskât-ı Tenvîn Lafızları

İbn Cüzey, tefsirinde kıraat farklılıklarına telmîhte bulunurken kullandığı kavramlardan biri de nevvane ve iskât kavramları olmuştur. Neml sûresi 89. âyetinde zikri geçen “مَنْ فَرَعَ” kelimesini, “مَنْ نَوَّنَ فَرَغَ”, (kelimeyi tenvîn ile okuyana göre) şeklinde bir ifâde kullanarak kelimenin *tenvîn* ile “مَنْ فَرَغَ” şeklinde; diğer veche telmîhte bulunmak için ise, “وَمَنْ أَسْقَطَ التَّنْوِينَ”, (kelimeyi her kim tenvînsiz okuduysa) şeklinde bir ifade ile iskât kavramını kullanmış, kelimenin *tenvînsiz* “مَنْ فَرَغَ” şeklinde de okunduğunu belirtmek istemiştir.¹²⁰

Yine Hûd sûresi 40. âyetindeki¹²¹ “مَنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ” ifâdesinin, tenvînsiz olarak “مَنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ” şeklinde okunduğunu belirtmek için, “وَقُرِئَ مِنْ كُلِّ (بَعِيرٍ تَنْوِينَ)” (kelime tenvînsiz de okundu) şeklinde, bu sefer tenvîn kavramını kullanmış, diğer vechin tenvînli olarak “مَنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ” şeklinde okunduğunu belirtmek için ise yine, “وَمَنْ قَرَأَ” (tenvînli okuyana göre) şeklinde bir ifade ile tenvîn kavramını kullanmıştır.¹²²

Tevbe sûresi, 30. âyetinde geçen “عَزِيرَ” kelimesini kıraat imamlarından Âsım ve Kisâi *tenvînli* “عَزِيرُ ابْنُ اللَّهِ” şeklinde; diğer imamlar ise *tenvînsiz* olarak “عَزِيرُ ابْنُ اللَّهِ” şeklinde okumuşlardır.¹²³ Âyetteki söz konusu kıraat farklılığına değinen İbn Cüzey, tenvînsiz okunan cumhûrun kıraatini, “وَمَنْعَ عَزِيرِ التَّنْوِينَ لِأَنَّهُ أَعْجَمِيٌّ لَا يَنْصَرَفُ”, (Uzeyr ismi, a’cemî ve gayr’i-munsarîf olduğu için, tenvînli okunması men edilmiştir) şeklinde bir ifâdeyle, yine tenvîn kavramını kullanarak kıraati açıklamış; tenvînli okunan Âsım ve Kisâi’nin kıraatini ise, “وَأَمَّا مَنْ نَوَّنَهُ فَجَعَلَهُ عَزِيرًا”, (Üzeyr ismini tenvînli okuyan ise, onu Arapça olarak değerlendirmiştir.) şeklinde bir ifâdeyle, nevvane kavramını kullanmış, kelimenin tenvînli olarak okunduğunu belirtmek istemiştir.¹²⁴ Yukarıda zikrettiğimiz üç örnek dışında, konuyla ilgili *et-Teshîl*’de daha başka örnekler de mevcuttur.¹²⁵

¹²⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1106.

¹²¹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhîd*, VI, 152; Ebû Amru’d-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 124.

¹²² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 739.

¹²³ Ebû Amru’d-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 118; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, III, 368.

¹²⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 683.

¹²⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 521; III, 1089; III, 1093; III, 1233; IV, 1707.

e. Teshîl / Tahfîf Lafızları

Teshîl kelimesi, lügatte “kolaylaştırmak” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, hemze harfini kendisi ile yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymaktır.¹²⁶ Nâziât sûresi 10. âyetinde geçen “أَيْنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ” ifadesindeki “أَيْنَّا” edatının, çift hemzeli okunması konusunda ittifâk edildiğini söyleyen İbn Cüzey,¹²⁷ yalnız ikinci hemzenin teshîl ile okunup okunmaması konusunda ihtilaf edildiğini belirtir. Teshîl ile okuyanları kast etmek için, “مِنْهُمْ مَنْ سَهَّلَ الثَّانِيَةَ”, (bazıları ikinci hemzeyi teshîl ile okumuştur) şeklinde ifâde ederken teshîl kavramı ile kelimenin, “أَهْنًا” şeklinde; diğer kıraat vechini kast etmek için ise, “وَمِنْهُمْ مَنْ خَفَّفَهَا”, (bazıları da tek hemzeli okumuştur) şeklinde ifâde kullanarak tahfîf kavramı ile kelimenin *tahkîk* ile “أَيْنَّا” şeklinde de okunduğunu belirtmek istemiştir. Teshîl ile okuyuşu, “سَهَّلَ” fiili ile; tek hemze ile okuyuşu ise, “خَفَّفَ” fiilini kullanarak ifâde etmek istemiştir.¹²⁸ İbn Cüzey burada teshîl kavramını, kıraat ıstılahındaki anlamına uygun bir şekilde kullanmıştır.

Yine Kasas sûresi 34. âyetindeki “رُدَّاءُ” kelimesinin, “yardımcı” anlamına geldiğini belirten İbn Cüzey, kelimenin *hemze* ile “رُدَّاءُ” şeklinde olmakla beraber aynı zamanda “وَبِغَيْرِ هَمْزٍ عَلَى التَّسْهِيلِ”, (hemzesiz, teshîl ile) ifâdesiyle belirttiği “رُدَّاءُ” şeklinde de okunmuştur.¹²⁹ İbn Cüzey’in, “hemzesiz olarak, teshîl üzerine” şeklinde kullandığı ifâdeden,¹³⁰ buradaki söz konusu kıraat ihtilafı da göz önünde bulundurulduğunda, teshîl kelimesinin istilahtaki bilinen anlamında kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi terim olarak, “Hemze harfini kendisi ile yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymak” olan teshîl, burada olduğu gibi hemzenin tamamen yazı ve ses olarak ortadan kalktığı durumlarda terim anlamında değil, ancak sözlük anlamında kullanılmış olmaktadır.¹³¹

¹²⁶ Mekki b. Ebî Tâlib, Hammûş b. Muhammed bin Muhtâr Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, **er-Ri’âye li-tecvîdi’l-kırâ’e ve tahkîki lafzi’t-tilâve**, 3. Basım, tahk. Ahmed Hasan Ferhât, Ürdün: Dâr’u-Ammâr, 1997, s. 95; Ebû Amru’d-Dânî, **Câmiu’l-Beyân**, II, 548; Ebû Amru’d-Dânî, **et-Teyssîr**, s. 33; Temel, Nihat Temel, **Kırâat ve Tecvit İstilahları**, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997, s. 133

¹²⁷ İbn Mucâhid, **Kitâbu’s-Seb’a**, s. 670; İbn Atiyye, **el-Muharraru’l-Vecîz**, V, 431.

¹²⁸ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, IV, 1660.

¹²⁹ İbn Mucâhid, **Kitâbu’s-Seb’a**, s. 494; el-Bennâ, **İthâf**, 436, Abdüllatif el-Hatîb, **Mu’cemü’l-Kırâat**, VII, 42.

¹³⁰ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1115.

¹³¹ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 409; İbn Atiyye, **el-Muharraru’l-Vecîz**, IV, 288.

Görüldüğü üzere, kıraati ifâde biçimi olarak “teshîl” kavramını tefsirinde sadece iki kez kullanan İbn Cüzey, bunlardan birinde kelimenin terim anlamını, diğerinde ise sözlük anlamını esas almıştır.

2. Kıraatleri İfâde Biçimi Olarak Kullanmış Olduğu Bazı Lafızlar

İbn Cüzey’in, farklı kıraatleri aktarırken kıraatleri ifâde biçimi olarak hangi kavramları kullandığını yukarıda kısaca aktarmıştık. Bu başlıkta ise, İbn Cüzey’in kendi benimsemiş olduğu Nâfi kıraatini ve diğer kıraatleri zikrederken kullandığı ve “قرأ” fiilinin farklı zaman kalıplarında tezâhür eden sîgaların, hangilerinin daha fazla kullanıldığı, genel olarak hangi durumlarda kullanıldıkları ve kıraatlerin sıhhatini belirlemede herhangi bir etkiye sahip olup olmadığı hûsusunu, *et-Teshîl*’deki örnekler üzerinden incelemeye çalışacağız.

a. قرأ / Lafzı

İbn Cüzey, kıraatlere atıfta bulunurken en çok kullandığı fiil, Arapça “okundu” anlamına gelen mâzî-mechûl kalıbında ve fâili belirsiz olan “قرأ” fiili olmuştur. Dolayısıyla bu fiile başvurulurken atıfta bulunulan kıraatleri gözönünde bulundurduğumuzda karşımıza üç önemli başlık çıkmaktadır:

i. Kendi benimsemiş olduğu kıraati ifade ederken

Yukarda İbn Cüzey’in İmam Nafi’nin kıraatini tefsirinde esas aldığını, bununla birlikte bir kaç yerde İmam Nafi’ kıraatini Arap dili bakımından eleştirdiğini ifade etmiştik. Burada belirtmek istediğimiz husûs, İbn Cüzey’in İmam Nafi’ kıraatini benimsediği yerlerde de sıklıkla “قرأ” sîgasını kullanmış olduğu meselesidir.¹³²

¹³² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Bakara, 85, 233, 236; Âl-i İmran, 36, 161, 485; A’râf, 57, 285; Tevbe, 107; Yusuf, 90; Ahzâb, 14; Cinn, 3.

ii. *Telmîhte bulunduğu diğer sahîh kıraatleri ifade ederken*

İbn Cüzey, tefsirinde sadece imam Nâfi'nin kıraatine atıfta bulunurken değil, aynı zamanda ona muhalif olan kıraatlere de atıfta bulunurken en çok kullandığı sîga yine “قُرئ” olmuştur.¹³³

iii. *Şâz bir kıraati ifade ederken*

İbn Cüzey, tefsirinde şâz bir kıraate telmîhte bulunurken de kıraati okuyanın ismini şâyet zikretmiyorsa kıraati genellikle “قُرئ” lafzıyla ifade etmeye çalışmıştır.¹³⁴

Hiç şüphesiz, “قُرئ” lafzının kullanıldığı yerler ile ilgili yukarıda üç gruba ayırdığımız başlıkların örneklerinin sayısı fazla olması hasebiyle, bunlardan bazılarını dipnotlarda vermeyi uygun bulduk. Başlıklarla ilgili daha fazla örneğe ulaşmak için ise, tezimizin ekler bölümünde *et-Teshîl*'de zikredilen kıraatlerin tamamını içeren tablolara murâcat edilebilir.

b. ومن قرأ / Lafzı

İbn Cüzey, Arapça “okudu” anlamına gelen ve mâzi-malûm sîga olan “قَرَأَ” filini, yukarıda açıkladığımız “قُرئ” fiiline göre kıraatlere atıfta bulunurken nispeten daha az kullanmıştır. *et-Teshîl*'e genel olarak bakıldığında bu sîganın, şu iki durumda kullanıldığı görülür:

i. *Nahiv ve sarf kurallarını kıraatlere göre açıklarken*

İbn Cüzey, tefsirde farklı kıraat vecihlerine değinirken bunlarla beraber dil bilimsel açıklamalar da yapmıştır. İşte bu açıklamaları yaparken genellikle “şöyle okuyana göre” anlamına gelen “وَمَنْ قَرَأَ” ifadesini kullanmayı tercih ederek iki farklı kıraatin neden olduğu anlam farklılığını açıklamak istemiştir. Örneğin, En'âm sûresi 33. âyetinde birinci vecih olarak zikrettiği “zâl” harfinin *şeddeli* olarak “لَا يَكْذِبُونَكَ” şeklinde okunduğu vecih hakkında; “Şeddeli okuyana göre: Onlar senin yalancı olduğuna

¹³³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Bakara, 8, 106; Âl-i İmran, 176; Nisa, 94; Mâide, 71; En'âm, 153; Enfâl, 42; Yûnus, 19, 30; Nahl, 103; Sebe', 10; Mücadele, 2.

¹³⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Bakara, 132, 280; Mâide, 60; En'âm, 99; A'râf, 2, 133, 156; Tevbe, 3, 128; Yûnus, 98, Yûsuf, 31; Ra'd, 11; Tâhâ, 15; Sâd, 22.

inanarak, seni tekzîb etmiyorlar.” anlamına gelen “(وَمَنْ قَرَأَ) بِالتَّشْدِيدِ فَآ الْمَعْنَى لَا يُكْذِبُونَكَ” ifadesini kullanan İbn Cüzey, birinci vechin dil açısından hangi anlamı ifade ettiğini belirtmek isterken “(وَمَنْ قَرَأَ)” ifadesini kullanmış, zikrettiği ikinci vecih olan “zâl” harfinin *şeddesiz* olarak “(لَا يُكْذِبُونَكَ)” şeklinde okunanan vechi için ise; “Denildi ki (وَمَنْ قَرَأَ) بِالتَّخْفِيفِ فَقِيلَ: مَعْنَاهُ لَا” anlamına gelen “(وَمَنْ قَرَأَ)” ifâdesinde yine “(وَمَنْ قَرَأَ)” sîgasını kullanarak ikinci vechin de neden olduğu anlam farklılığına dikkat çekmek istemiştir. Görüldüğü üzere, her iki vechin neden olduğu anlam farklılığını kullanmış olduğu “(وَمَنْ قَرَأَ)” ifâdeleri ile açıklamaya çalışmıştır.¹³⁵

Yine Tevbe sûresi 17. âyetinde geçen “مَسَاجِدَ اللَّهِ” ifadesini ele alan İbn Cüzey, cumhûrun okumuş olduğu “مَسَاجِدَ اللَّهِ” vechi hakkında: “وَمَنْ قَرَأَ مَسَاجِدَ بِاَلْجَمْعِ أَرَادَ جَمِيعَ” ifadesiyle, (Her kim cemî’ olarak, “mesâcid” şeklinde okursa bütün mescidleri kast etmiş olur.) şeklinde, kıraati okuyanların isimlerini zikretmeksizin sadece “(وَمَنْ قَرَأَ)” ile başlayan bir ifadeyle, kıraatin ifâde ettiği anlamı açıklamak istemiştir. Yine ikinci vecih olarak zikrettiği diğer kıraat için: “(وَمَنْ قَرَأَ) بِاَلتَّوْحِيدِ أَرَادَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ” ifadesiyle, (Her kim müfred olarak, “mescid” şeklinde okumuşsa Mescîd-i Harâm’ı kast emiş olur) şeklinde, ikinci kıraatin de neden olduğu anlam farklılığını “(وَمَنْ قَرَأَ)” ile başlayan bir ifadeyle açıklamak istemiştir.¹³⁶

Yukarıda zikrettiğimiz iki örnek dışında, İbn Cüzey’in nahiv ve sarf başta olmak üzere, dilbilimsel kuralları ve bu kurallar sayesinde ortaya çıkan anlamları, kıraat farklılıklarına göre açıklarken yukarıda ki ifadeleri kullanmak suretiyle açıklama yolunu tercih ettiğini gösteren daha pek çok örnek mevcuttur.¹³⁷

ii. Sahâbe, Tabiîn ve kıraat imamlarının isimlerini zikrederken

İbn Cüzey, sahabe tabiîn ve kıraat imamları kıraatte tek kaldıkları zaman genel olarak “(قَرَأَ)” sîgasını kullanarak kıraati onlara nisbet etmiştir. Burada her üç kategori ile ilgili ikişer örnek verilecek diğer örnekler dipnotlarda gösterilecektir.

¹³⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 548.

¹³⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 679.

¹³⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 717, 722, 758, 786; III, 1015, 1042-1443, 1105; IV, 1592, 1621, 1644.

Örneğin, Kehf sûresi 79. âyetindeki “وَرَاءَهُمْ” kelimesinin tefsirini yapan İbn Cüzey ardından, “وَقَرَأَ ابْنُ عَبَّاسٍ (أَمَامَهُمْ)” ifadesiyle, İbn Abbâs’ın kelimeyi “أَمَامَهُمْ” şeklinde okuduğunu belirtirken kıraati İbn Abbas’a kullanmış olduğu “قرأ” sîgasıyla nisbet etmiştir.¹³⁸

Yine Zümer sûresi 3. âyetindeki “مَا نَعْبُدُهُمْ” ifadesinin ne anlama geldiğini belirten İbn Cüzey, İbn Mesûd’un âyeti “قَالُوا مَا نَعْبُدُهُمْ” şeklinde okuduğunu, kullanmış olduğu “(وَقَرَأَ) ابْنُ مَسْعُودٍ (مَا نَعْبُدُهُمْ)” şeklindeki ifadesiyle açıklamak istemiştir.¹³⁹ *et-Teshîl*’de konuyla ilgili buna benzer başka örnekler de vardır.¹⁴⁰

Kıraat nisbet etme konusunda tabîinden sadece Hasan-ı Basrî’nin ismini zikreden İbn Cüzey, *et-Teshîl*’de sadece iki yerde Hasan-Basrî’ye kıraat nispet etmiştir.

Örneğin, Nisa sûresi 92. âyetindeki “وَأَنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ” âyetinin tefsirini yapan müfessirimiz “وَقَرَأَ الْحَسَنُ هُنَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ” şeklinde bir ifade ile, “قرأ” sîgasını kullanarak Hasan Basrî’nin âyeti “وَهُوَ مُؤْمِنٌ” ifadesini ilave ederek okuduğunu belirtmek istemiştir.¹⁴¹

Aynı şekilde Hucûrât sûresi 12. âyetinde cumhûrun okumuş olduğu “وَلَا تَجَسَّسُوا” kelimesinin açıklamasını yapan müfessirimiz, ardından Hasan-ı Basrî’nin kelimeyi “وَلَا تَحَسَّسُوا” şeklinde okuduğunu “وَقَرَأَ الْحَسَنُ تَحَسَّسُوا بِالْحَاءِ” şeklinde bir ifade ile, yine aynı sîgayı kullanarak kıraati ona nisbet etmiştir.¹⁴²

Son olarak İbn Cüzey, kıraat imamlarının okuyuşta tek kaldıkları zaman isimlerini zikrederken yine “قرأ” sîgasıyla kıraati onlara nisbet etmiştir.

Örneğin, A’râf sûresi’nin 59. âyetindeki “مِنْ آلِهِ غَيْرُهُ” ifadesinin “غیره” kelimesinin, Kisâî tarafından *kesreli* olarak “غَيْرُهُ” şeklinde okunduğunu belirtmek için

¹³⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 907.

¹³⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1281.

¹⁴⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 276, 380, 386, 403; II, 947, 974.

¹⁴¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 446.

¹⁴² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1416.

yine “قَرَأَ الْكِسَائِيُّ بِالْخَفْضِ” ifâdesini kullanmış, yine “قَرَأَ” sîgasını kullanarak kıraat imamlarından olan İmam Kisâî’ye kıraati nisbet etmiştir.¹⁴³

Diğer bir örnek olarak, Yûsuf sûresi 31. âyetinde geçen “حَاشَ” fiilinin, cumhur kurra’ tarafından *elifsiz* okunduğunu, ancak elifin kelimenin aslından olduğu görüşünü aktaran müfessirimiz, “وَقَرَأَ أَبُو عَمْرِو بِالْأَلْفِ عَلَى الْأَصْلِ” şeklinde kullandığı ifâde ile, Ebû Amr’ın kelimenin aslı üzerine *elif* ile okuduğunu belirtirken Ebû Amr’a kıraati yine “قَرَأَ” sîgasını kullanarak nisbet etmiştir.¹⁴⁴

İbn Cüzey, kullanmış olduğu bu sîga ile bir çok kıraati okuyucularına nisbet etmiştir. Ancak genel olarak bakıldığında bu sîgayı en çok “on kıraat imamı”na kıraat nisbet ederken kullanmıştır.¹⁴⁵

c. قِرَاءَة / Lafzı

İbn Cüzey, tefsirinde kıraatleri ifade ederken en az kullandığı sîga “okumak” anlamına gelen ve masdar olan “قِرَاءَةٌ” sîgası olmuştur. Bir önceki başlıkta açıkladığımız “قَرَأَ” sîgası kullanılırken hangi amaçlar hedeflenmişse “قِرَاءَةٌ” sîgası kullanılırken de aynı amaçlar hedeflenmiştir.

i. Nahiv ve sarf kurallarını kıraatlere göre açıklarken

İbn Cüzey, Nisâ sûresi 25. âyetinde geçen “احْصِنَ” fiilinin “evlenmek” anlamına gelebileceğini belirtirken bu anlamın; fiilin hemzenin *dammesi* ve “sâd” harfinin *kesresi* ile mechul sîgayla “فَإِذَا أَحْصِنَ” şeklinde okunduğunda söz konusu olabileceğini, “هَذَا عَلَى (قِرَاءَةٍ) أَحْصِنَ بِضَمِّ الْهَمْزَةِ وَكَسْرِ الصَّادِ” şeklindeki ifâde ile belirterek yine “قِرَاءَةٌ” sîgasıyla kıraate atıfta bulunmuştur.¹⁴⁶

Yine Ra’d sûresi 42. âyetinde “وَسَيَعْلَمُ الْكَافِرُ” ifâdesini açıklayan İbn Cüzey, “kâfir” kelimesinden muradın cins isim olduğunu belirttikten sonra, “بِدَلِيلٍ (قِرَاءَةٍ) الْكَفَّارِ”

¹⁴³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 707.

¹⁴⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 765.

¹⁴⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 208, 285, 435; II, 742, 808, 847; III, 1018, IV, 1471.

¹⁴⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 415.

”بِالْجَمْع” ifâdesi ile *çoğul* olan ”الْكَفَّار” kıraatinin, buna delil teşkil edeceğini kullanmış olduğu ”قِرَاءَةٌ” sîgasıyla belirtmek istemiştir.¹⁴⁷

Son örnek olarak Sâd sûresi 15. âyetinde geçen ”فَوَاقٍ” kelimesinin, ”fâ” harfinin *fethası* ile ”فَوَاقٍ” şeklinde okunduğunda ortaya çıkan muhtemel iki anlamı aktardıktan sonra, üçüncü anlamın ”mühlet vermek” olacağını belirtirken şu ifadeyi kullanır: ”إِنَّمَا يَجْرِي عَلَى قِرَاءَةِ فَوَاقٍ بِا الضَّمِّ” bunun manası ise; ”Bu anlam, kelimenin damme hareke ile okunduğunda söz konusudur.” şeklindedir.¹⁴⁸ Burada da İbn Cüzey, iki muhtemel anlamı zikrettikten sonra, üçüncü bir anlamın başka bir kıraatte ortaya çıkacağını belirtmek isterken o kıraate atıfla ”قِرَاءَةٌ” sîgasını kullanmıştır.

Görüldüğü üzere İbn Cüzey, kıraat farklılıklarını dilbilimsel açıdan değerlendirirken kıraati okuyanların isimlerini zikretmeksizin ”قِرَاءَةٌ” sîgası ile farklı kıraatlere atıfta bulunmuştur.

ii. Sahâbe ve kıraat imamlarının isimlerini zikrederken

İbn Cüzey, sahâbeden de bazılarına kıraat nisbet ederken yine ”قِرَاءَةٌ” sîgasını kullanmıştır. Örneğin, Hadîd suresi 27. âyetinde geçen ”وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا” ifadesini Abdullah ibn Mes’ud’un ”وَلَكِنْ ابْتَدَعُوهَا” şeklinde, ”وَلَكِنْ” ilave ederek okuduğunu; ”(وَلَقَرَاءَةً) عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ مَسْعُودٍ وَلَكِنْ ابْتَدَعُوهَا” ifadesi ile belirtmiş, yine ”قِرَاءَةٌ” ifadesini kullanarak kıraati Abdullah İbn Mes’ud’a nisbet etmiştir.¹⁴⁹

Yine Bakara sûresi 282. âyetinde geçen ”وَلَا يُضَارَّ” kelimesinin izâhını yaptıktan sonra, bu anlamı Ömer b. el-Hattâb’a nisbet ettiği ”وَلَا يُضَارَّرُ” şeklinde ki kıraatin desteklediğini kullanmış olduğu, ”وَيَقْوِي ذَلِكَ (قِرَاءَةً) عُمَرُ الْخَطَّابِ وَلَا يُضَارَّرُ” ifadeleri ile açıklamıştır.¹⁵⁰

Hac sûresi 78. âyetinde geçen ”هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ” ifadesindeki ”هُوَ” zamirinin kime ait olduğu konusunda iki görüş nakleden müfessirimiz, zamirin Allah’a ait olmasının tercihe daha şâyan olduğunu, çünkü Ubey b. Ka’b’ın âyeti: ”اللَّهُ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ”

¹⁴⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 798.

¹⁴⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1259.

¹⁴⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1498.

¹⁵⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 330.

şeklinde okuduğunu “وَيُذِلُّ عَلَيْهِ (قِرَاءَةً) أَبِي بَنُ كَعْبٍ اللَّهُ سَمَّاكُمْ الْمُسْلِمِينَ” ifadesi ile açıklarken Ubey b. Ka’b’a kıraati “قِرَاءَةً” sîgasıyla nisbet etmiştir.¹⁵¹

İbn Cüzey, “on kıraat” imamlarına “قِرَاءَةً” ifadesi ile sadece bir kere kıraat nisbet etmiştir. Hucûrat sûresi 1. âyetindeki “لَا تُقَدِّمُوا” kelimesinin hangi anlama geleceği konusunda iki görüş belirten İbn Cüzey, üçüncü görüş olarak da “yürüme de Hz. Peygamber’in önüne geçmemek” anlamını aktarmış, devamında da “وَهَذَا إِنَّمَا يَجْرِي” şeklinde kullandığı ifâdeyle, İmam Yakûb’un kelimeyi “te“ “kâf” ve “dâl” harflerinin *fethası* ile “لَا تُقَدِّمُوا” şeklinde okuduğunu belirtmek istemiştir. Burada da aynı şekilde, İmam Yakûb’a kıraati “قِرَاءَةً” sîgasıyla nisbet etmiştir.¹⁵²

¹⁵¹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 1003.

¹⁵² İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 1410.

İKİNCİ BÖLÜM

ET-TESHÎL Lİ ‘ULÛMÎ’T TENZÎL’DE KIRAAT UYGULAMALARI

A. Arap Lehçeleri Açısından Kıraat Uygulamaları

Hiç şüphesiz, kıraat ihtilafarının Arap lehçeleri ile sıkı bir bağı vardır. Aynı zamanda kıraat ihtilafları, Arap lehçelerinin tespiti konusunda önemli bir konuma sahiptir.¹ Kur’ân’ın yedi harf üzere indirildiğini bildiren hadislerden de anlaşılacağı üzere, Arap lehçeleri kıraat farklılıklarının ortaya çıkmasında önemli bir faktör olmuştur.² Nitekim kaynaklar, Kureyş lehçesinin konuşulduğu ve Müslümanların azınlıkta olduğu farklı kabîle ve milletlerin olmadığı Mekke döneminde okuyuş farklılıklarına rastlanılmadığını, Medîne döneminde farklı kabîlelerden olanların İslama girmesi ile “yedi harf” ruhsatının verildiğine işaret ederler.³

Kıraat farklılıklarının, Hicretten sonra ortaya çıkmaya başladığını Ubey b. Ka’b’dan nakledilen şu hadis ortaya koymaktadır:

“Ben mescitte iken bir adam mescide girdi ve benim bilmediğim bir şekilde kıraatte bulundu. Sonra başka bir adam geldi ve daha öncekinin okuduğunun dışında farklı bir şekilde Kur’ân okudu. Bunun üzerine hepimiz Hz. Peygamberin huzuruna geldik. Ben: (Ey Allah’ın Rasûlu) Bu şahıs, benim bilmediğim bir şekilde Kur’ân okudu. Sonra diğeri geldi ve o da Kur’ân’ı, arkadaşının okuduğundan da farklı bir şekilde okudu, dedim.”

¹ Abduh Râcihi, *el-Lehcetü'l-'Arabiyye fi'l-Kirâati'l-Kur'âniyye*, 1. Basım, Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1999, s. 81-99.

² el-Buhârî, *El-Camiü'l-Müsned*, VI, 184; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an'u'l-kebir*, (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998, 43-45; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 21-48; el-Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an'*, I, 49.

³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 24; Râcihi, *el-Lehcetü'l-'Arabiyye*, s. 83.

Bunun üzerine Rasûlullah, onların okumalarını emretti, onlar da okudular. Hz. Peygamber her ikisinin de okuyuşlarını beğendi. Bunu görünce içime öyle bir şüphe düştü ki; cahiliyye döneminde bile böyle bir şüphe yaşamamıştım. Beni kaplayan bu hâli gören Hz. Peygamber, göğsüme vurdu. Bunun üzerine terledim; sanki korkudan Yüce Allah'ı görüyor gibiydim. Hz. Peygamber bana:

Ey Ubey! Cebrâil bana Kur'ân'ı bir harf okumam üzere gönderildi. Ben ona 'kolaylaştır!' diye müracaât ettim. O da bana ikincide, 'İki harf üzere oku' dedi. Ben yine ona, 'Ümmetime kolaylaştır' diye cevap verdim. Bunun üzerine üçüncüde, *'Onu yedi harf üzere oku. Hem sana verdiğin her cevapla birlikte, benden isteyeceğin bir dileğin de verilecektir'* dedi.

Bunun üzerine, Allahım! Ümmetimi bağışla! Allahım, ümmetimi bağışla!' diye dua ettim. Üçüncü dileğimi ise, Hz. İbrâhim dâhil bütün yaratıkların beni isteyeceği güne braktım, buyurdu.”⁴

Görüldüğü üzere hadisi nakleden Ubey. Ka'b, olayın mescitte vuku bulduğunu bildirdiğine göre bu olayın gerçekleştiği yer Medînedir. Kıraat ihtilaflarının Medîne'de ortaya çıkıyor olması, aynı zamanda “yedi harf” ruhsatının sosyal şartların gerektirdiği bir zarûret durumundan ortaya çıktığının önemli bir delilidir.

Yedi harf ile ilgili hadis kitaplarında birbirine benzer anlamda bir çok hadis rivâyet edilmiştir. Bütün bu hadislerin ortak anlamı şöyle özetlenebilir: Hz. Peygamber, Cebrâil a.s.'dan ümmetine kolaylık olsun diye, “Kur'ân'ın birden fazla harf üzere okunmasını ısrarla istemiş” Yüce Allah da Cebrâil a.s. vasıtası ile Hz. Peygamber'e ümmetinin Kur'ân'ı yedi harf ile okuyabileceği ruhsatını vermiştir. Nitekim, İbn Kuteybe (ö. 276/889): “Her kabilenin, genciyle yaşlısıyla kendi lehçelerini bırakıp Kur'ân'ı, bir lehçe üzerinde okumaları istenseydi bu onlar için uzun ve zorlu bir çalışma

⁴ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân, **el-İhsân bi Tertîbi Sahîh İbn Hibbân**, 1. Basım, (thk. Şuayb el-Arnaut), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993, III, 15-16; et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, I, 36-37; Kılıç, Mustafa Kılıç, **Kırâat-Tefsir İlişkisi**, 1. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 106-107.

gerektirirdi.” diyerek, “yedi harf” ruhsatında zikredilen “kolaylık” prensibinin, Araplar açısından ne kadar önemli olduğunu bir kez daha dile getirmiştir.⁵

Yedi harf hadislerinden anladığımız bir diğer husûs ise, kıraat ihtilafları ile ilgili tartışmalar sahabe tarafından Medîne döneminde başlamış, Hz. Peygamber farklı kıraatte bulunan sahâbilerin kıraatlerini reddetmemiş, aksine onaylamıştır. Bütün bunlara rağmen, yedi harfin mahiyetinin ne olduğu konusu tefsir ve hadis kitaplarında tartışılmış, konu hakkında birbirine benzer 60 civarında görüş ileri sürülmüştür.

Tefsirinde kıraat farklılıklarına tefsîre katkı olsun amacıyla telmîhte bulunan İbn Cüzey, *et-Teshîl*’in bir çok yerinde “lehçe kaynaklı” kıraat ihtilaflarına telmîhte bulunmuştur. Lehçelerin isimlerini zikretmeyen İbn Cüzey, genellikle bu tür ihtilafların lehçeye dayandığını ve aynı anlamı ifâde ettiklerini belirtmekle yetinmiştir.

1. İsimlerde Ortaya Çıkan Lehçe Farklılıkları

Bazı isimlerin, lehçelerden ötürü hareke değişikliğine uğrayarak farklı okunduğu bilinmektedir. Bu ihtilaflar, kıraat imamlarının okuyuş tercihlerine de yansımıştır. Lehçe farklılığından ortaya çıkan bu ihtilafların mânaya herhangi bir etkisi de bulunmamaktadır. İbn Cüzey, *et-Teshîl*’de isimlerin lehçelere göre farklı okunduğunu gösteren pek çok örneğe atıfta bulunmuştur.

i. İsimlerin lehçelere göre farklılaşması

İbn Cüzey, tefsirinde bir çok yerde özel ve cins isimlerin okunuş farklılıklarına değinmiştir. Bununla birlikte, lehçe isimlerine ve kıraatları okuyanların isimlerine hiç değinmemiştir. Konumuzla ilgili örnekler vermeyi uygun buluyoruz.

Örneğin İbn Cüzey, İsrâ sûresi 35. âyetindeki “القسطاس” kelimesinin, “ق” harfinin *ötresi* ve *kesresiyle* okunduğunu belirterek ikisinin bir lehçe olduğunu bildirmiştir.⁶

⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî, *Te'vilu müşkili'l-Kur'ân*, (tahk. İbrahim Şemsü'd-Din), Lubnân-Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 32.

⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 864.

Kıraat imamlarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu'be ve Yakûb Hicâz ehlinin dışındaki Arap kabîlelerin lehçesi olan “ق” harfinin *kesresiyle* “الْقِسْطَاس” şeklinde; Hafs, Hamza, Kisâi ve Halefu'l-Aşir ise Hicâz ehlinin lehçesi olan “ق” harfinin *ötresiyle* “الْقُسْطَاس” şeklinde okumuşlardır.⁷

İbn Atiyye (ö. 542/1147), “قسطاس” kelimesinin “adalet” anlamını bildiren mübalagalı bir lafız olduğunu belirtmiştir.⁸

Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ise, “قسطاس” kelimesinin “ق،س،ط” maddesinden türemesinin câiz olamayacağını, kelimenin maddesinin “ق،س،ط،س” olması gerektiğini belirtmiştir.⁹

Diğer bir örnek, Yasin sûresi 62. âyetinde geçen ve “büyük topluluk” anlamına gelen¹⁰ “جِبَلًا” kelimesini, Nâfi ve Âsım, “cîm” ve “bâ” harflerini *kesreli*, “lâm” harfini *şeddeli* olarak “جِبَلًا” şeklinde; Ebû Amr ve İbn Âmir “cîm” harfini *dammeli*, “bâ” harfini *sukûnlu*, “lâm” harfini *şeddesiz* “جِبَلًا” şeklinde; diğer imamlar ise “cîm” ve “bâ” harflerini *dammeli*, “lâm” harfini *şeddeli* “جِبَلًا” şeklinde okumuşlardır.¹¹ İbn Cüzey, her üç veche de telmîhte bulunmuş, bunların hepsinin birer lehçe olduğunu belirtmekle yetinmiştir.¹² Kaynaklarda, kelimenin okunuşu ile ilgili 10'a yakın vechin olduğu belirtilmişse de¹³ en-Nehhâs (ö. 338/ 950), bunların arasında İmam Nâfi ve Âsım'ın okumuş olduğu “جِبَلًا” vechinin; Şu'ara sûresi 184. âyetinde bütün imamların okunuşunda ittifak ettiği “الْجِبَلَة” kelimesinin çoğulu olduğundan hareketle, tercihe daha şâyan olduğunu belirtmiştir.¹⁴

⁷ Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, V, 59; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 307; İbn Mucâhid, **Kitâbu's-Seb'a**, I, 380; el-Bennâ, **el-İthâf**, s. 357; et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XVII, 445; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 665; İbn Hâleveyh, **el-Hüccetü fi'l-kur'âti's-seb'a**, (4. Basım, tahk. Abdülâl Sâlim Mekrem), Beyrût: Daru's-Şuruk, 1980, I, 217.

⁸ İbn Atiyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, III, 455.

⁹ Ebû Hayyân **el-Bahru'l-Muhîd**, VII, 46.

¹⁰ el-İsfahânî, **el-Mufredât**, I, 185.

¹¹ Ebû Amru'd-Dânî, **et-Teyssir**, s. 184; İbn Mucâhid, **Kitâbu's-Seb'a**, s. 542; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 355.

¹² İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1227.

¹³ Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhu**, (tahk. Abdülcélil Abdüh Şelebi), Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988, IV, 293; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî **En-Nehhâs**, **İ'râbu'l-Kur'ân**, 1. Basım, (tahk. Abdulmun'im Halil İbrahim), Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001, III, 272; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhîd**, IX, 78; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 24; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, VII, 509.

¹⁴ en-Nehhâs, **İ'râbu'l-Kur'ân**, III, 272.

İbn Cüzey, yukarıda zikrettiğimiz iki örnekte de olduğu gibi, isimlerin lehçelere göre farklı okunduğunu belirttiği diğer örneklerde de lehçe ve kıraat imamlarının isimlerini vermezken hangi lehçenin okunuş olarak diğer lehçelere göre tercihe daha şayân olduğunu açıklama yoluna da gitmemiştir.¹⁵

ii. Masdar'ın lehçelere göre farklılaşması

İsimlerde lehçe ihtilafları olduğu gibi, masdarlarda da lehçe ihtilafları söz konusu olmuş, bu ihtilaflar kıraat farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

En'âm sûresi 136. âyetinde geçen ve “bir yalan üzerinde zanda bulunmak” anlamına gelen¹⁶ “زَعَمَ” masdarını, İmam Kisâî *damme* ile “زَعَمُ” şeklinde; diğer imamlar ise *fetha* ile “زَعَمَ” şeklinde okumuşlardır.¹⁷ Kaynaklar, Kisâî tarafından *damme* ile okunan kıraatin “Benî Esed” ve “Benî Temîm” kabîlelerinin; diğer imamlar tarafından *fetha* ile okunan kıraatin ise, “Hicâz Halkının” lehçesi olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸ Her iki kıraate de telmîhte bulunan İbn Cüzey, “وَهُمَا لَعَنَانِ” (Her ikisi de bir lehçedir.) ifadesi ile, burda ki kıraat ihtilaflarının lehçeye dayandığını belirtmek istemiştir.¹⁹

Diğer bir örnek olarak, Kasas sûresi 32. âyetinde geçen ve “titreyerek korkmak” anlamına gelen²⁰ “الرَّهَبَ” masdarını, kıraat imamlarından İbn Âmir, Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî ve Halefu'l-Âşir “râ” harfni *dammeli*, “he” harfini *sukûnlu* “مِنَ الرَّهْبِ” şeklinde; İmam Hafs ise “râ” harfnini *fethalı*, “he” harfini *sukûnlu* “مِنَ الرَّهْبِ” şeklinde; diğer imamlar ise, “râ” ve “he” harflerini *fethalı* “مِنَ الرَّهْبِ” şeklinde okumuşlardır.²¹ Kaynaklarda herhangi bir lehçe ismine rastlanılmamıştır.²²

¹⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 575; II 667, 796, 864, 911.

¹⁶ el-İsfehâhî, *el-Mufredât*, s. 380.

¹⁷ Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 107; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, II, 550.

¹⁸ el-Bennâ, *el-İthâf*, s. 274; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 655; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-meşîr fî ilmi't-tefsîr*, 1. Basım, (tahk. Abdurrezzak el-Mehdî), Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001, II, 81; Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 107.

¹⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 575.

²⁰ el-İsfehâhî, *el-Mufredât*, s. 366.

²¹ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a*, s. 493; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 341; el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 306.

²² Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an vucûhi'l-Kırâati's-Seb'* ve *İ'lelîhâ ve Hiccehâ*, 3. Basım, (thk. Muhyiddîn Ramadân), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983, II, 173; el-Bennâ, *el-İthâf*, s. 436; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, VII, 39.

İbn Cüzey, kıraat-ı aşere imamlarının okuduğu her üç veche de telmîhte bulunmuş ve bunların hepsinin birer lehçe olduğunu belirtmiş, şâz kıraatler içerisinde kelimenin daha başka farklı şekillerde de okunduğunu gösteren diğer vecihlere ise değinmemiştir.²³

Burada zikrettiğimiz iki örneğin yanısıra, *et-Teshîl*'de masdar kalıbının lehçe açısından farklı okunduğuna dair daha pek çok örnek zikreden İbn Cüzey, bu okuyuş farklılıklarının bir lehçeye dayandığını, mâna açısından herhangi bir anlam farklılığına neden olmadığını hemen hemen her yerde belirtmiştir.²⁴

iii. Cem' kalıbının lehçelere göre farklılaşması

Cem' sîgâları da lehçelere göre farklı şekillerde okunmuştur. Ancak yaptığımız bütün araştırmalara rağmen, *et-Teshîl*'de konuyla ilgili sadece bir örnek tespit edebildik. Bekara sûresi 168. âyetinde “خُطُوْةٌ” kelimesinin çoğulu olan “خُطُوَاتٍ” kelimesi, kıraat imamları tarafından farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Kıraat imamlarından Nafi', Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be, Hamza ve Halefu'l-Aşir “tı” harfini *sukûnlu* “خُطُوَاتٍ” şeklinde; İbn Kesîr, İbn Amr, Hafs, Kisâi, Yakûb ve Ebû Ca'fer ise “tı” harfini *dammeli* olarak “خُطُوَاتٍ” şeklinde okumuşlardır.²⁵ Kaynaklarda bu kelimenin beş farklı şekilde okunduğu belirtilmekle beraber, “tı” harfinin sukûnlu okunduğu vecih için herhangi bir lehçe ismine değinilmemiş, dammeli vechin ise, Hicâz ehlinin lehçesi olduğu belirtilmiştir.²⁶ İbn Cüzey de kıraat-ı aşere imamlarının okuduğu iki veche de temîhte bulmuş, söz konusu okuyuş ihtilafının lehçe kaynaklı bir ihtilaf olduğunu belirtmekle yetinmiştir.²⁷

2. Fiillerde Ortaya Çıkan Lehçe Farklılıkları

Arapça'da bazı fiiller de lehçelere göre farklı şekillerde okunmuştur. Mâzî, müzârî ve emr'i- hâzır fiillerde ortaya çıkan bu farklılıklar, kıraat imamların

²³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1115.

²⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Kehf, 33, 66, 74, 94; Meryem, 23; Enbiyâ, 58; Müminun, 50; Kasas, 29; Rûm, 54; Ahzâb, 21; Ahkâf, 15.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 215; Ebû Amru'd-Dânî, *et-Teyşir*, s. 78.

²⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 301, er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, V, 186; el-Bennâ, *el-İthâf*, s. 197; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 273- 274.

²⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 259.

okuyuşlarına da yansımıştır. *et-Teshîl*'de bundan mustagnî kalmayan İbn Cüzey, fillerin lehçlere göre farklı okunduğu yerlere telmihte bulunmuş, bu farklılıkların lehçelere dayandığını ve aynı anlamda olduklarını belirtmiş, lehçe isimlerini ve kıraati okuyanların isimlerini ise zikretmemiştir

i. Mâzî fiilin kullanımında ki lehçe farklılığı

Neml Sûresi 22. âyetindeki “مَكْتُ” mâzî fiili, “kef” harfinin *fethası* ve *ötresiyle* okunmuştur. Kıraat imamlarından Âsım ve Ravih *fetha* ile “مَكْتُ” şeklinde; diğer imamlar ise *ötre* ile “مَكْتُ” şeklinde okumuşlardır.²⁸ İbn Cüzey, burada ki kıraat ihtlafını, “وَيَجُورُ فَتَحُ الْكَافِ وَضَمَّهَا” (“Kef”in fethası ve dammesi ile okumak caizdir.) ifadesi ile açıklarken her iki kıraatin aynı anlama geldiğini, dolayısıyla bir lehçe ihtlafının söz konusu olduğunu belirtmek istemiştir.²⁹

Nitekim, diğer kaynaklarda da lehçe ismine rastlanılmazken “هُمَا لَعْنَان” (Her iki kıraat bir lehçedir.) ifadesi yer almaktadır.³⁰ Taberî, her iki kıraatin lehçe olarak meşhur olduğunu, ancak kendisinin ötreli kıraati daha çok beğendiğini belirtmiş,³¹ Mekki b. Ebî Tâlib (ö. 437/ 1054) ise, fethalı kıraatin daha meşhur olduğunu ifâde etmiştir.³²

Yine Kiyâme sûresi 7. âyetindeki “بَرَقَ” fiili, kıraat imamları tarafından farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Kıraat imamlarından Nâfi’ ve Ebû Ca’fer “râ” harfinin *fethası* ile “بَرَقَ” şeklinde; diğer imamlar ise “râ” harfinin *kesresi* ile “بَرَقَ” şeklinde okumuşlardır.³³

Kaynaklarda kesreli kıraatin “korkmak” anlamına geldiği, fethalı kıraatin ise “parlamak” anlamında olduğu belirtilmişse de fethalı kıraatin veya her iki kıraatin lehçe olduğu da söylenmiştir.³⁴ İbn Cüzey, her iki kıraatin söz konusu anlam farklılığına

²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 337.

²⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1093.

Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, VI, 497; el-Bennâ, *el-İthâf*, 427; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIV, 550, Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 224.

³¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 445.

³² Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 155.

³³ Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 139.

³⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV.54, İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 403; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 660; Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi el-Vahidi, *el-Vasit fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecid*, (tahk. Adil Ahmed Abdülmevcud v. dğr.), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, IV, 391.

değirmiştir, bunların birbirine yakın anlamlar olduğunu ifâde ederek her iki kıraatin anlamını birleştirme yöntemini tercih etmiş, kaynaklarda mevcut olan iki kıraatin de lehçe olduğu ile ilgili görüşü burada aktarmamıştır.³⁵

Diğer bir örnek olarak İsrâ sûresi 83. âyetindeki “وَنَائِي” mâzî fiilini, İbn Zekvân ve Ebû Ca’fer hariç bütün imamlar “وَنَعِي” vezninde “وَنَائِي” şeklinde; İbn Zekvân ve Ebû Ca’fer ise “وَنَاءَ” vezninde “وَنَاءَ” şeklinde okumuşlardır.³⁶ el- Ukberî (ö. 616/ 1219), cumhûr kurrânın okumuş olduğu “وَنَائِي” kıraatinin, “uzaklaşmak” anlamına geldiğini, fiilin İbn Zekvân ve Ebû Ca’fer’in okumuş olduğu “وَنَاءَ” şeklinde okunduğu takdirde ise, ya “baş kaldırmak” anlamına geleceğini ya da “فَعَلَ” vezninden “فَلَعَ” veznine inkilâb edilmiş olacağını belirtmiştir.³⁷ el-Ferrâ (ö. 207/ 823) ise, cumhûrun okuduğu vechin Hicâz ehlinin; İbn Zekvân ve Ebû Ca’fer’in okuduğu vechin ise Hevâzin kabilesinden bazılarının, Benî Kenâne’nin ve Ensâr’dan büyük bir bölümünün lehçesi olduğunu belirtmiştir.³⁸ İbn Cüzey ise, fiilin iki farklı şekilde okunduğu belirtirken el-Ukberî gibi, ne tür bir anlam farklılığının ortaya çıkacağına dair herhangi bir açıklama yapmamış, her iki kıraatin aynı anlamda olduğunu söyleyerek ihtilafın kaynağının lehçe olduğu yönünde ki kanaatini îmaen de olsa yansıtmaya çalışmıştır.³⁹

Yukarıda verilen üç örnekte görüldüğü üzere İbn Cüzey, mâzî fiillerin lehçelere göre farklı okunduğu bu üç âyette kıraatlere telmîhte bulunmuş, bunların bazılarının farklı anlamlara gelebileceklerini de ifâde etmekle birlikte, aynı zamanda birbirlerine çok yakın anlamlar olduklarını da belirterek bu fiillerde ki okunuş farklılıklarının kaynağının “lehçe” olabileceği düşüncesini hep canlı tutmak istemiştir.

iii. Muzari fiilin ayne’l-harfindeki lehçe farklılıkları

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla İbn Cüzey, tefsirinde sadece Hicr sûresinin 56. âyetinin tefsirini yaparken muzari bir fiilin lehçelere göre farklı okunduğuna

³⁵ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, IV, 1633.

³⁶ İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 308; Ebû Amru’d-Dânî, **et-Teyşîr**, s. 141.

³⁷ Ebû’l-Bekâ Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-Ukberî, **et-Tibyân fî İ’râbi’l-Kur’ân**, (thk. Ali Muhammed el-Cubâvî), İsrâ el-Bâbi’l-Halebî ve Şurakâhu, II, 831; Ahmed b. Yûsuf es-Semin el-Halebî, **ed-Dürrü’l-Masûn fî ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn**, (tahk. Ahmed Muhammed el-Harrat), Dimaşk: Dârü’l-Kalem, VII, 404; el-Bennâ, **el-İthâf**, 361; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, II, 50.

³⁸ Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu‘cemü’l-Kırâat**, V, 109.

³⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 875.

değirmiştir. İbn Cüzey, “يَقْنَطُ” muzârî fiilinde ki ayne’l-harfinin *fethalı* ve *kesreli* okunduğunu, “يَقْنَطُ بِفَتْحِ النَّونِ وَ كَسْرِهَا”, (“yaknatu” ‘nûn’un fethası ve kesresi ile okunur) ifâdesi ile açıklarken devamında da kullandığı “وَهُمَا لُعَنَانٌ” ifâdesi ile, okuyuş farklılığının lehçeye dayandığını belirtmek istemiştir.⁴⁰ Kıraat imamlarından Nâfi’, İbn Kesîr, Âsım, Hamza ve Ebû Ca’fer *fetha* ile “يَقْنَطُ” şeklinde; Ebû Amr, Kisâi, Yakûb ve Halefu’l-Aşir ise *kesre* ile “يَقْنِطُ” şeklinde okumuşlardır.⁴¹

İbn Cüzey, burada da her zaman olduğu gibi herhangi bir lehçe ismine yer vermezken tefsir ve kıraat kaynakları ise *fethalı* vechin bazı Arap kabilelerin; *kesreli* vechin ise, Hicâz ehli ve Esed kabilelerinin lehçeleri olduklarını ifâde etmişlerdir.⁴²

iv. Emr-i hâzırın kullanımındaki lehçe farklılıkları

Yine tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Cüzey, tefsirinde sadece Hûd sûresinin 81. âyetinin tefsirini yaparken lehçelere göre farklı okunan emr-i hâzır bir fiile temas etmiştir. İbn Cüzey, bu âyette ki “فَاسْرُ” *emr-i hâzır* kalıbının, “بِوَصْلِ الْأَلِفِ وَقَطْعِهَا”, (“elif”in vaslı ve kat’ ile) şeklinde kullandığı ifade ile *emr-i hâzır*’ın *hemze-i vasl*⁴³ ve *hemze-i kat*⁴⁴ ile okunduğunu; devamında da kullandığı, “وَهُمَا لُعَنَانٌ يُقَالُ سَرِيٌّ وَأَسْرِيٌّ”, (Her ikisi de lehçedir; (Arapça’da) hem “serâ, hem de “esrâ” denilir.) ifâdesi ile de her iki okuyuşun kaynağının bir lehçe ihtilafı olduğunu belirtmek istemiştir.⁴⁵

Kıraat imamlarından Nâfi’, İbn Kesîr ve Ebû Ca’fer *hemze-i vasl* ile “فَاسْرُ” şeklinde; Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halefu’l-Aşir ise *hemze-i kat* ile “فَاسْرُ” şeklinde okumuşlardır.⁴⁶ Kaynaklarda bu iki kıraatin aynı anlama geldiği, arapların arasında yaygın iki lehçe olarak kullanıldığı belirtilmektedir.⁴⁷

⁴⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 816.

⁴¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302, Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 79.

⁴² Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, IV, 566-567; el-Bennâ, *İthâf*, s. 347.

⁴³ Hemze-i vasl: “Kelime başında bulunan ve başka kelimeden sonra geldiğinde, okunmadan atlanılan eliflerin üzerine konulan işarete denilir.” Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 19. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 20.

⁴⁴ Hemze-i Kat’: “Kelime başında bulunan ve başka kelimeden sonra geldiğinde, mutlaka okunması gereken hemzelere denilir.” Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 22.

⁴⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 748.

⁴⁶ Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 71.

⁴⁷ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 535; es-Semin el-Halebi, *ed-Dürrü’l-Masûn*, VI, 364; el-Bennâ, *el-İthâf*, s. 324-325; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîr*, VI, 189; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, IV, 115.

v. Fiillerdeki idgâm ve izhâr farklılıkları

İbn Cüzey, tefsirinde fiillerde ki idgâm ve izhârın lehçelere göre farklı okunduğunu gösteren tek bir örneğe telmîhte bulunmuştur. Enfâl sûresi 42. âyetindeki “حيي” fiilinin, “حَيِّ” şeklinde *izhâr* ile; diğer taraftan “حَيِّ” şeklinde de *idgâm* ile okunduğunu belirtmek ve bunların birer lehçe olduğunu açıklamak için, “مَنْ حَيَّ بِالْإِظْهَارِ” (”من حيي“: İzhâr ve idgâm ile okundu; her ikisi bir lehçedir.) ifâdesini kullanmıştır.⁴⁸

Kıraat imamlarından Nâfi’, Bezzî, Ebû Bekir Şu’be, Ebû Ca’fer, Yakûb ve Halefu’l-Aşir *izhâr* ile; Kunbul, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Hamza ve Kisâi ise *idgâm* ile okumuşlardır.⁴⁹

İbn Cüzey, çoğu zaman yaptığı gibi burada da herhangi bir vechi tercih etme yoluna gitmemiş, yukarıda verdiğimiz açıklamalarla iktifâ etmiştir. el-Ferrâ ise, aynı cinsten olan harflerin idgâma sebebiyet verdiğini belirtirken “حَيِّ” fiilinde ki lamu’l-fiilin *fethalı* olmasından dolayı fiilin *idgâm* ile okunmaması gerektiğini, aynı cinsten olan iki harfin aralarının açılması sûretiyle *izhar* ile okunması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁰

İbn Cüzey’in, *et-Teshîl*’de birkaç yer dışında, kıraatler arasında tercih yoluna gitmemesi gitse de; “وَهُوَ الْأَرْجَحُ، وَهُوَ الْأَبْلَغُ فِي الْمَعْنَى، وَهُوَ الْأَفْصَحُ فِي الْعَلَّةِ”⁵¹ (Tercîhe en şâyan, mâna bakımından en belîg, dil açısından en fasîh budur.) gibi ifâdeler kullanması, onun mutevâtir kıraatler arasında tercih yaparken bir kıraati diğer bir kıraate göre daha az değerli bulmadığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim, bir çok müfessirin kıraatler arasında tercihte bulunurlarken kullandıkları, “Bu kıraat daha sahihtir.” anlamına gelen “أَصَحُّ الْقِرَاءَةِ” ifâdesini İbn Cüzey’in, kıraatler arasında tercihte bulunurken kullandığına dair herhangi bir örnek tespit edilememiştir.

⁴⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 667.

⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 276; Ebû Amru’d-Dânî, *et-Teyssîr*, s. 116; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 64.

⁵⁰ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kurân*, I, 411.

⁵¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Fatiha, 4; Bakara, 8, 246.

3. İsim Fiil Kalıplarında Ortaya Çıkan Lehçe Farklılıkları

Mâzi, müzâri ve emir mânasında kullanılan bazı isimler vardır ki, fiil gibi tasrîf edilmez (çekimi yapılmaz). Bundan dolayı bu isimlere fiil isimleri denir, (lâzım) mebnîdir.⁵²

İbn Cüzey, Yûsuf sûresi 23. âyetindeki isim fiil olduğunu belirttiği “هَيْتَ” kelimesinin, “بِفَتْحِ الْهَاءِ وَكَسْرِهَا وَبِفَتْحِ التَّاءِ وَكَسْرِهَا وَضَمِّهَا” (“he”nin fethası ve kesresi, “te”nin fethası, kesresi ve dammesi ile) şeklinde kullandığı ifâde ile kelimenin farklı bir kaç vecihle okunduğunu; “وَالْمَعْنَى فِي ذَلِكَ كُلِّهِ وَاحِدٌ” ifâdesi ile de, hepsinin aynı anlamı ifade ettiğini belirtmek istemiştir.⁵³

Kelimeyi kıraat imamlarından Nâfi’, İbn Zekvân ve Ebû Ca’fer “هَيْتَ” şeklinde; İbn Kesîr “هَيْتُ” şeklinde; Hişâm “هَيْتُ” ve “هَيْتُ” şeklinde; Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halefu’l-Âşir ise “هَيْتَ” şeklinde okumuşlardır.⁵⁴ Bu kelimenin kökeninin Kıptîce, İbrânîce ve Süryânîce olabileceği söylenmiş, Havrân kabîlesinden Hicâz’a girdiği ifade edilmiştir.⁵⁵ Kaynaklar kelimenin farklı okunuşlarının lehçe olduğunu söylemekle beraber, aynı zamanda “he” ve “te” harflerinin fethası ile “هَيْتَ” şeklinde okunan kıraatin, araplar arasında en yaygın olarak bilinen vecih olduğunu da ifâde etmişlerdir.⁵⁶

Yine isim-fiil kalıbının lehçelere göre farklı okunduğu gösteren, İsrâ sûresi 23. âyetteki “فَ” kelimesine müfessirimiz atıfta bulunmuştur. Kıraat imamlarından Nâfi, Hafs ve Ebû Ca’fer “fâ” harfini *kesreli* ve *tenvînli* “أَفَ” şeklinde; İbn Kesîr, İbn Âmir ve Yakûb “fâ” harfini *fethalı* ve *tenvînsiz* “أَفَ” şeklinde; Ebû Amr, Ebû Bekir Şu’be, Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise “fâ” harfini *kesreli* ve *tenvînsiz* “أَفَ” şeklinde okumuşlardır.⁵⁷ Kaynaklarda, “fâ” harfinin kesreli ve fethalı okunmasının sebebi olarak

⁵² Çörtü, **Sarf-Nahiv Edatlar**, s. 237-238.

⁵³ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 761.

⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 293; Ebû Amru’d-Dânî, **et-Teyşîr**, s. 128.

⁵⁵ Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu’cemü’l-Kırâat**, IV, 217.

⁵⁶ el-Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, II, 40; et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân**, XVI, 24-30; ez-Zeccâc, **Meâni’l-Kur’ân**, III, 100; el-Bennâ, **el-İthâf**, s. 330; Ebû Hayyân, **el-Bahru’l-Muhît**, VI, 256.

⁵⁷ İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 306; Ebû Amru’d-Dânî, **et-Teyşîr**, s. 139.

“iki sâkin harfin yanyana gelmesi” gösterilmiş, fethalı kıraatin Hicâzlıların; kesreli kıraatin ise Kays kabilesinin lehçesi olduğu belirtilmiştir.⁵⁸

İbn Cüzey, “fâ” harfinin kesreli, fethalı ve dammeli okunduğunu belirtmek için “الْكُسْرُ وَالْفَتْحُ وَالضَّمُّ” ifadesini kullanmış,⁵⁹ aynı zamanda burada “on kıraat” imamının okumamış olduğu dammeli bir veche de telmîhte bulunmuştur.⁶⁰

Yukarıda açıkladığımız iki örneğin dışında, *et- Teshîl*’de lehçelere göre farklı okunan bir isim fiil kalıbına temas edildiğine dair herhangi bir örneğe rastlanılamamıştır.

B. Sarf Kuralları Açısından Kıraat Uygulamaları

Arap dil bilginleri sarf ilmini şu şekilde tarif etmektedirler: Sarf; ism-i fail, ism-i mef’ûl, ism-i zaman, ism-i mekan ve mastar gibi, Arap dilindeki şekilsel birimleri (kalıpları), bunların nereden ve nasıl türediklerini, ne şekilde çekildiklerini prensipler çerçevesinde öğretmeyi hedefleyen bir bilimdir.⁶¹

Sarf biliminin ilgilendiği konu cümle değil, kelimedir. Bir kelimenin hangi formda hangi anlamı kazandığı, bir formdan bir başka forma transfer edilen kelimede meydana gelen gerek sese ait, gerekse idgâm, i’lal, ’ibdâl gibi şekle ait değişimler hep sarf ilminin ilgi alanını oluşturur.⁶²

Aynı zamanda sarf ilminin iki ana konusunu isimler ve fiiller oluşturmakta, harfler bu kapsamın dışında tutulmaktadır. Buna göre bu bölümde, İbn Cüzey’in *et- Teshîl*’de sarf ilminin konularına dair telmîhte bulunduğu kıraatlerden isim, fiil ve bunlara bağlı olan harekeleme/ noktalama ile ilgili örnekler verilerek tahliller yapılacaktır.

⁵⁸ el-Ferrâ, *Meâni’l-kurân*, II, 121; ez-Zeccâc, *Meâni’l-kur’ân*, III, 234; Ebû'l-Hasan Saîd b. Mes'ade el-Mücaşî el-Evsat el-Ahfeş, *Meâni’l-Kur’ân*, 2. Basım, (tahk. Hüda Mahmûd Karaa), Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1990, II, 422.

⁵⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 861.

⁶⁰ Ebû'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsîlî, *el-Muhtesab fî tebyini vücuhî şevazî'l-kıraa ve'l-izahî anha*, Vizâratu'l-evkâf Meclisü'l-A'la li'ş-Şuunî'l-İslâmiyye, 1999, II, 18.

⁶¹ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, 4. Basım, Alfa Basım Dağıtım Ltd Şti, s. 13; Hulusi Kılıç, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İstanbul: Rağbet, 2005, s. 1.

⁶² Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 13.; Ahmed Yaşar, *Arapça'nın Temel Kuralları*, 2. Basım, 1996, s. 2; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, 5. Basım, İstanbul, 2006, s. 41.

diğer örnekler ise, çalışmamızın sınırını göz önünde bulundurarak dipnotlarda gösterilmeye çalışılacaktır.

1. İsimler ile Alakalı Kıraat farklılıkları

İsim, varlıklara ad olan ve herhangi bir zamânâ delalet etmeyen kelimelere denmektedir.⁶³ Arapça’da, isimlerdeki yapı farklılıklarının âyetlerin anlamlarında bir takım farklılıklara ve anlam zenginliğine yol açtığı bilinmektedir. İbn Cüzey, *et-Teshîl*’de isimler ile alakalı pek çok kıraate telmîhte bulunmuş olup, Arap dilinin elverdiği ölçüde bunların îzahlarını yapmaya çalışmıştır.

Biz de burada, *et-Teshîl*’deki isimler ile ilgili zikredilen kıraat ihtilaflarını konu başlıkları çerçevesinde ele alıp örnekleri başlıklar üzerinden vermeye çalışacağız.

a. İsm-i Fâil ile Bağlantılı Kıraat Farklılıkları

İsm-i fâil, bir eylemi ya da bir hareketi gerçekleştiren şahsı gösteren sıfat anlamlı isim demektir.⁶⁴ *et-Teshîl*’de, ism-i fâil ile ilgili zikredilen kıraat ihtilafları genel olarak ism-i fâilin mübâlagalı ism-i fâil, ism-i fâil yerine ism-mefûl, zarf, masdar, ism-i-âlet ve sıfat-ı müşebbehe şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Aşağıda vereceğimiz örneklerde görüleceği üzere bu tür ihtilaflar, âyetlerin anlamında bir anlam farklılığına neden olsa da bu farklılıklar, bir anlam zıtlılığı ortaya çıkarmazken aksine kelimelerin daha iyi anlaşılması konusunda katkı sağlayacaklardır.

Şimdi, yukarıda sıraladığımız gibi, ism-i fâilin farklı şekilde kalıplara girerek farklı anlamların ortaya çıktığı durumları birer örnek üzerinden açıklayıp diğer örnekleri dipnotlarda göstermek istiyoruz.

“İsm-i fâil” ve “mübâlagalı ism-i fâil” örneği: Enfâl sûresi 18. âyetindeki “موهن” ism-i fâilini Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer “vâv” harfini *fethalı*, “he”

⁶³ Naser Ramadani ve Ziber Lata, *Sintaksa Arabe*, Üsküp: Bashkesia Fetare Islame e RM, Üsküp 2011, s. 59; Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, 18. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 125.

⁶⁴ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 89; İlhami Haktan, *Arapça Dilbilgisi*, İstanbul: Zafer Matbaası, 2012, s. 19; Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 125.

harfini *de şeddeli* “مُوْهِنَ” şeklinde; İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halefu'l-Âşir ise “vâv” harfini *sukûnlu*, “he” harfini *de şeddesiz* “مُوْهِنَ” şeklinde okumuşlardır.⁶⁵

Kaynaklarda, şeddeli kıraatin tef'îl bâbından “وَهْنٌ” kökünden ism-i fâil olduğu, bu bâbın da kelimeye mübâlâga anlamı kattığı ifâde edilmiştir.⁶⁶

İbn Cüzey ise, bu iki kıraat arasında herhangi bir tercih yapmamış, her iki kıraatin aynı anlama geldiğini ifade etmekle yetinmiştir.⁶⁷

“İsm-i fâil” ve “ism-i mefû'l” örneği: Âl-i İmrân sûresi 125. âyetteki “مُسُومِينَ” ism-i fâilini Nâfî', İbn Âmir, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer ve Halefu'l-Âşir “vâv” harfinin *fethasıyla* “مُسُومِينَ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım ve Yakûb ise “vâv” harfinin *kesresiyle* “مُسُومِينَ” şeklinde okumuşlardır.⁶⁸

İbn Cüzey, kesre hareke ile ism-i fâil sîgası olarak “مُسُومِينَ” şeklinde okunduğunda, “*Kendilerine veya atlarına nişan vurmuş melekler*” anlamının; fetha hareke ile ism-i mefû'l sîgası olarak “مُسُومِينَ” şeklinde okunduğunda ise, “*Allahtan veya başka varlıklar tarafından nişan vurulmuş melekler*” anlamının ortaya çıkacağını belirtmiştir.⁶⁹ Görüldüğü üzere, kesreli vecihte fâil melekler, fethalı vecihte ise fâil, Allah veya başka varlıklar olmaktadır.

İbn Cüzey, her iki kıraatin neden olduğu anlam farklılığını veciz bir şekilde aktarmakla yetinmiş, yine burada da iki vecihten birini tercih yoluna gitmemiştir. Taberî ise, *kesreli* okuyuşun mâna bakımından daha uygun olacağını, hadislerin ve sâhabe sözlerinin buna delâlet ettiklerini belirtmiştir.⁷⁰

Görüldüğü üzere burada ki okuyuş farklılığı, meleklerin hem Allah tarafından hemde kendi fiileri ile kendilerini nişanlamış olduklarını haber vermektedir. Buna göre

⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 276; Pâluvî, **Zübdetü'l-İrfan**, s. 63.

⁶⁶ Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, III, 276. es-Semînu'l-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn**, V, 588; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, I, 490; el-Bennâ, **el-İthâf**, s. 297; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhîr**, V, 297.

⁶⁷ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 660. Ebû Ali el-Hasen b. Gaffâr el-Fârisî, **el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seba'**, (thk. Bedruddîn Kahvecî-Beşîr Cuveycâtî), Dimaşk: Darü'l-Memûn li't-Turâs, 1984, IV, 127.

⁶⁸ Ebû Amru'd-Dânî, **et-Teyssîr**, s. 90; Pâluvî, **Zübdetü'l-İrfan**, s. 43.

⁶⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 372; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, I, 571; el-Fârisî, **el-Hucce**, III, 76; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, I, 256.

⁷⁰ et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, VI, 33.

buradaki ihtilaf da bir çok kıraat ihtilafı gibi, âyetteki anlamın daha iyi anlaşılması konusunda katkı sağlamaktadır.

“İsm-i fâil” ve “zarf” örneği: Bir eylemin kendisinde gerçekleştirildiği zaman ve mekanı gösteren isimlere zarf denir.⁷¹ Enâ'm sûresi 94. âyetindeki “بَيْنَكُمْ” kelimesini Nâfi', Âsım, Kisâi ve Ebû Ca'fer “nûn” harfini *fetha* ile “بَيْنَكُمْ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Yakûb ve Halefu'l-Âşir ise “nûn” harfini *ötre* ile “بَيْنَكُمْ” şeklinde okumuşlardır.⁷²

Kaynaklarda, iki kıraat hakkında da çok fazla i'rab tahlilleri bulunmakla birlikte, genel olarak “nûn” harfinin *fetha* ile “بَيْنَكُمْ” şeklinde okunduğu zaman kelimenin *zarf* olarak değerlendirileceği; “nûn” harfinin *ötre* ile “بَيْنَكُمْ” şeklinde okunduğu zaman ise kelimenin ism-i fâil olarak değerlendirileceği belirtilmiştir.⁷³

İbn Cüzey ise, kelimenin *ötre* ile okunduğunda âyette geçen “تَقَطَّعَ” fiilinin zarfa isnâd edileceğini, bu durumda da “بَيْنَ” kelimesinin “ayrılık” veya “vuslât” anlamına geleceğini; kelimeyi nasb ile okuyanlara göre ise fâilin “تَقَطَّعَ” fiilinin masdarı veya mahzûf olacağını bu durumda da âyetin takdîrinin, “Aranızda ki ilişkiler kopmuştur” anlamına gelen “لَقَدْ تَقَطَّعَ الْاِتِّصَالُ بَيْنَكُمْ” şeklinde olacağını belirtmiştir.⁷⁴

“İsm-i fâil” ve “masdar” örneği: Zaman ve şahıstan bağımsız olarak bir eylem ya da oluşumu ifade eden sözcük türlerine masdar denir.⁷⁵ A'râf sûresi 201. âyetindeki “طَائِفٌ” kelimesini kıraat imamlarından Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca'fer ve Halefu'l-Âşir “tı” harfini *elif* ile *medli*, akabinde de *kesreli* bir *hemze* ile “طَائِفٌ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâi ve Yakûb ise “tı” harfini *elifsiz*, akabinde de *sâkin* bir “yâ” harfi ile “طَائِفٌ” şeklinde okumuşlardır.⁷⁶

⁷¹ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, **Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi**, 4. Basım, Alfa Alfa Basım Dağıtım Ltd Şti., s. 329.

⁷² Ebû Amru'd-Dânî, **et-Teyssîr**, s. 105; **Zübdetü'l-İrfan**, s. 55.

⁷³ es-Semînu'l-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn**, V, 48-56; el-Bennâ, **el-İthâf**, s. 269; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, IV, 588; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, I, 441; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kirâat**, II, 490.

⁷⁴ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 564-565.

⁷⁵ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, **Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi**, s. 102; Maksudoğlu, **Arapça Dilbilgisi**, s. 69.

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 275; Pâluvî, **Zübdetü'l-İrfan**, s. 63.

es-Semînu'l-Halebî (756/1355), “طَائِفٌ” kelimesinin “طَافَ يَطُوفُ” veya “طَافَ يَطِيفُ” fiil çekimlerinin ism-i fâili olduğunu; “طَائِفٌ” kelimesinin ise, üç ihtimalden biri olarak “طَافَ يَطِيفُ” fiilinin masdarı olduğu görüşünü belirtmiştir.⁷⁷

Kaynaklarda, ism-i fâil kalıbı olduğu ifade edilen “طَائِفٌ” kelimesinin, “insanın etrafında dönen şey” anlamına geldiği belirtilmiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: “Şüphesiz sakınanlara şeytan’dan bir aldatmaca geldiğinde onlar düşünür ve (gerçeği)görürler.” Bu anlama göre şeytan, sakınanların etrafında dönüp onların akıllarını başlarından almaya çalışmaktadır.⁷⁸

Kaynaklarda ekseriyetle masdar olduğu ifade edilen “طَائِفٌ” kelimesinin ise, “delilik” ve “hayal etme” anlamına geldiği ifade edilmiştir. Buna göre de âyetin anlamı şöyle olmaktadır: “Şüphesiz sakınanlara şeytan’dan akıllarını ellerinden alan hayalî dürtüler musallat olduğunda onlar düşünür ve (gerçeği)görürler.”⁷⁹

İbn Cüzey, kelimenin farklı okunması durumunda ortaya çıkan i’rab ve anlam farklılıklarına yukarıda kaynaklardan aktardıklarımız şekilde aynen atıfta bulunmuş, kıraati okuyanların isimlerini vermediği gibi, hangi kıraatin tercihe şâyan olduğunu da belirtmemiştir.⁸⁰

Buna göre birinci kıraat ile, şeytanın insanın etrafında dönüp dolaştığı, ikinci kıraat ile de şeytanın dürtüler yoluyla sakınanların akıllarını başlarından almaya çalıştığı manası ortaya çıkmaktadır.

“İsm-i fâil” ve “ism-i âlet” örneği: Bir eylemi gerçekleştirmek için kullandığımız âlet isimlerine ism-i âlet denir.⁸¹ Ahzâb sûresi 40. âyetindeki “خَاتَمٌ”

⁷⁷ es-Semînu'l-Halebî, **ed-Dürrü'l-Masûn**, V, 545-546.

⁷⁸ Râgıb el-İsfahânî, **el-Mufredât**, s. 531; el-Fârisî, **el-Hucceh**, IV, 120-121; Mekkî b. Ebî Tâlib, **Keşf**, II, 486-487; el-Ferrâ, **Meâni'l-Kur'ân**, I, 402; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 191; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, III, 248-249.

⁷⁹ el-İsfahânî, **el-Mufredât**, s. 531; el-Fârisî, **el-Hucceh**, IV, 120-121; Mekkî b. Ebî Tâlib, **Keşf**, II, 486-487; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, III, 248-249.

⁸⁰ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, s. 651.

⁸¹ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, **Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi**, s. 139; Çörtü, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995, s. 493.

kelimesini, İmam Âsım hâriç bütün kıraat imamları “te” harfinin *kesresiyle* “خَاتِم” şeklinde; İmam Âsım ise “te” harfinin *fethasıyla* “خَاتَم” şeklinde okumuştur.⁸²

Çoğunluğun tercih ettiği kıraate göre kelime, ism-i fâil kalıbında olmakta ve “O, peygamberlerin sonuncusudur” anlamını ifâde etmekte; İmam Âsım’ın tercih ettiği kıraate göre ise kelime ism-i âlet kalıbında olmakta ve “O, peygamberlerin mührüdür” anlamını ifâde etmektedir.⁸³ İbn Cüzey, söz konusu anlam farklılığına değinmekle iktifâ etmiş, bunun dışında herhangi bir açıklama yapmamıştır.⁸⁴

“İsm-i fâil” ve “sıfat-ı müşebbehe” örneği: Şahıs veya nesnedeki nitelik, kalıcı ve dâimi bir nitelikse, yani kendisinde o anda mevcut olan ve bir süre sonra kaybolabilen türden geçici ve zamanla sınırlı bir nitelik değilse bu taktirde sıfat-ı müşebbehe adını verdiğimiz zamanla bağlantısı olmayan niteleyici yapılar kullanılır.⁸⁵ Bununla ilgili örnek olarak Kehf sûresi 86. âyetindeki “عَيْن(حَمَّة)” kelimesini, Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Hafs ve Yakûb “haa” harfini *elifsiz*, “mîm” harfinden sonra da *fethalı* bir *hemze* ile “حَمَّة” şeklinde; İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be, Hamza, Kisâi, Ebû Ca’fer ve Halefu’l-Âşir ise “haa” harfini *elif* ile, “mîm” harfinden sonra da *fethalı* bir “yâ” harfi ile “حَامِيَّة” şeklinde okumuşlardır.⁸⁶

İmam Nâfi’ ve diğer kıraat imamlarının tercih ettiği vecih olan “حَمَّة” kıraati, Arapça “siyah balcık” anlamına gelen “حَمَّاء” kelimesinden *sıfat-ı müşebbehe* olmaktadır.⁸⁷

Diğer kıraat imamlarının tercih ettiği vecih olan “حَامِيَّة” kıraati ise, Arapça’da “sıcak” anlamına gelen “حَمِي, يَحْمِي” kökünden türeyen bir ism-i fâildir.⁸⁸

İbn Cüzey, “siyah balcık” anlamına gelen “حَمَّة” kıraatinin, “sıcak” anlamına gelen “حَامِيَّة” anlamını da ifâde edebileceğini belirterek iki kıraatin aynı mânayı ifade

⁸² İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 522; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 348; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 111.

⁸³ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 344; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, IV, 204; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, IX, 129; el-Fârisî, *el-Hucce*, V, 476; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 199; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, VII, 299.

⁸⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1174.

⁸⁵ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 123; Haktan, *Arapça Dilbilgisi*, s. 74.

⁸⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 398; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 314; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 86.

⁸⁷ el-Fârisî, *el-Hucce*, V, 169; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, V, 291.

⁸⁸ es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, VII, 541; er-Râzî, *el-Mefâtihu’l-Gayb*, XXI, 496.

edebileceğini veya su gözesindeki siyah balcığın sıcak olması ile birlikte bu durumda da iki kıraatin aynı anlamı ifade edebileceğini belirtmiştir.⁸⁹

Son örnekte İbn Cüzey, iki farklı şekilde okunan ve iki farklı anlama gelen iki kelimenin, ikinci vecihte ortaya çıkan siyah balcığın sıcak olması durumunda her iki kıraatin aynı anlamı ifade eden iki farklı kelime olduğu sonucuna varmıştır.

Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüleceği üzere İbn Cüzey, ism-i fâil ile ilgili telmîhte bulunduğu kıraat vecihlerinde daima kıraat farklılıklarının neden olduğu dilbilimsel farklılıkları îzaha çalışmış, genel olarak kıraat imamlarının isimlerini zikretmediği gibi, hangi kıraat vechinin Arap dili açısından veya meşhûriyet açısından diğerine göre tercihe daha şâyan olduğunu ise belirtmemiştir.

et-Teshîl'de ism-i fâilin, yukarıda örneklerini verdiğimiz konular şeklinde farklı kalıplara girerek okunduğunu gösteren daha pek çok örnek mevcuttur.⁹⁰

b. Mastar ile Bağlantılı Kıraat Farklılıkları

Zaman ve şahıstan bağımsız olarak bir eylem ya da oluşumu ifade eden sözcük türlerine masdar denir.⁹¹ Arapça'daki bir masdar kalıbının türediği köke göre farklılık arzemesi, bir kelimenin isim ya da masdar olarak telakki edilmesi, masdar kalıbının cem' sığası olarak değerlendirilmesi veya masdar kalıbının ism-i fâil kalıbı olarak değerlendirilmesi, bizim *et-Teshîl*'i incelediğimizde masdar kalıbı ile alakalı olarak atıfta bulunulan kıraat ihtilafları olarak göze çarpmaktadırlar. Biz de bu bölümde, İbn Cüzey'in "et-Teshîl li Ulumi't-Tenzîl" adlı eserinde masdar konusuyla ilgili olarak ortaya çıkan kıraat ihtilaflarını birer örnek üzerinden açıklamaya çalışacağız.

Farklı masdar kalıplarının tercih edilmesi, kıraat ihtilaflarının nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Konuyla ilgili örneğimiz, Kehf sûresi 59. âyetindeki “مهلكهم” kelimesidir. İmam Âsım hariç bütün kıraat imamları bu kelimeyi “mîm” harfinin *ötresi*

⁸⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 910; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 74.

⁹⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, En'âm, 98; Tevbe, 106; Nahl, 62; Meryem, 51; Şuarâ, 149; Saffât, 40; Zümer, 29; Müdessir, 56; Mutaaffifin, 26.

⁹¹ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 102; Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 69; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 418.

ile “مُهْلِكُهُمْ” şeklinde; İmam Âsım ise “mîm” harfinin *fethası* ile “مُهْلِكُهُمْ” şeklinde okumuştur.⁹²

Masdar, cumhûrun tercih etmiş olduğu ötreli kıraate göre if’âl babından olan “أَهْلَكَ” fiilinden; Âsım’ın tercih etmiş olduğu fethalı kıraate göre ise, sülâsî bir bâb olan “هَلَكَ” fiilinden türemektedir.⁹³

İbn Cüzey, cumhûrun tercih etmiş olduğu “mîm” harfinin ötreli olarak “مُهْلِكُهُمْ” şeklinde okunan kıraatin, if’âl babından geçişli bir fiil olan “أَهْلَكَ” den türeyen bir masdar olduğunu, bu şekilde okuyanlara göre masdarın mefûle muzâf olacağını; Âsım’ın tercih etmiş olduğu “mîm” harfinin *fethası* ile “مُهْلِكُهُمْ” şeklinde olan kıraatin ise, sülâsî bâbdan geçişsiz bir fiil olan “هَلَكَ” den türeyen bir masdar olduğunu, bu şekilde okuyanlara göre de masdarın fâile muzâf olacağını belirtmiştir.⁹⁴

Son örnekte de görüldüğü üzere İbn Cüzey, kıraat farklılıklarına atıfta bulunurken Arap dili açısından ortaya çıkan dilbilimsel kurallara da açıklık getirmeye çalışmıştır. Zira, burada masdarın iki farklı kalıptan türediğini belirtirken sarf ilmi açısından bir problemi gidermiş, fakat aynı zamanda her iki masdarın cümleye katacakları i’rabî farklılıklara da değinerek nahivsel bir sorunu da çözmüş olmaktadır. Özetle İbn Cüzey, diğer eserlerde uzun ve detaylı bir şekilde yapılan dilbilimsel açıklamaları, kısa ifâdelerle efrâdını câmi, agyârını mâni bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.

Masdarların isim olarak değerlendirilmesi de kıraat ihtilaflarına neden olmuştur. Örneğin, Bekara sûresi 249. âyetindeki “غُرْفَةً” kelimesini, Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer “gayn” harfinin *fethası* ile “غُرْفَةً” şeklinde; diğer imamlar ise “gayn” harfinin *ötresi* ile “غُرْفَةً” şeklinde okumuşlardır.⁹⁵

⁹² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 311; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 85.

⁹³ el-Bennâ, *el-İthâf*, s. 218-219; el-Fârisî, *el-Hucceh*, V, 156-157; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, V, 250-251.

⁹⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 901; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 65.

⁹⁵ İbn Mucâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, 187; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 230; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 36.

Kaynaklar, fethalı vechin masdar-ı merre⁹⁶ olduğunu ve “fiilin bir defa yapıldığına” işâret ettiğini, ötreli vechin ise, isim olarak değerlendirileceğini ve “avuç dolusu mikdarı” anlamına geleceğini belirtmişlerdir.⁹⁷ İbn Cüzey, kaynaklardaki bilgileri aynen aktarırken hangi kıraatin anlam açısından daha uygun düşeceğini belirtmemiş,⁹⁸ Taberî ise, ötreli vechi daha çok beğendiğini belirtmiştir.⁹⁹

Burada ki kıraat farklılığının ortaya çıkardığı her iki anlam birlikte düşünüldüğünde aslında her iki kıraatin aynı anlamı ifâde ettiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü birinci vecih, nehirden su avuçlama eyleminin bir defa yapıldığını, ikinci vecih ise, avuçlanan su mikdarının bir el dolusu mikdarı olduğunu ifâde etmektedir.

Masdar kalıbı ile cem’ kalıbı arasında ki okuyuş ihtilafı da diğer bir nevî kıraat ihtilafını oluşturmaktadır. A’râf sûresi 57. âyetinde geçen “نُشْرَا” kelimesi konumuzla ilgili örneklerden birtanesidir.

Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû C’afer ve Y’akûb “nûn” ve “şîn ” harfini *ötre* ile “نُشْرَا” şeklinde; Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise “nûn” harfini *fethalı*, “şîn” harfini ise sukûnlu “نُشْرَا” şeklinde okumuşlardır.¹⁰⁰

Kaynaklar, ötreli şekilde okunan “نُشْرَا” vechinin “yayan, canlandıran” anlamında ism-i fâil olan “نُشْرُوْ” kelimesinin *cem’ sîgası* olduğunu; fethalı veche göre ise kelimenin *masdar* olacağını, kendisinden hemen önce zikredilen ve “rüzgarlar” anlamına gelen “الرِّيحَ” kelimesinden hâl olacağını belirtmişlerdir.¹⁰¹

İbn Cüzey, bu kelimenin dört şekilde de okunduğunu belirtirken her vechin dilsel açıdan ne gibi farklılıklara neden olduğunu teker teker açıklamış, bunun dışında da herhangi bir açıklama da bulunmamıştır.¹⁰²

⁹⁶ “Mastarın işâret ettiği eylemin kaç defa meydana geldiğine işâret eder. ” Hüseyin Günday ve Şener Şahin, **Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi**, s. 223.

⁹⁷ ez-Zeccâc, **Meânî’l-Kur’ân**, I, 331; İbn Atiyye, **el-Muharraru’l-Vecîz**, I, 335; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu’cemü’l-Kırâat**, I, 353-354; el-Benna, **el-İthâf**, s. 207; el-Fârisî, **el-Hucceh**, I, 350.

⁹⁸ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 310.

⁹⁹ et-Taberî, **el-Câmiu’l-Beyân**, IV, 486.

¹⁰⁰ Ebû Amru’d-Dânî, **et-Teyssîr**, s. 110; Pâluvî, **Zübdetü’l-İrfan**, s. 59.

¹⁰¹ es-Semînu’l-Halebî, **ed-Dürrü’l-Masûn**, V, 46; el-Fârisî, **el-Hucceh**, IV, 35; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, II, 466.

¹⁰² İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 606-607.

Görüldüğü üzere, burada ki ihtilaf da bir kelimenin masdar kalıbında veya cem' kalıbında okunması ile ilgili bir ihtilaf olup kelimelerin farklı telaffuz ve ifâde edilmesiyle birlikte âyetin anlamında bir genişlik ve esneklik ortaya çıkarmaktadır.

Bu bölümde ki son örneğimiz, kıraat imamlarının zümer sûresi 29. âyetindeki “سلم” kelimesini ism-i fâil veya masdar olarak değerlendirmeleri ile ilgilidir.

Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer ve Halefu'l-Âşir “sîn” harfini *fethalı* ve *elifsiz*, “lâm” harfini de *fethalı* olarak “سَلَّمَ” şeklinde; diğer üç imam ise “sîn” harfini *fethalı* ve *elifli*, “lâm” harfini de *kesreli* olarak “سَالَمًا” şeklinde okumuşlardır.¹⁰³

Mekkî b. Ebî Tâlib (355/ 966), ism-i fâil olan “سَالَمًا” vechini tercih edenlerin “şahıs ve kişi” anlamını kast ettiklerini, bu durumda da kelimenin anlamının “رَجُلًا خَالِصًا لَهُ” olarak (kölenin sadece bir kişiye bağlı olduğu) anlamını ifade edeceğini, buna bağlı olarakta ism-i fâilin kendisinden önce zikredilen ve isim olan “رَجُلًا” kelimesine sıfat olmasının uygun olacağını belirtmiştir. Bunun devamında da kelimeyi masdar olarak “سَلَّمَ” şeklinde değerlendirenlerin âyetin bir önceki cümlesinde geçen ve birbirleri ile çatışan ortakları kast eden “مُتَشَاكِسُونَ” kelimesi ile de bağlantılı olarak “رَجُلًا” kelimesinin “barış içinde olma” anlamına gelen “سَلَّمَ” masdarı ile sıfatlandırılmasının uygun olacağını belirtmiştir. Zira, âyetin ilk cümlesinde birbirleri ile çatışan ortaklara bağlı bir kişiden bahsedilirken; âyetin ikinci cümlesinde sadece bir ortağına bağlı ve onunla son derece barışık bir kişiden bahs edilmesi âyetin anlamına uygun düşecektir. Diğer taraftan el-Mekkî, ism-i fâil kadar olmasa da masdarın da isimin sıfatı olabileceğini belirterek kıraat imamlarının da çoğunun masdar kalıbında okunan vechi tercih etmesinden dolayı bu vechin, kendisinin de daha çok hoşuna gittiğini belirtmiştir.¹⁰⁴

İbn Cüzey, genel olarak yaptığına aksine burada iki vechin dilbilimsel analizini yapmamış, kendisin kıraatte bağlı olduğu imam olan İmam Nâfî'nin kıraatine atıfta bulunduktan sonra, “وَقُرِئَ سَلَمًا بَغَيْرِ أَلِفٍ وَالْمَعْنَى وَاحِدٌ” (”سَلَّمَ” şeklinde de okundu;

¹⁰³ Ebû Amru'd-Dânî, **et-Teyssîr**, s. 189; Pâluvî, **Zübdetü'l-İrfan**, s. 119.

¹⁰⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, II, 238.

mâna ise aynıdır.) şeklinde yaptığı açıklama ile, kelimenin elifsiz olarak da okunduğunu, bu durumda da anlamın değişmeyeceğini ifâde etmekle yetinmiştir.¹⁰⁵

c. Zamir ile bağlantılı Kıraat Farklılıkları

Konuşanı, muhatabı ve gâibi ifade etmesi için ortaya konulmuş lafızlardır.¹⁰⁶ Yaptığımız araştırma sonucunda, İbn Cüzey'in zamirlerle ilgili kıraat ihtilaflarına iki yerde temas ettiği görülmüştür. Bu iki husustan birisi, zamîrin sayısal farklılığından, diğer ikinci husus ise, zamîrin bir fiilde kullanılıp kullanılmamasından yani hazf ve ispât durumu ile ilgili bir ihtilaftır. Şimdi bu iki örneği esas alarak, hem İbn Cüzey'in tespitlerini hemde diğer kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri birlikte değerlendirmeye çalışacağız.

Kehf sûresi 35. âyetindeki “خَيْرًا مِنْهُمَا” ifâdesini, Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer “خَيْرًا مِنْهُمَا” şeklinde tesniye sîgasıyla; diğer imamlar ise, mufred sîgasıyla “خَيْرًا مِنْهَا” şeklinde okumuşlardır.¹⁰⁷

Kaynaklar, zamîrin mufred sîgasıyla okunması durumunda zamîre en yakın ve “mufred”(tekil) olan “جنته” kelimesine ait olacağını, Basra ve Kûfe mushaflarında da kelimenin bu şekilde yazıldığını; zamirin tesniye sîgasıyla okunması durumunda ise, kıssada asıl olarak zikredilmekle birlikte zamîre daha uzak ve “tesniye” (ikil) olan “جنتين” kelimesine ait olacağını, kelimenin Mekke, Medîne ve Şam mushaflarında da bu şekilde yazılı olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁸

İbn Cüzey ise, ilgili kelimenin tefsirini yaparken kaynaklarda yapılan açıklamaların aynısını yapmış, örneğin el-Kurtûbî (ö. 671/1273) gibi, iki vecih arasında bir tercihte bulunmamıştır.¹⁰⁹ Nitekim Kurtûbî, tesniye zamîrinin tercihe daha şâyan olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁵ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1288.

¹⁰⁶ Naser Ramadani ve Ziber Lata, **Sintaksa Arabe**, s. 96; Maksudoğlu, **Arapça Dilbilgisi**, s. 149.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 311; Pâluvî, **Zübdetü'l-İrfan**, s. 84.

¹⁰⁸ Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, V, 209; el-Fârisî, **el-Hucceh**, V, 144; es-Seminu'l-Halebî, **ed-Dürri'l-Masûn**, VII, s. 490; Mekki b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, II, 62.

¹⁰⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, II, 897.

¹¹⁰ el-Kurtûbî, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an**, X, 404.

Diğer örneğimiz, Yasin suresi 35. âyetindeki “وَمَا عَمَلُهُ” ifâdesindeki *mufred müzekker gaib* zamirle ilgilidir. Kıraat imamlarından, Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Ca’fer ve Yakûb “وَمَا عَمَلُهُ” şeklinde “hû” zamîri ile; diğer imamlar ise “hû” zamîri olmadan “وَمَا عَمِلْتُ” şeklinde okumuşlardır.¹¹¹

Zamîrsiz kıraat olan “وَمَا عَمِلْتُ” ifâdesindeki “mâ” edatı, “mâ-i mevsûle”¹¹² veya “mâ-i mevsûfe” olması durumunda burada gizli bir zamîr takdir edilir ve anlam: “*Ta ki onların meyvelerinden ve ellerinin yaptıklarından yesinler diye...*” şeklinde olurken; yine burada ki “mâ” edatı, “mâ-i nâfiye”¹¹³ olarak düşünülürse burda gizli bir zamîre gerek duyulmaz ve anlam: “*Kendi elleriyle yapmadıkları halde, ta ki onların meyvelerinden yesinler diye...*” şeklinde olur. Zamîrli kıraat olan “وَمَا عَمِلْتُ” kıraatine göre ise “mâ” edatı, “mâ-i mevsûle” ve “mâ-i mevsûfe” olması durumunda mâna yukarda verdiğimiz birinci mânayla aynı; “mâ-i nâfiye” olması durumunda da mâna yukarda verdiğimiz ikinci mânayla aynı olmakla birlikte ufak bir farklılıkla, “*Ta ki onların meyvelerinden yesinler ki, o meyveleri kendi elleriyle yapmamışlardır...*” şeklinde olmaktadır.¹¹⁴

İbn Cüzey de burada zamirli vechin “mâ-i mevsûle” ve “mâ-i nâfiye” ile olabileceğini belirtmiş, zamîrsiz vechin ise yalnız “mâ-i mevsûle” ile doğru anlaşılabilceğini belirtmiştir.¹¹⁵

d. Kelimenin Müfred-Müsennâ-Cem’ Sîgaları ile Bağlantılı Kıraat Farklılıkları

Bu bölümde ele alacağımız kıraat ihtilafları kelimenin mufred, tesniye ve cem’ kalıbları şeklinde okunması ile ilgili olup, örnekler bu kelimelerle ilgili olacaktır. Bu tür kıraat ihtilaflarının bazıları sahih kıraatler içerisinde yer alırken diğerleri şâz kıraatler içerisinde yer almaktadır. Kelimenin mufred, tesniye ve cem’ kalıbında okunması,

¹¹¹ Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 115.

¹¹² Mâ-i mevsûl: “Tekil-ikil-çoğul, eril-dişil tüm nesnelere özgü ism-i mevsuldur.” Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 193.

¹¹³ Mâ-i Nâfiye: “Bir isim veya fiil cümlesine olumsuzluk anlamı kazandırmak üzere kullanılan bir harftir.” Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 393.

¹¹⁴ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, VII, 484; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, IX, 268, el-Bennâ, *el-İthâf*, s. 467.

¹¹⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1221.

âyetlerin mânasını az da olsa etkilemekte, sayısal farklılığa neden olmaktadır. İbn Cüzey, tefsirinde tesbit ettiğimiz kadarıyla müfred-tesniye, müfred-cem', tesniye-cem' ve farklı cem' kalıbları şeklinde ortaya çıkan kıraat farklılıklarına atfta bulunmuştur. Şimdi, aşağıda bunların her birinden birer örnek verilerek konulara açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Müfred-tesniye sîgaları ile ilgili örneğimiz, Kehf sûresi 46. âyetinde geçen “زَيْنَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا” terkiibindeki “زَيْنَةُ” kelimesinin okunuşundaki ihtilafta ortaya çıkmaktadır. Kıraat-ı aşere imamlarının tamamı bu kelimeyi “زَيْنَةُ” şeklinde *müfred* sîgayla okumuşlardır.¹¹⁶ Kaynaklarda ise, şâz bir kıraat olduğu belirtilip kıraati okuyanların isimlerinin belirtilmediği *tesniye* sîgasıyla “زَيْنَتَا” şeklinde okunan bir kıraat daha mevcuttur.¹¹⁷ İbnu's-Şecerî (ö. 542/ 1147), “Emâlî” adlı eserinde “mal” anlamına gelen “أَلْمَالُ” ile “oğullar” anlamına gelen “أَلْبَنِينَ” kelimelerinin “ziynet” olma hususunda mâna bakımından birleştikleri için “زَيْنَةُ” vechinin müfred sîgayla cümlelerin haberi olduğunu; “mal” ile “oğulları” ayrı ayrı değerlendirenlere göre ise, tesniye sîgası olan “زَيْنَتَا” vechinin, cümlelerin haberi olarak tercih edildiğini ifâde etmiştir.¹¹⁸

İbn Cüzey de “oğullar” anlamına gelen ve cem' sîgası olan “أَلْبَنِينَ” kelimesi ile “mal” anlamına gelen ve müfred bir sîga olan “أَلْمَالُ” kelimelerinin haberi olan “زَيْنَةُ” kelimesinin, müfred sîgasıyla gelmesinin sebebinin *masdar* olmasından kaynaklandığını; aynı kelimenin “زَيْنَتَا” şeklinde tesniye sîgasıyla gelmesinin sebebinin ise, “أَلْمَالُ” ile “أَلْبَنِينَ” kelimelerinin haberi olmasından dolayı olduğunu ifâde etmiştir.¹¹⁹

İbn Cüzey'in burada telmîhte bulunmuş olduğu şâz kıraat, kendisinden önce yazılmış meşhûr tefsirlerden sadece el-Kurtubî'nin (ö.671/1273), “el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an” adlı tefsirinde zikredilmiştir.¹²⁰ el-Kurtubî'nin Endülüslü olması ve İbn Cüzey'in doğduğu tarihe yakın bir zamanda vefat etmiş olması, İbn Cüzey'in bu kıraati onun eserinden almış olma ihtimalini kuvvetle muhtemel kılmaktadır.

¹¹⁶ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâat*, V, 229; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, VII, 502.

¹¹⁷ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâat*, c.V, 229. es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, VII, 502.

¹¹⁸ Hibetullah İbn Ali b. Muhammed b. Hamza İbn Şecerî, *Emâlî İbu's-Şecerî*, (thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Kahire: el-Mektebetü'l-Hancî, 1992, II. 46.

¹¹⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 898.

¹²⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 413.

İbn Cüzey burada, muhtemelen âyetin i'rabı açısından söz konusu kıraati önemli görmüş olmalı ki, kendisinden önceki bir çok önemli tefsirde zikredilmediği halde¹²¹ kendi tefsirinde zikretmiştir.

Müfred-Cem' sîgalarıyla ilgili örneğimiz, Tevbe sûresi 17. âyetindeki “مَسَاجِدَ” kelimesidir. Kıraat imamlarından Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer ve Halefu'l-Âşir cem' sîgasıyla “مَسَاجِدَ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr ve Yakûb ise, müfred sîgasıyla “مَسْجِدَ” şeklinde okumuştur.¹²²

İbn Cüzey'in de aralarında bulunduğu bir çok müfessir, kelimenin müfred sîgasıyla okunması durumunda *mescid-i harâmın* kast edileceğini, buna göre âyetin anlamının: “*Müşriklerin Allah'ın mescidini (mescid-i harâm)'ı i'mâr etmeleri söz konusu değildir.*” şeklinde olacağını; cem' sîgasıyla okunması durumunda ise, başta mescid-i harâm olmak üzere yeryüzünün tüm mescitlerinin kast edileceğini buna göre de âyetin anlamının: “*Müşriklerin Allah'ın mescitlerini i'mâr etmeleri söz konusu değildir.*” şeklinde olacağını belirtmişlerdir.¹²³

Burada da İbn Cüzey, kelimenin farklı okunması durumunda âyetin tefsirine nasıl bir etki ettiği husûsunu tefsirlerde genel olarak anlatılan bilgiler ışığında özetlemeye çalışmış, hangi kıraatin âyetin siyâk ve sibakına göre daha uygun düşeceği ile ilgili herhangi bir fikir beyânında bulunmamıştır.

Mekki b. Ebi Tâlib ise, bir sonra ki âyette geçen “إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ” (Allah'ın mescidlerini ancak şu kimseler i'mar edebilir:) ifâdesinde ki “mescid” kelimesinin ittifakla cem' sigası ile “مَسَاجِدَ اللَّهِ” şeklinde okunduğuna dikkat çekerek diğer taraftan Tevbe 17. âyette müşriklerin yeryüzünde hiçbir mescidin i'mârını üstlenemeyeceğini belirten âyeti de delil göstererek tercihe şayan olan görüşün, cem' sîgasıyla okunan vecih olduğu kanâtine varmıştır.¹²⁴

¹²¹ et-Taberî, *el-Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 31; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 725; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 519; er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXI, 467; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 87.

¹²² Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâat*, III, 556; Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 64.

¹²³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 679; el-Fârisî, *el-Hucce*, IV, 178-180; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürri'l-Masûn*, VI, 29; İbn Âtiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 15; el-Kurtûbî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'an*, VIII, 89.

¹²⁴ Mekki b. Ebi Tâlib, *el-Keşf*, I, 500.

Tesniye- cem' sîgasıyla ilgili örneğimiz, Hucûrât sûresinin 10. âyetindeki “أَخَوَيْكُمْ” kelimesidir. İmam Yakûb hariç imamların tamamı bu kelimeyi *tesniye* sîgasıyla “أَخَوَيْكُمْ” şeklinde; İmam Yakûb ise, *cem'* sîgasıyla “أَخَوَيْكُمْ” şeklinde okumuştur.¹²⁵

ez-Zemhaşerî (ö. 538/ 114)'ye göre, çoğunluğun tercih ettiği tesniye kalıbındaki kıraat olan “أَخَوَيْكُمْ” kıraatinden maksadın; en azı ifâde ederek fazlalığın sınırının belirlenmemesi demektir. Nitekim âyet, “*İki kardeşinizin arasını düzeltin.*” diyorsa bu sadece iki kişiyle sınırlı olmamakta, bütün Müslüman fertleri içine almaktadır.¹²⁶ İbn Cüzey, her ne kadar çoğunluğun kıraati olsa da yine de herhangi bir vechi tercih etme yoluna gitmemiş, sadece Zemahşerî'nin söylediklerini aktarmakla yetinmiştir.¹²⁷ el-Fârisî (ö. 377/ 987) ise, Zemahşerî'nin söylediklerinin aynısını tekrarlamakla birlikte mevzûyu biraz daha açarak kelimenin okunuşunda neden tesniye vechinin daha çok tercih edildiğini şöyle açıklamaktadır: “Âyette zikredilen “أَخَوَيْكُمْ” lafzından maksadın sadece iki kardeşi ifâde etmek olduğunu düşünürsek hataya düşeriz; çünkü Arap dilinde tesniye lafzıyla kalabalıkların kast edildiği ortadadır. Örneğin: ‘Allah’ın iki elinin geniş olduğunu bildiren’ “بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ” âyetindeki “iki el” anlamına gelen “يَدَاهُ” kelimesi, dünya ve âhiret nimetlerini ifade etmekte, bu nimetler de sayı bakımından sınırsız olmaktadır. Bunu kavradığımıza göre âyetin anlamının, ‘**İki topluluğun** arasını düzeltin’ şeklinde de yorumlanabilmesi gâyet tabîdir.”¹²⁸

Bir cem' kalıbının iki farklı şekilde okunması ile ilgili örneğimiz, Bekara sûresi 85. âyetindeki “أَسْرَى” kelimesidir. İmam Hamza hariç, kıraat imamlarının tamamı bu kelimeyi *elif* ile “أَسْرَى” şeklinde; Hamza ise, *elifsiz* “أَسْرَى” şeklinde okumuştur.¹²⁹ İmam Hamza'nın tercih ettiği kıraat olan “أَسْرَى” vechinin, müfredi olan “أَسِير” kelimesinin meful anlamında olan “فَعِيل” vezni ile aynı vezinde olması, bu veznin cem' kalıbının da “فَعْلَى” vezninde olması, kıyâs yoluyla “أَسِير” kelimesinin de aynı vezinde “أَسْرَى” şeklinde okunmasına yol açmıştır.¹³⁰ İbn Cüzey ise, her iki cem' kalıbının da “أَسِير” kelimesinin cem' kalıbı olduğunu belirtmekle yetinerek herhangi bir vechi tercih

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 2767; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, IX, 9; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 168.

¹²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 366, İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 149.

¹²⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1415.

¹²⁸ el-Fârisî, *el-Huce*, VI, 207-210.

¹²⁹ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, I, 144; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 26.

¹³⁰ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, I, 144; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, I, 480-483; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 252.

yoluna gitmese de,¹³¹ Taberî ve İbn Atiyye (ö. 481/ 1088), “أَسْرِي” vechini kıyâsa daha uygun buldukları gerekçesi ile tercihe daha şâyan bulmuşlardır.¹³² Çoğunluğun tercih ettiği kıraat olan “أَسَارِي” vechinin ise, yine “أَسِير” kelimesinin cem’ olduğu, “esirlik” durumunun ise “bir tür güç yetirememelik ve zayıflık hâli” olmasından hareketle, aynı güç yetirememelik ve zayıflık durumunu ifâde eden ve “tembellik” ile “sarhoşluk” anlamlarını bildiren, “سُكَارِي، كُسَالِي” cem’ kalıplarının vezinlerine kıyâs yoluyla “أَسِير” kelimesinin de cem’ kalıbının “أَسَارِي” vezninde geldiği belirtilmiştir.¹³³

Açıklamaya çalıştığımız son iki örnekte de görüldüğü üzere İbn Cüzey, bir çok kıraat imamının bir vecih üzerinde ittifak etmesine rağmen herhangi bir kıraat üzerinde bir tercih yapmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, İbn Cüzey’in bu tavrı muhtemelen, mütevâtir olan kıraatleri çok fazla eleştirmek istememesinden kaynaklanmaktadır.

e. Muhtelif İsim Sîgalarına Dair Kıraat Vecihleri

Şimdiye kadar, *et-Teshîl li Ulûmi’t-Tenzîl*’de isimler ile alakalı zikredilen kıraat ihtilaflarını müstakil başlıklar altında vermeye çalıştık. Örneğin, masdar ile ilgili kıraat ihtilaflarını bir başlıkta, ism-i mefûl ile ilgili kıraat ihtilaflarını ayrı bir başlık içinde değerlendirdik. Burada ise, İbn Cüzey’in tefsirinde kıraatlere telmihte bulunurken daha seyrek atıfta bulunduğu isim çeşitlerini, genel bir başlık altında toplamayı amaçladık.

Arap dilinde bazı kelimeler vardır ki, bunların birbirinden farkı yalnızca hareke değişikliği olabilmekte bu değişiklikte anlam farklılığına sebebiyet verebilmektedir. İşte bu kelimelerden biri de Bekara sûresi 102. âyetindeki “مَلِكِينَ” kelimesidir. Bütün kıraat imamları söz konusu kelimeyi “lâm” harfinin *fethasıyla* “مَلَكِينَ” şeklinde okumuş, şâz bir kıraat olduğu belirtilen “lâm” harfinin kesresiyle “مَلِكِينَ” şeklinde olan kıraat ise, kaynaklarda İbn Abbâs, Hasan b. Ali, Ebu’l-Esved ed-Duelî, Dahhâk, Said b. Cübeyr,

¹³¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 225.

¹³² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, II, 213; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, I, 175.

¹³³ el-Fârisî, *el-Huce*, II, 143.

Zührî, İbn Ebzî ve İbn Kuteybe'ye nisbet edilmiştir.¹³⁴ Çoğunluğun kıraati olan fethalı kıraate göre kelime, “melek” anlamına gelmekte olup, tefsirlerde hangi meleğin kast edildiği konusunda ise ihtilaf vardır. Şâz olan kıraate göre ise kelimenin “insan” anlamına geldiği belirtilmiş, ancak hangi kişilerin kast edildiği konusunda ise yine ittifak sağlanamamıştır.¹³⁵

Ebû Hayyân (ö. 745/ 1344), “insan ve kral” anlamındaki şâz kıraate göre bu iki kişiden kastın, şâyet Hz. Süleyman ve Hz. Dâvûd a.s. olması durumunda cümlenin başındaki “mâ” edatının olumsuzluk bildiren “*mâ-i nâfiye*” edatı olacağını; Hz. Süleyman ve Hz. Dâvûd a.s. dışındaki kimselerin kast edilmesi durumunda ise, “*mâ-i mevsûle*” olacağını belirtmiştir. Çünkü ona göre âyette söz konusu edilen sihir, Hz. Süleyman ve Hz. Dâvûd'a indirilmiş olamaz.¹³⁶ İbn Cüzey ise, sihrin indirildiği iki kişiden kastın, Bâbil'de yaşayan “iki kötü adam” olduğu yönündeki görüşü Hasan-ı Basrî'den aktardıktan sonra, bu durumda “mâ” edatının “*mâ-i nâfiye*” olamayacağını belirtmekle yetinmiştir.¹³⁷

Görüldüğü üzere İbn Cüzey, âyetin anlamına katkı sağlayacağı düşüncesi ile şâz bir kıraate de telmîhte bulunmaktan kaçınmamış, âyetin anlamında ortaya çıkan i'rabı farklılıkla birlikte mâna farklılığına da açıklama getirerek farklı kıraatler yoluyla âyetin tefsirine katkıda bulunmuştur.

Birbirine benzeyen ancak tamamen farklı anlamlara gelen kelimelere örnek olarak A'râf sûresi 133. âyetindeki “القمل” kelimesinin okunuşundaki ihtilaf gösterilebilir. Kıraat imamlarının tamamı bu kelimeyi “kâf” harfini *ötreli*, “mîm” harfini *şeddeli* ve *fethalı* “القَمْلُ” şeklinde okumuşlardır. Kaynaklarda yalnız Hasan Basrî'ye atfedilen ve “kâf” harfini *fethalı*, “mîm” harfini *sukûnlu* “القَمْلُ” şeklinde okuyan şâz bir kırat mevcuttur.¹³⁸

¹³⁴ İbn Cinnî, **el-Muhteseb**, thk. Ali en-Necdi Nasîf, Abdülhalim en-Neccâr, Abdülfettah İsmail Şibli, İstanbul: Dâru Sezkin, 1986, I, 100-101; İbn Hâleveyh, **el-Muhtasar**, s. 16; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, I, 164.

¹³⁵ es-Semînu'l-Halebî, **ed-Durru'l-Masûn**, II, s. 32; ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kurân**, I, 183; el-Kurtûbî, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an**, II, 58.

¹³⁶ Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhîr**, I, 527.

¹³⁷ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, I, 231.

¹³⁸ Ebû'l-Beka el-Ukberî, **İ'râbu'l-Kırâati's-Şevâz**, (thk. Muhammedü's-Seyyîr Ahmed Azzûr), Alimu'l-Kütüb, I, 559; İbn Cinnî, **el-Muhteseb**, I, 257.

Sahîh olan kıraatin hangi anlama geldiği husûsunda tefsirlerde farklı görüşler ortaya atılmış, “Meyan kökü”, “Donuzlan böceği”, “çekirge” ve “pire” gibi anlamlara gelebileceği belirtilmiştir.¹³⁹ İbn Cüzey de burada, aynı görüşleri zikretmiş, şâz kıraate göre ise kelimenin, “bit” anlamına geleceğini belirtmiştir.¹⁴⁰ Ebû Ubeyde (ö. 209/ 824) ise, sahîh olan kıraate göre kelimenin “iki maymun türünü” ifâde için kullanılan bir deyim olduğunu açıklamıştır.¹⁴¹ Şâz olan kıraatin anlamının ise, genel olarak kaynaklarda “bit” olarak verildiği görülmektedir.¹⁴²

İsm-tafdîl kalıbı da Kur’ân’ın bazı yerlerinde kıraat ihtilaflarına neden olmuştur. Kısacası İsm-i tafdîl, herhangi bir şeyin en üstün bir vasfa sahip olduğu ifâde edilmek istendiğinde, müzekker için “أَفْعَلٌ” müennes için “فَعْلَى” vezninde kullanılan bir kalıptır.¹⁴³ Bu konuyla ilgili örneğimiz, Yûnus sûresi 61. âyetindeki “اصْغُرْ” ve “أكبر” ism-i tafdillerinin fethalı ve ötreli olarak okunması ile ilgilidir.

Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâî ve Ebû Ca’fer her ikikelimenin son harfi olan, “râ” harflerini *fetha* ile “(أَصْغُرَ مِنْ ذَالِكَ وَلَا أَكْبَرَ)” şeklinde; Hamza, Yakûb ve Halefu’l-Âşîr ise, “râ” harflerini *ötre* ile “(أَصْغُرَ مِنْ ذَالِكَ وَلَا أَكْبَرَ)” şeklinde okumuşlardır.¹⁴⁴

Fethalı kıraate göre, ism-i tafdiller cümlelerin başında bulunan “مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ” ifâdesindeki “مِنْ” harf-i cer’i ile mecrûr olan, “مِثْقَالِ” ve “ذَرَّةٍ” kelimelerine atfedilerek ism-i tafdilin sarf ilminde çekimi olmadığı için kelimeler *fetha* ile harekelenmiştir.¹⁴⁵

Ötreli kıraate göre ise, ism-i tafdiller “مِنْ مِثْقَالِ” ifâdesindeki “مِثْقَالِ” kelimesinin cümlede nahiv açısından örte ile konumlandırılmasından dolayı, ona atıfla ötre hareke ile harekelenmişlerdir.¹⁴⁶

¹³⁹ es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, V, 434; el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 684; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, II, 444.

¹⁴⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 619-620.

¹⁴¹ Ebû Ubeyde Muammer b. Müsenna et-Teymî el-Basrî, *Mecâzu’l-Kur’ân*, (thk. Muhammed Fuâd Sezgin), Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 1961, I, 226; el-Kurtûbî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, II, 270.

¹⁴² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 619-620; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, V, 434; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, II, 444.

¹⁴³ Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi*, s. 186.

¹⁴⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 285; Abdulfettah Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 69, Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kirâat*, III, 582.

¹⁴⁵ ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kurân*, III, s. 26; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, I, 470.

¹⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 355; el-Fârisî, *el-Hucce*, IV, 285-286.

İbn Cüzey, burada da yukarıda açıklamaya çalıştığımız gerekli sarf ve nahiv bilgilerini zikretmiş, hangi kıraatin nahiv açısından daha uygun olduğuna dair bir fikir beyân etmemiştir.¹⁴⁷ Taberî ise, çoğunluğun tâbî olduğu fethalı kıraatin araplar arasında daha yaygın olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸ Özetle İbn Cüzey, çoğu zaman yaptığı gibi, kıraat farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olan dilbilimsel kuralları açıklamakla yetinmiş, bir tercih yapma yönünde çaba sarf etmemiş, tefsire katkı sağlayacağı düşüncesi ile kıraat farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olan dilbilimsel açıklamaları yapmayı her zaman birincil hedef olarak görmüştür.

Bir zarfın farklı şekilde okunması kıraat ihtilafına neden olmakla beraber, aynı zamanda bir mâna farklılığını da ortaya çıkarmıştır. Örneğin Hakka sûresi 9. âyetindeki “قبله” kelimesini Nâfî, İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca’fer ve Haleufu’l-Âşîr “kâf” harfini *fethalı*, “bâ” harfini *sâkin* kılarak “قَبْلَهُ” şeklinde; Ebû Amr, Kisâi ve Yakûb ise, “kâf” harfini *kesreli*, “bâ” harfini *fethalı* “قَبْلَهُ” şeklinde okumuşlardır.¹⁴⁹

Birinci kıraate göre kelime, zaman zarfı olarak değerlendirilmekte ve “önce” anlamını ifade etmektedir. Buna göre âyetin anlamı da şöyle olmaktadır: “*Firavun, ondan önceki (kâfir ümmet) ler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı hep o günahı (şirki) işlediler.*”¹⁵⁰

İkinci kıraate göre ise kelime, mekan zarfı olarak değerlendirilmekte ve “yön, cihet” gibi anlamlara gelmekte ve âyetin anlamı şöyle olmaktadır: “*Firavun ile beraberindekiler ve altı üstüne getirilmiş beldeler halkı hep o günahı (şirki) işlediler.*”¹⁵¹ Buna göre birinci veche göre âyet: Firavun ve ondan önceki kafir toplulukların şirk günahını işlediklerini; ikinci veche göre ise, Firavun ve onun yanındaki asker ve yardımcılarının şirk günahını işlediklerini haber vermektedir.

¹⁴⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 722.

¹⁴⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 205.

¹⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 389; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, X, 69; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 137.

¹⁵⁰ es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürü'l-Masûn*, X, 426; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 426; el-Fârisî, *el-Hucce*, VI, 314.

¹⁵¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 216; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 358.

İbn Cüzey, yukarıda açıkladığımız her iki kıraatin sebep olduğu anlam farklılığına değinmiş, herhangi bir vechi tercih yoluna gitmemiştir.¹⁵²

Arapça’da fiillerin bâblarına göre çekimi, fiillerin ism-i mekan kalıplarında da değişikliğe yol açmış, bu değişiklik aynı zamanda farklı kıraatlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kısacası, fiillerin yapılış yerini gösteren, fiilden türemiş isimlere ism-i mekan denir.¹⁵³ Konuyla ilgili örneğimiz, Meryem sûresi 73. âyetinde geçen ve “oturulan yer” anlamına gelen, “مَقَامًا” kelimesidir. Kıraat imamlarından İbn Kesîr hariç hepsi bu kelimeyi “mîm” harfinin *fethası* ile “مَقَامًا” şeklinde; İbn Kesîr ise, tek kaldığı bu vecihte “mîm” harfinin *ötresi* ile “مَقَامًا” şeklinde okumuştur.¹⁵⁴ Cumhûr kurrânın tercih ettiği kıraat olan fethalı vecih, *sülâsi* bir bâb olan “قَامَ يَوْمٌ” fiilinden *ism-i mekan* veya masdardır. İbn Kesîr’in tercih ettiği ötreli vecih ise, *if’al* babından “أَقَامَ يُقِيمُ” fiilinden *ism-i mekan* veya masdardır.¹⁵⁵ İbn Atiyye ve Zemahşerî, söz konusu her iki kelimenin mânasından da anlaşılacağı üzere zarf ismi olduklarını,¹⁵⁶ her iki kıraatin, “mekân” ve “oturulan yer” anlamına geldiklerini ifade etmişlerdir.

Çalışmamızın başında belirttiğimiz aksine bir istisna olarak burada İbn Cüzey, kıraatte tek kalmasına rağmen İbn Kesîr’in ismini kıraate atıfta bulunurken zikretmemiştir. Çalışmamızın başında, İbn Cüzey’in genel olarak kıraat imamlarının isimlerini kıraatte tek kaldıklarında zikrettiğini belirtmiştik. Ancak burada görüldüğü üzere İbn Cüzey, her iki kıraate atıfta bulunurken herhangi bir kıraat imamının ismini zikretmemiştir.¹⁵⁷

Arap dilinde mevcut olan özel isimler çoğu zaman farklı sebeplerden ötürü farklı telaffuz edilmiş, bu durum Kur’ân kıraatlerine de yansımıştır. Bu konuda İbn Cüzey’in *et-Teshîl’de* telmîhte bulunduğu en güzel örneklerden biri, Hicr sûresi 78, Şu’ara 176, Sâd 13 ve Kâf 14. âyetlerinde geçen ve Şuayb a.s.’ın gönderilmiş olduğu bölgenin ismi olan “الْيَمَّةُ” kelimesidir. Ancak burada ki ihtilaf yalnız, Şu’ara 176 ve

¹⁵² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1585.

¹⁵³ Y. Fatih Akbaş, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv*, Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2015, s. 299; M. Sadi Çögenli, *Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi*, Erzurum: Bakanlar Matbaacılık, 1999, s. 338.

¹⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 318; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 89.

¹⁵⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 928; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, II, 287; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürri’l-Masûn*, VII, 628; el-Fârisî, *el-Hucce*, V, 205-207.

¹⁵⁶ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 28; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 36.

¹⁵⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 928.

Sâd 13’de vukû bulmuştur. Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Ca’fer “lâm” harfini *fethalı*, “lam” harfinden sonra da hemze olmaksızın, aynı zamanda kelimenin son harfi olan “te” harfini de *fethalı* olarak “لَيْكَةً” şeklinde; geri kalan diğer imamlar ise, “elif-lâm” takısıyla, aynı zamanda kelimenin son harfi olan “te” harfini de *kesreli* olarak “لَايَكَةً” şeklinde okumuşlardır.¹⁵⁸ İbn Cüzey, bu kelimenin aslının “elif-lâm” takılı hâli olduğunu, diğer kıraatin “kolaylık” sağlama amacıyla ya da kelimenin bir “bölge ismi” bildirmesi hasebiyle “elif-lâm” takısı olmadan okunduğu söylemiştir. Bu sebeble de kelimenin sarftan çekimi olmadığı için bir bölge ismi olmasının güçlü bir ihtimal olduğunu belirten müfessirmiz, Zemahşerî’nin bunu zayıf bir görüş olarak bulduğunu da ifâde etmiştir.¹⁵⁹ Hangi kıraatin tercihe daha şâyan olduğu ile ilgili olarak “İ’râbu’l-Kur’ân” adlı eserin yazarı olan en-Nehhâs (ö. 338/945) ise: Kelimenin “elif-lâm” takısıyla okunuşu konusunda Hicr ve Kâf sûrelerinde ittifak olduğunu belirterek esas alınması gereken kıraatin bu kıraat olduğunu, çünkü Şuarâ ve Sâd sûrelerinde bu kelime üzerinde ihtilaf edildiğini belirterek açıklamıştır.¹⁶⁰

f. İsimlerde Hazf ve İspât’tan Kaynaklanan Kıraatleer

İstilahi olarak isbat, zaid “ي” harfleriyle ilgili iki hükimden birisi olup, zaid “ي” harfinin yazılmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. Bundan dolayı, zaid harfin yazıda gösterilmesine ispat, gösterilmemesine de hazf denmiştir.¹⁶¹

İbn Mihrân (ö. 381/ 992), “el-Mebsût” adlı eserinde bu konuyla ilgili mustakil bir başlık açmış, kıraat’ı-aşere imamlarından olan İmam Yakûb’un bu tür kelimelerin sonuna bitişen zaid “ي” harflerini, vakıf ve vasl hallerinde ister cümlenin ortasında olsun isterse sonunda olsun ispat ederek okuduğunu belirtmiş, bu şekilde okumanın “kolaylık” prensibine dayandığını ifade etmiştir.¹⁶²

¹⁵⁸ İbn Mucâhid, *Kitâbu’s-Seb’a*, s. 368; Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 103.

¹⁵⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1083.

¹⁶⁰ en-Nehhâs, *İrâbu’l-Kur’ân*, III, 130.

¹⁶¹ Abdulaliy el-Mesul, *Mu’cemü Mustalahâti İlmi’l-Kırâati’l-Kur’âniyye*, Kahire: Dâru’s-Selâm, 2007, s. 34.

¹⁶² Ahmed b. el-Huseyn b. Mihrân en-Nisâbü’rî, *el-Mebsût fi’l-Kırâati’l-Aşr*, (thk. Sebî’ Hamza Hâkîmî), Dımaşk: Mecmeu’l-Lugati’l-Arabiyye, s. 157.

İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*'de hazf ve isbât konusuyla ilgili kıraat farklılıklarına yalnızca iki âyette değinmiş, bunların hangi sebeplerle farklı okunduklarını Arap dil bilimi açısından açıklamaya çalışmıştır.

Bunlardan birinci örneğimiz, Yûsuf sûresi 19. âyetinde zikredilen ve “müjde” anlamına gelen “بَشْرِي” kelimesidir. Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Yakûb zâid “ي” harfini *ispât* ederek “بُشْرَايَ” şeklinde; diğer imamlar ise zâid “ي” harfini *hazf* ederek “بَشْرِي” şeklinde okumuşlardır.¹⁶³ Çoğunluğun kıraatine göre zâid “ي” harfi, *nefs-i mütekellim* anlamını ifâde etmekte ve anlam: “bana müjde olsun” şeklinde olmaktadır.¹⁶⁴ Diğer kıraatin anlamı hakkında ise, Yusuf a.s.'ın kıssasında su kovasını kuyuya salıveren şahsın seslendiği kişinin isminin, “بَشْرِي” olduğu söylenmiş, bu görüş ise kaynaklarda es-Suddi (ö. 127/ 745)'ye nispet edilmiştir.¹⁶⁵ Ancak İbn Cüzey'in de içinde bulunduğu bir çok müfessir, bu görüşü sıhhatli bulmamıştır.¹⁶⁶ Nitekim İbn Cüzey, *nefs-i mütekellim* anlamını ifâde eden “ي” harfinin *hazfedildiğini*, dolayısıyla her iki kıraatin de aynı anlamı ifâde ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁷

Görüldüğü üzere, hazf edilerek okunan vecih hakkında eski kaynaklarda var olan bir görüşü İbn Cüzey sıhhatli bulmamıştır. Onun bu tavrı, her ne kadar kıraatler arasında tercih prensibini benimseme de, kıraat vecihleri ile ilgili ortaya atılan görüşler konusunda seçici bir yol tercih ettiğini göstermektedir.

İkinci örneğimiz ise, Sâd sûresi 45. âyetinde geçen “الايدي” kelimesidir. Kıraat imamlarından tamamı bu kelimeyi “اولي(الأيدي)” şeklinde “ي” harfini *ispât* ederek okumuşlardır.¹⁶⁸ Şâz bir kıraat olduğu söylenen, “ي” harfini *hazf* ederek “اولي الايد”

¹⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, III, 293; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 73.

¹⁶⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIII, 45-46; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, IV, 209-210; el-Bennâ, *İthâf*, II, 143.

¹⁶⁵ er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XVIII, 433; el-Vâhidî, *el-Vesît*, II, 604.

¹⁶⁶ es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, VI, 459; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 252; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 760.

¹⁶⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 760.

¹⁶⁸ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, VIII, 108; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, IX, 382.

şeklinde okunan kıraat ise, kaynaklarda İbn Mes'ûd, A'meş (ö. 148/765) ve Hasan Basrî'ye nisbet edilmektedir.¹⁶⁹

İbn Cüzey, mütevâtir kıraat olan “الْأَيْدِي” kelimesinin, “el” anlamına gelen “يَدٌ” kelimesinin çoğulu olduğunu, bununla kastın da peygamberlerin elleri ile yapmış oldukları salih ameller olduğunu belirtmiştir. Şâz bir kıraat olan “الْأَيْدِي” kelimesi hakkında ise İbn Cüzey; “ي” harfinin *hazfedilmiş* olabileceğini ya da *destek, güç, kuvvet* anlamlarına gelen “التَّأْيِيدُ” kelimesi ile aynı kökten olabileceğini ifâde etmiştir. İbn Cüzey, burada da genel olarak yaptığı gibi, yine telmîhte bulunduğu şâz kıraati okuyan sahâbenin ismini zikretmiştir. Nitekim burada, söz konusu kıraati okuyan İbn Mes'ûd'un kelimeyi bu şekilde okuduğunu bildirmiştir.¹⁷⁰

2. Fiiller ile Alakalı Kıraat İhtilafları

Fiiller iş oluş, hareket ifade eden, içerisinde zaman ve şahıs barındıran kelimelerdir. Hiç şüphesiz, Kur'ân'da kıraat farklılıklarının ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden biri zaman, şahıs, müenneslik-müzekkerlik, müteaddî-lâzım gibi farklı konulardan oluşan fiillerin mevcûdiyeditir. Bu fiillerin farklı şekillerde değerlendirilmesi, ister sahih, ister şâz olsun birçok kıraat ihtilaflarının ortaya çıkmasına neden olmuş, âyetlerin anlamlarında herhangi bir zıtlılığa sebebiyet vermeden müfessirlerin tefsir çalışmalarında en önemli kaynak ve desteği sağlamışlardır.

Biz de burada, İbn Cüzey'in fiillerle ilgili kıraat farklılıklarını telmîhte bulunurken yapmış olduğu değerlendirmeleri, konu başlıklarına ayırarak seçtiğimiz örnekler üzerinden açıklamaya çalışacağız.

a. Fiilin Mâzî, Muzârî, Emr'i-Hâzır ve Nehy'i-Hâzır Durumlarından

Kaynaklanan Kıraatler

Mâzî fiil, konuşana göre geçmiş zamanda bir iş, bir oluş, bir hareket bildiren kelimedir. Kur'ân'daki bazı mâzî fiiller, farklı kökten olan kelimeler ile farklı

¹⁶⁹ İbn Hâleveyh, *el-Muhtasar*, s. 130.

¹⁷⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 12712; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 286; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 99 er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVI, 400; el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 406-407; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, IX, 164.

şekillerde okunmuştur. Bu tür ihtilaflar, genellikle şâz kıraatler vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Bütün kıraat imamlarının okunuşunda ittifak ettiği bazı mâzî fiillerin, tefsir amaçlı açıklanmasında genellikle sahabeden nakledilen şaz kıraatler başrol görevini hep üstlenmişlerdir.

Kıraat ihtilaflarının bir çeşidi olan, lafzın benzer olmasıyla birlikte kelimenin kökünün ve anlamının farklı olması daha çok sahâbe tarafından bazı kelimelerin açıklanması kabîlinde yapılmış bir kıraat ihtilafı çeşidi olup, genellikle bu kıraat farklılıkları, şâz kıraat kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu tür kıraat farklılıkları, mâzî fiillerin okunuşunda da görülebilmektedir. Örneğin, Enfâl sûresi 2. âyetinde geçen ve “korku hissetmek” anlamına gelen, “وَجَلَتْ” mâzî fiil kalıbı,¹⁷¹ Ubey b. Ka'b tarafından¹⁷² “فَزَعَتْ” şeklinde de okunduğu belirtilmiştir.¹⁷³ İbn Cüzey, “وَجَلَتْ قُلُوبُهُمْ” ifâdesinin anlamını, “أَيَّ: خَافَتْ” şeklinde açıklayarak âyetin, kalblerin ürperdiği anlamını belirttiğini söylerken hemen ardından şâz bir kıraat olmasına rağmen, kendisinin yapmış olduğu anlamı destekleyen “فَزَعَتْ” kıraatine atıfta bulunmuştur.¹⁷⁴ *et-Teshîl*'de aynı konuyla ilgili daha başka 4 örneğe temas edilmiştir.¹⁷⁵

Muzârî fiil, şimdiki zaman veya gelecek zamandaki bir eylemi ifade eden fiil türüdür.¹⁷⁶ Kur'an'da muzârî fiillerin farklı köklerden türeyen fiillerle okunduğu müşâhade edilmiş, ancak bu konuda ki farklılık, fersî¹⁷⁷ kıraat açısından en az rastlanılan ihtilaf çeşitlerinden biri olmuştur. Nitekim *et-Teshîl*'de konu ile ilgili yalnız bir örnek tespit edilebilmiştir.

Nisâ sûresi 135. âyetinde geçen “تَلَّوْ” muzârî fiili, kıraat imamları tarafından farklı değerlendirilmelere tâbi tutulmuştur. Kıraat imamlarından İbn Âmir ve Hamza hariç hepsi “لَوِي” kökünden olan ve “kelimeyi eğip bükme” anlamına gelen¹⁷⁸ “تَلَّوْ”

¹⁷¹ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 855.

¹⁷² Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâat*, III, 258.

¹⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 195; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, II, 501; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 270.

¹⁷⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 755.

¹⁷⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, A'râf, 154; İsra, 23; Saffat, 11; Tahrim, 4.

¹⁷⁶ Y. Fatih Akbaş, *Arapça Dil Bilgisi Sarf-Nahiv*, s. 46.

¹⁷⁷ “Belli bir kaideye dayanmayan, Kur'an'da dağınık olarak bulunan ihtilaflara denir.” bkz. Nihat Temel, *Kirâat ve Tecvit İstilahları*, s. 51.

¹⁷⁸ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 752.

kıraatini tercih etmiş, İbn Âmir ve Hamza ise, “وَلِي” kökünden “*bir işi yüklenmek*” anlamında olan¹⁷⁹ “تَلُو” kıraatini tercih etmiştir.¹⁸⁰ İbn Cüzey, her iki kıraatin âyetin tefsirine kazandırdığı her iki farklı anlamı son derece vecîz bir şekilde açıklamış, hangi kıraatin âyetin anlamına daha uygun düşeceği ile ilgili ise bir beyânda bulunmamıştır.¹⁸¹ Taberî ise, yukarıda zikri geçen iki kıraat imamının tercih etmiş olduğu vechin, sahâbe ve tabiîn tarafından tercih edilmediğini belirtip tercihe şâyan olan vechin, cumhûrun okumuş olduğu vecih olduğunu belirtmiştir.¹⁸²

Buna göre birinci veche göre anlam şöyle olur: “(*Şahitliği eğer bükler doğru tanıklık etmez, yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız*) bilin ki (Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” şeklinde, ikinci veche göre ise: “*Şahitliği yerine getirerseniz yahut bundan yüz çevirerseniz, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*” şeklinde olmaktadır.¹⁸³

Böylece birinci kıraatte olmayan, “şahitliği yüklenip yüklenmeme” meselesi ikinci vecihte tebârüz etmekte, şahitliği yerine getirenlerin mükâfatlandırılacağı, ondan yüz çevirenlerin ise cezalandırılacağı husûsu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere burada ki ihtilaf, âyetin anlamında bir farklılığa neden olsa da, burada ki farklılık âyetin anlamında bir bozukluğa ve zıtlılığa neden olmamakta, aksine âyetin kapsamını genişletmektedir.

Emr-i hazır, 2. şahıstan bir işin yapılmasını istemek için kullanılan fiil kipleridir.¹⁸⁴ Kur’ân’ın bir çok yerinde mevcut olan emr-i hazır kipleri, farklı değerlendirmeler sonucunda nâdiren de olsa farklı kıraatlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nisâ sûresi 94. âyetindeki “فَتَبَيَّنُوا” emr-i hazır kipi, kıraat imamları tarafından farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Kıraat imamlarından Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir hariç hepsi, “açıklamak” anlamını ifâde eden “بَيَّنَّ” kökünden olan “فَتَبَيَّنُوا” vechini; diğer imamlar ise, “sebât etmek” manâsına gelen “تَبَّات” kökünden olan

¹⁷⁹ el-İsfehânî, *el-Mufredât*, s. 885.

¹⁸⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 252; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 49; el-Fârisî, *el-Hucce*, III, 135; el-Bennâ, *İthâf*, I, 522.

¹⁸¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 463.

¹⁸² et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX, 310

¹⁸³ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, İstanbul: Marifet Yayınları, 2001, s. 167-168.

¹⁸⁴ Hasan Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, Tekin Yayınevi, s. 59; Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s. 259.

“فَتَبَيَّنُوا” kıraatini tercih etmişlerdir.¹⁸⁵ İbn Cüzey, burda ki kıraat farklılığının ortaya çıkardığı anlam farklılıklarını açıklarken belirttiğine göre,¹⁸⁶ cumhûr kurrânın tercih ettiği veche göre anlam: “İyice araştırın, iyi anlayıp dinleyin.” şeklinde olmakta; diğer üç imamın tercih ettiği veche göre ise, “Acele ile değil, teennî ile hareket edin, işin sâbit olup olmadığının ortaya çıkmasını bekleyin.” şeklinde olmaktadır.¹⁸⁷

Bu bölümde en son ele alacağımız *nehy-i hazır*, yanımızda veya karşıımızdaki kişiden bir şey yapmamasını istemek için kullandığımız bir emir türüdür.¹⁸⁸ Konuyla ilgili örneğimiz Hucurât sûresi 12. âyetinde zikri geçen “وَلَا تَجَسَّسُوا” *nehy-i hazır* kalıbıdır. Kıraat-ı aşere sisteminde yer alan imamların tamamı bu kelimeyi “وَلَا تَجَسَّسُوا” şeklinde “cîm” harfi ile; Ebû Rezîn, Dahhâk, İbn Ya’mer, Hasan Basrî, Ebû Racâ ve İbn Sirîn ise, “وَلَا تَحَسَّسُوا” şeklinde “ha” harfi ile okumuşlardır.¹⁸⁹ İbn Cüzey, “cîm” harfi ile okunan “tecessüs” kelimesinin, “kötü işlerin tecessüs edilmesi” anlamını ifade ettiğini; “ha” harfi ile okunan “tehassüs” kelimesinin ise, “hayır işlerinin tecessüs edilemesi” anlamında olduğunu belirtmiş, şâz kıraate telmîhte bulunurken sadece Hasan Basrî’nin ismini zikretmiş, diğerlerinin isimlerini ise zikretmemiştir.¹⁹⁰ Tefsirlerde ise, bu iki kelimenin benzer anlamlara geldiği belirtilmiş olup, birinci kıraate göre anlamın; “bir şeyi arayıp, araştırmak” ikinci kıraate göre ise, “bir şeyi tanıyıp, anlamak” manâsında olduğu ifâde edilmiştir.¹⁹¹

Yukarıda filler ile ilgili verdiğimiz örneklerde de görüleceği üzere, sahih olsun şâz olsun tefsîre katkı sağlaması amacıyla bütün kıraatler İbn Cüzey tarafından kullanılmıştır. Şâz kıraatlerin sâhabeye dayandığı durumlarda genellikle sahâbenin ismini zikreden müfessir, sahâbe dışındakilerin ise isimlerini, Hasan-ı Basrî hariç hiç zikretmemiştir. Öte yandan İbn Cüzey’in mütevâtir kıraatler arasında genellikle tercihte bulunma yoluna gitmediği gibi, mütevâtir bir kıraat ile şâz bir kıraat arasında da bir

¹⁸⁵ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 251; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, II, 131.

¹⁸⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 448.

¹⁸⁷ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX, 81; er-Râzî, *Mefatihu’l-Gayb*, XI, 189; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, II, 96; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 552; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 164.

¹⁸⁸ Akbaş, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahv*, s. 53.

¹⁸⁹ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, IX, 87; İbn’ş-Şecerî, *Emâlî*, I, 229; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, IX, 519.

¹⁹⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1416.

¹⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 372; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, IX, 519.

tercihte bulunma yoluna gitmemesi, onun kıraatlere telmîhte bulunma amacının tefsîre katkı sağlamak olduğunun diğer bir göstergesidir.

b. Fiilin Müzekkerlik - Müenneslik Malûm - Meçhûl ve Muteaddi – Lazım Durumlarında Ortaya Çıkan Kıraatler

Aynı fiilin kıraat ihtilafı olarak müzekker ve müennes okunması, sahihi ve şâzı ile bütün kıraatler arasında rastlanan bir durumdur.¹⁹² İbn Cüzey, tefsirinde bir çok yerde bu tür ihtilaflardan istifâde yoluna gitmiş, Arap dilbilgisinin elverdiği ölçüde açıklamalar yapmayı ihmâl etmemiştir. *et-Teshîl*'de konuyla ilgili pekçok örnek bulunmakla birlikte, burada birer örnekyle yetinip diğer örnekleri dipnotlarda göstermeye çalışacağız.

Meryem sûresi 25. âyetindeki “يَسَاقُطُ” fiili, *müzekkerlik-müenneslik* bakımından farklı değerlendirmeye tâbî tutulmuştur. İmam Yakûb hariç, kıraat imamların tamamı müenneslik alâmeti olan “ت” harfiyle “تَسَاقُطُ” vechini tercih ederek fiil-fâil uyumundan hareketle manevi müennes olan, “النَّخْلَةُ” kelimesini fiilin fâili olarak değerlendirmişlerdir. İmam Yakûb ise, müzekkerlik alâmeti olan “ي” harfiyle “يَسَاقُطُ” vechini tercih ederek¹⁹³ yine fiil-fâil uyumundan hareketle mânevi müzekker olan, “الْجَذْعُ” kelimesini fiilin fâili olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁴ İbn Cüzey ise, burada ki kıraat farklılığının nereden kaynaklandığı ile ilgili yapmış olduğumuz yorumun aynısını yapmış, kıraati okuyan imamların isimlerini vermediği gibi, herhangi bir kıraati de tercih etmemiştir.¹⁹⁵ Aynı konu ile ilgili İbn Cüzey, diğer örneklere de *et-Teshîl*'de temas etmiştir.¹⁹⁶

Bilindiği gibi fiil, faili ile yetinip mef'ul-ün bihe ihtiyaç duymazsa *lazım*, mef'ul-ün bihe ihtiyaç duyarsa *muteaddi* fiildir.¹⁹⁷ Konuyla ilgili örneğimiz, Bekara sûresi 10. âyetindeki “يَكْذِبُونَ” maddesidir. Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Yakûb “ي” harfini *ötrelî*, “ذ” harfini *şeddelî* olarak

¹⁹² Kılıç, *Kıraat-Tefsir İlişkisi*, s. 171.

¹⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, III, 175-176; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, V, 357; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürri'l-Masûn*, VII, 588; el-Fârisî, *el-Hucce*, V, 199.

¹⁹⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVIII, 180; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 13; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, VII, 255.

¹⁹⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 919.

¹⁹⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Âl-i İmrân, 39; En'am, 54; Ahzâb, 3

¹⁹⁷ Akbaş, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahv*, 58-59.

“يَكْذِبُونَ” şeklinde; Âsım, Hamza, Kisâî ve Halefu'l-Âşir ise “ي” harfini *fethalı*, “ذ” harfini ise *şeddesiz* olarak “يَكْذِبُونَ” şeklinde okumuşlardır.¹⁹⁸ Buna göre şeddesiz vechi tercih edenlere göre anlam: “Yalan söylemelerinden dolayı onlara acı bir azab vardır.” şeklinde olmakta, fiil, mef’ul-ün bih almamakta ve lazım (geçişsiz) olmaktadır. Şeddeli vechi tercih edenlere göre ise anlam, “Yalanlamaları sebebiyle onlara acı bir azab vardır.” şeklinde olmakta, fiil, mef’ul-ün bih alarak muteaddi (geçişli) olmaktadır.¹⁹⁹

Nitekim, İbn Cüzey de burada ki anlam farklılığı hakkında: “Şeddeli vecihle okuyanlara göre âyet, münafıkların Allah’ın resûlunu inkâr etmeleri sebebiyle; şeddesiz okuyanlara göre ise, ‘Biz îman ettik’ sözlerinde yalancı olduklarından dolayı onlar için elîm bir azâb olduğunu haber vermektedir.” demektedir. İbn Cüzey, çoğu zaman olduğu gibi burada da herhangi bir tercih yapmamış²⁰⁰ ancak Taberî, lazım fiil olarak okunan vechin şu sebepten dolayı tercihe şâyan olduğunu belirtmiştir: “Bundan önceki âyette Yüce Allah, münafıkların iman etmedikleri halde sözleriyle bunu söylediklerini, Allah ve müminler ile alay ettiklerini haber vermiştir. Bu âyette ise Yüce Allah, onların Allah’ı ve Ahiret gününü inkar etmelerini haber vermemekte, münafıkların îman iddiasında bulunarak Allah ve müminlere yalan söylediklerini haber vermektedir.”²⁰¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*’de fiillerin müteddi ve lazım olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan diğer kıraat farklılıklarına telmîhte bulunmuştur.²⁰²

Bilindiği üzere Arap dilinde fiil cümlesi genellikle fiil, fâil ve mef’ulden oluşmaktadır. Fâili belli olan fiil *malûm*; belli olmayan fiil ise *meçhul* olarak isimlendirilmektedir. Cümlede fâil bilinmediği için zikredilmediği gibi başka sebeplerle de fâil gizlenebilmektedir. Fiilin malûm ve meçhul okunması kıraat ihtilafları arasında önemli bir yere sahiptir. Kıraat ihtilaflarında fiilin meçhul ve malûm okunması, âyetlerin anlamını zenginleştirmekte, bazen de fâilin değişmesine sebep olmaktadır.²⁰³ İbn Cüzeyi, fiilin malûm-meçhul durumlarıyla ilgili telmîhte bulunduğu bir çok kıraat

¹⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 207; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 17.

¹⁹⁹ es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, I, 131; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, I, 92-93; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 115.

²⁰⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 192.

²⁰¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 284-285.

²⁰² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, En’âm, 33; Yusuf, 110; Hicr, 15; Meryem, 97; Vâkıa, 82; A’lâ, 3.

²⁰³ Kılıç, *Kıraat-Tefsir İlişkisi*, s. 181.

örneği mevcuttur. Ancak biz çalışmamızın sınırlarının aşmadan *et-Teshîl*'den seçtiğimiz bir örneği açıklamaya çalışıp diğer örnekleri dipnotlarda vereceğiz.

Ali İmran sûresi 161. âyetinde zikredilen “أَنْ يَغْلَ” kelimesi, *malûm-meçhul* kıraat ihtilaflarına örnek teşkil etmiştir. Kıraat imamlarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Âsım hariç tüm imamlar meçhul fiil olarak “أَنْ يَغْلَ” şeklinde; saydığımız üç imam ise “أَنْ يَغْلَ” şeklinde, malûm fiil sîgasıyla okumuştur.²⁰⁴ İbn Cüzey, malûm fiil sîgasıyla okyanlara göre âyetin, “*Bir peygamberin emanete hiyânet etmesi olur şey değildir.*” şeklinde; meçhul fiil sîgasıyla okuyanlara göre ise, “*Bir peygambere hâinlik edilmesi yakışık olmaz.*” şeklinde anlam ifâde edeceğini belirtmiştir.²⁰⁵

Bu iki kıraat sayesinde hem hiç bir peygamberin emanete hiyânet etmeyeceği gerçeği vurgulanmakta hem de, müminlerden peygambere ihanet etmemeleri buyruğu anlaşılmaktadır.²⁰⁶

İbn Cüzey, *et-Teshîl*'de fiillerin malûm ve meçhul okunması ihtilafından ortaya çıkan başka kıraat farklılıklarına da değinmiştir.²⁰⁷

c. Fiillerin Farklı Kalıplarda Okunması ile İlgili Kırat Vecihleri

Kur'an-ı Kerîm'de kıraat ihtilaflarının en fazla olduğu konulardan birisi de fiillerin bâb, sîga veya kalıp olarak farklı değerlendirilmesidir. Kur'an'ın tefsiri ve yorumlanmasında anlam zenginliğine ve çeşnisine vesile olan bu farklılıklar-çelişki ve zıtlıklar oluşturmaksızın - bazen mübhem olan bir anlamın vuzûha kavuşmasına, bazen de âyetin daha anlaşılır olmasına katkı sağlamaktadırlar.²⁰⁸ İbn Cüzey'in âyetlerin tefsirini yaparken çokça istifade ettiği bu tür kıraat farklılıkları ile ilgili bir kaç örnek zikretmek istiyoruz.

Bekara sûresi 9. âyetinde geçen “(وما يخذعون) إلا انفسهم” kelimesi farklı bâblarda okunmuştur. Hemen belirtelim ki müfâale bâbı, bir işin iki veya daha çok şahıslar

²⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 243; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 43-44.

²⁰⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 382.

²⁰⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 348-353; er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, IX, 412; el-Kurtûbî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 255; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 152.

²⁰⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, Bakara, 119; Mâide, 107; En'am, 137; Nûr, 35; İnsân, 25-25.

²⁰⁸ Baydemir, *Celaleyn Tefsiri'nde Kıraatlara Yaklaşım*, s. 65.

arasında karşılıklı yapıldığını ifade etmek için kullanılan bir bâbdır. Nitekim fiili Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr müfâale bâbında değerlendirerek “(وَمَا يُخَادِعُونَ) إِلَّا أَنْفُسَهُمْ” şeklinde okumuş, diğer yedi imam ise sülâsî bâbda değerlendirerek “(وَمَا يَخْدَعُونَ) إِلَّا أَنْفُسَهُمْ” şeklinde okumuştur.²⁰⁹ “Onlar ancak kendilerini aldatmaktalar.” meâlinde olan âyetin “aldatmak” anlamına gelen “يخدعون” fiilinin, yukarda tanımını verdiğimiz, bir işin karşılıklı yapıldığını ifade eden müfâale bâbından “يُخَادِعُونَ” şeklinde de okunması, münâfıkların kendi kendilerini aldatmaya çalıştıkları anlamını da ortaya çıkarmaktadır. Nitekim alimlerin çoğunluğu, münâfıkların kendi içlerinde doğruyu bildikleri halde iman etmemelerini, kendi içlerinde gidip gelme ve tutarsızlık hâli olarak nitelemiş, münâfıkların bu şekilde kendi nefislerini bâtil temennîlerle kandırıp bile bile bunda ısrar ettiklerini belirtmişlerdir.²¹⁰

İbn Cüzey burada, bağlı olduğu kıraat imamı olan İmam Nâfi’nin müfâale vechini tercih etmesine rağmen kendisi bu vechin, “aldatmayı denemek, aldatmaya çalışmak” anlamında olduğundan ve sülâsî vechin, “aldatma eyleminin yapılarak tamamlandığı” anlamını ifâde etmesinden dolayı, sülâsî vechin mâna açısından daha doğru olduğu yönünde görüş belirtmiştir.

İbn Cüzey’in burada yapmış olduğu tercih, daha önceden de belirttiğimiz gibi, tercih etmediği diğer kıraatin senedini zayıf veya mâna açısından problemli gördüğünden değil, sadece diğer kıraati mâna açısından daha uygun bulduğundan dolaydır. Nitekim burada tercih ettiği kıraat hakkında: “Bu kıraat mâna açısından daha belîğdir.” anlamına gelen, “وَهُوَ أَبْلَغُ فِي الْمَعْنَى” ifâdesini kullanmıştır.²¹¹

İbn Cüzey’in tefsîrinde fazla telmîhte bulunmadığı kıraat ihtilaflarından biri olan, fiilin *mufred- tesniye* sîgasında okunması ile ilgili kıraat farklılığına örnek olarak Zuhurf sûresi 38. âyetinde geçen “جَاءَنَا” kelimesi gösterilebilir. Nitekim Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be ve Ebû Ca’fer fiili *tesniye* sîgasıyla “إِذَا جَاءَنَا” şeklinde; diğer imamlar ise *mufred* sîgasıyla “إِذَا جَاءَنَا” şeklinde okumuştur.²¹² *Mufred* sîgasıyla olan

²⁰⁹ Zübdetü’l-İrfan, s. 17; Abdüllatîf el-Hatîb, Mu‘cemü’l-Kırâat, I, 141.

²¹⁰ et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, I, 275-276; es-Semînu’l-Halebî, ed-Dürrü’l-Masûn, I, 127; el-Fârisî, el-Hucce, I, 315-319; Zemahşerî, el-Keşşâf, I, 58; İbn Atiyye, el-Muharraru’l-Vecîz, I, 91.

²¹¹ İbn Cüzey, et-Teshîl, I, 192.

²¹² Abdulfettah Pâluvî, Zübdetü’l-İrfan, s. 163; İbnü’l-Cezerî, en-Neşr II, 369; Abdüllatîf el-Hatîb, Mu‘cemü’l-Kırâat, VIII, 376.

kıraate göre, “Allah’ın huzuruna varan kişi” yoldan çıkan kişidir; tesniyeli veche göre ise, hem söz konusu edilen bu kimsenin, hem de kötü arkadaşı şeytanın Allah’ın huzuruna çıktığı anlaşılır ki, âyetin devamında da onun şeytana hitabı vardır.²¹³ Kıraat ihtilaflarının neden olduğu anlam farklılığı ile ilgili açıklama yapan İbn Cüzey, herhangi bir kıraati tercih yoluna gitmemiştir.²¹⁴ Taberî ise, “Mufred sığayla okuduğumuz takdirde âyetten sadece kötü kişinin halinden değil, aynı zamanda şeytanın durumundan da haberdar oluruz; çünkü kötü kişinin hâlinde haber verildiği zaman, ona musallat olan şeytantandan da dolaylı olarak haber verilmiş oluruz.” diyerek iki kıraatten hangisini okursak isâbet edeceğimizi belirtmiştir.²¹⁵

et-Teshîl’de fiiller ile ilgili tespit ettiğimiz kıraat ihtilaflarından bir diğeri de birçok farklı özellikleri bulunan “تَفْعِيل” babının *çokluk* bildiren yönüyle ilgilidir. Nûr sûresi birinci âyetinde zikredilen “فَرَضْنَاهَا” fiilini, İbn Kesîr ve Ebû Amr *şeddeli* olarak “فَرَضْنَاهَا” şeklinde; diğer imamlar ise *şeddesiz* olarak “فَرَضْنَاهَا” şeklinde okumuştur.²¹⁶ İbn Cüzey, *şeddeli* vechin fiile “mübâlaga” anlama kattığını belirtmiştir.²¹⁷ Nitekim müfessirler, burada ki fiilin mübâlaga ile okunmasını, sûrenin içinde hadler gibi ağır hükümlere muhâtabların uymalarının istenmesi ve farklı farklı hükümlerin bulunmasına bağlamışlardır.²¹⁸

Görüldüğü üzere, tef’îl babının *çokluk* anlamını bildiren örnek fiilleri *et-Teshîl*’de zikreden İbn Cüzey, bu fiilin ortaya çıkardığı anlam farklılığını kısa ve öz bir şekilde açıklamaya çalışmış, ancak kıraatler arasında bir tercihte bulunmamıştır.²¹⁹

²¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 252; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, IX, 374; Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl*, (tahk.Yusuf Ali Bedevî), Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib,1998, III, 50; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 363.

²¹⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1352.

²¹⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 606.

²¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 330; Abdulfettah Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 98.

²¹⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1023.

²¹⁸ er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXIII, 301; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 208; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 6; Kurtûbî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 158; Muhammedu't-Tâhir b. Muhammed b. Muhammedu't-Tâhir b. Âşûr, *Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984, XVIII, 143.

²¹⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, En'âm, 125, 153, A'râf, 62, 165; Enfâl, 11; Yûsuf, 81; Murselât, 23.

d. Merfû Zamirler İle İlgili Kıraat Farklılıkları

Merfû zamirler, fiili mâzi, muzârî ve emr-i hâzır fiillerine bitişen zamirlerdir. Merfû zamirlerle ilgili kıraat yaklaşımları, kıraat ihtilaflarının önemli bir bölümünü oluşturmakta ve bu ihtilaflar ferşî kıraat ihtilafları alanına dâhil olmaktadır. Tefsîrinde konuyla ilgili pekçok örnek bulunan İbn Cüzey, her defasında ihtilafların neden olduğu anlam farklılıklarını diğer müfessirlerin yapmış olduğu uzun açıklamalara nazaran okuyucunun maksimum faydalanacağı özlü bir usulpla yapmıştır. Bundan hareketle, İbn Cüzey'in çokça atıfta bulunduğu bir kıraat ihtilaf türü olan merfû zamirleri, örnekler üzerinden değerlendirmeye çalışacağız.

Konuyla ilgili birinci örneğimiz, mâzi fiilin *muhatâb* ve *gâib* zamirlerle okunması ile ilgili kıraat yaklaşımlarıdır. En'âm sûresi 105. âyetinde zikri geçen ve “ders almak, öğrenmek, bir şeyin eseri, kalıntıları” gibi anlamlara gelen “درست” fiili, kıraat imamları tarafından farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Nâfî, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halefu'l-Âşir kelimeyi *muhatâb* sîgayla “دَرَسْتُ” şeklinde; İbn Kesîr ve Ebu Amr da aynı şekilde *muhatâb* sîgayla olmak üzere, fakat mufâale bâbindan olan “دَارَسْتُ” kalıbyla okumuşlardır. İbn Âmir ve Yakûb ise, “دَرَسْتُ” vechini tercih ederek kelimeyi *fiili mâzi gâib* olarak değerlendirmişlerdir.²²⁰ Muhatâb sîgayla okuyanlara göre anlam: “İşte böylece âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, **sen ders almışsın** desinler...” şeklinde olurken; gaib sîgayla okuyanlara göre ise, “İşte böylece âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, **bu senin okuduğun şeylerin zamanı geçmiştir; eskimiş modası geçmiştir** desinler...” şeklinde olmaktadır.²²¹ İbn Cüzey, yukarıda ki anlam farklılığına değinmiş, hangi kıraati benimsediğini belirtmemiştir.²²² Taberî ise, muhatâb vecihle okunan kıraatin, “Sen ders almışsın, sen bu Kur'ân'ı başkasından öğrenmişsin.” anlamına geldiğini belirterek bu anlamın aynısının Nahl 104. âyetindeki: “Elbette ki biz onların; Ona bu Kur'ân'ı bir beşer öğretiyor dediklerini biliyoruz.”

²²⁰ Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 57; el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, II, 511-512.

²²¹ er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XIII, 106; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 608; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, VII, 423; el-Kurtûbî, *el-Camî' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, VII, 58; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 191.

²²² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 568.

meâlindeki âyeti ile, tam tamına uyuştüğunu belirterek söz konusu vechi daha isabetli bulduğunu belirtmiştir.²²³

Görüldüğü üzere et-Taberi, tefsirinin geniş ve hacimli bir tefsir olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, kıraatler arasında âyetleri delil göstererek hangi kıraatin tercihe şâyan olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Ancak İbn Cüzey'in et-*Teshîli*'nin kısa ve özlü bir tefsir olduğunu düşündüğümüzde neden kıraatler arasında tercih sistemini geliştirmek için diğer âyetleri delîl olarak kullanmadığını anlayabiliriz. Nitekim, daha önceden de belirttiğimiz gibi, İbn Cüzey'in mutevâtir kıraatler arasında fazla tercih yapmamasının birincil nedeni: Muhtemeldir ki sahih kıraatlerin sıhhatine gölge düşürmek istememesi; ikincil nedeni olarak da, bazı durumlarda kıraatler arasında tercih yapabilmek için başta Arap dilinin kuralları olmak üzere, Kur'ân ve Hadis gibi harici unsurlara ihtiyaç duyulması olarak açıklanabilir. Çünkü, bu delilleri sunabilmek doğal olarak tefsirin hacmini artıracaktır. Halbuki İbn Cüzey, mukaddimesinde tefsir yazarken güttüğü amaçları sayarken tefsirin, bir önceki tefsirlerdeki bilgileri okuyucunun kolaylıkla anlamasını sağlayacak şekilde özet bir şekilde sunulacağını belirtmiştir. Nitekim O, bu amaçla yazdığı tefsirinin ismini, “التَّسْهِيلُ” (Kur'ân ilimlerini kolaylaştırmak) olarak koymuştur.

Muzâri fiilin *gâib* ve *muhatâb* sîgayla okunması ile ilgili örneklerden biri de Mâide sûresi 50. âyetindeki “يَتَّبِعُونَ” kelimesidir. Kıraat imamlarından İbn Âmir hariç hepsi, “يَتَّبِعُونَ” kıraatini tercih ederek fiili, *muzari-gâib* olarak değerlendirmiş; İbn Âmir ise, “تَتَّبِعُونَ” vechini tercih ederek fiili, *muzâri-muhatâb* olarak değerlendirmiştir.²²⁴ İbn Cüzey, çoğunluğun kıraatine göre: Allah'ın yahudilerin durumundan haber verdiğini; İbn Âmir'in kıraatine göre ise; Allah'ın yahudilere hitab ettiğini belirterek iki farklı kıraatin neden olduğu anlam farklılığına değinmiştir.²²⁵ İbn Âşûr (ö. 1973) ise, “ت”

²²³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 26.

²²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, III, 42; el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, II, 288; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 641; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmede b. Ezher el-Herevî, *Kitâbu Meani'l-kıraat*, Riyad: Câmiatu'l-Melik Suûd, 1991, I, 332.

²²⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 503.

harfiyle muhatab vecihle okunan kıraatin, iltifât sanatına²²⁶ dayandığını ifâde etmiştir.²²⁷

Mütellim-Muhatab durumlarıyla ilgili kıraat ihtilaflarından bir ise Saffât sûresi 12. âyetindeki “عَجِبْتَ” fiilidir. Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca’fer ve Yakûb “ت” harfini *fethalı*, *muhatab* (2. şahıs) Hz. Peygamber olacak şekilde, “بَلْ عَجِبْتَ” olarak; Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise “ت” harfini *ötreli*, *mütellim* (1. şahıs) Allah veya Peygamber olacak şekilde, “بَلْ عَجِبْتُ” olarak okumuştur.²²⁸ İbn Cüzey, fethalı vechi tercih edenlere göre anlamın: “Onların haktan yüz çevirmelerine ve dalaletle sapmalarına” ya da “Allah’ın yüce mahlûkat üzerinde ki kudretine şaştın.” olacağını; ötreli vechi tercih edenlere göre ise mütellimin Allah olacağını, nitekim bir hadiste; “Boş işlere meyli olmayan genç, rabbini şaşırtır.” buyrulurken²²⁹ “şaşıрма” fiilinin Allah için muhâl olmadığını ortaya koymaktadır.²³⁰ Zemahşerî ise şaşırmayı: “İnsanın bir şeyi gözünde büyüttüğü zaman, ortaya çıkan korku hali.” olarak tanımlıyarak Allah için şaşıрма fiilinin caiz olması için, şaşırmamanın hayâli/farazî ve sadece bir şeyin büyüklüğünü îma etmek anlamı taşıdığımda mümkün olacağını ifâde etmiştir.²³¹

Son örnekte İbn Cüzey, kıraat farklılıklarının ortaya çıkardığı anlam farklılığı hakkında kendi yorumda bulunduğu gibi, bunu destekleme amacıyla hadisi de delîl olarak kullanmıştır.

Bu bölümde ki son örneğimiz, *mütellim-gâib* zamirlerin neden olduğu kıraat farklılıklarıdır. Tespit ettiğimize göre İbn Cüzey, biri Ahzâb sûresi 30. âyetinde yer alan “يُضَاعَفُ” kelimesinde diğeri de Câsiye sûresi 14. âyetindeki “لِيُجْزَى” kelimesinde olmak üzere, toplam iki yerde fiilin mütellim-gâib durumlarını kıraatler açısından ele almıştır.

²²⁶ “İltifât, bir cümlede, sözü bir üsluptan diğeri bir üslûba nakletmeye denir.” bkz. Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 258.

²²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, VI, 227.

²²⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 357; Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 116.

²²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca’fer el-Kudâî, *Müsnedü’s-Şihâb*, 2. Basım, (tahk. Hamdî İbn Abdîl-Mecid es-Selefi), Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1986, I, 361.

²³⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1234; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 384; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI, 22-23; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 467.

²³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 467.

Birinci örneğimiz olan “يُضَاعَفُ” kelimesini Nâfî, Âsım, Hamza, Kisâî ve Halefu'l-Âşır “يُضَاعَفُ” şeklinde; Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Yakûb ise “يُضَعِّفُ” şeklinde muzarî fiilini *gâib* (3. şahıs) zamiri ile değerlendirmişlerdir. İbn Kesîr ve İbn Âmir ise, “يُضَعِّفُ” vechini tercih ederek zamiri *mutekellim* (1.şahıs) olarak değerlendirmişlerdir.²³² el-Herevî (ö. 370/980), *gâib* zamirle okunduğunda fâilin kim olduğunun bilinmeyeceğini, *mutekellim* zamire göre ise fâilin Allah olacağını ifâde etmiştir.²³³

Konuyla ilgili ikinci örneğimiz olan “لِيَجْزِيَ” fiilini Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım ve Yakûb *gâib* zamir alâmeti olan “ي” harfiyle “لِيَجْزِيَ” şeklinde; İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halefu'l-Âşır ise *mutekellim* alâmeti olan “ن” harfiyle “لِنَجْزِيَ” şeklinde okumuştur.²³⁴ el-Herevî, zamirlerin farklı olmasına rağmen her iki durumda da fâilin Allah olduğunu belirtmiştir.²³⁵ İbn Cüzey, her iki âyette ki kıraat farklılıkları ile birlikte zamirlerin değişmesiyle ortaya çıkan anlam farklılıklarına değinmekle yetinmiş, kıraatler arasında yine bir tercih yapmamıştır.²³⁶

e. Fiilin İsim ya da İsmi Fiil Olarak Okunması Sonucu Oluşan Kıraat Vecihleri

Aynı kelimeyi kurrâdan bazıları isim olarak okurken diğerleri fiil olarak okuyabilmektedir. Bu tür ihtilafların, âyetlerin mânasını anlamada yardımcı olduğu veya âyetlerinin anlamlarını zenginleştirdiği müşahade edilen özelliklerindendir.²³⁷ İbn Cüzey, tefsirinde bu tür ihtilaflara çok fazla yer vermese de birkaç yerde değinmiş bulunmaktadır. Biz de bu bölümde, müfessirimizin telmîhte bulunduğu isim-fiil başlığı altında bulunan kıraat ihtilaflarından bir kaç örnek vereceğiz.

Konuyla ilgili ilk örneğimiz, Mâide sûresi 60. âyetinde yer alan ve fiil olarak kabul ettiğimizde *kulluk yapmak*, isim olarak kabul ettiğimizde ise *kul* anlamına gelen “عَبْدٌ” kelimesidir. Kıraat imamlarından Hamza hâriç hepsi kelimeyi *fiil* olarak “عَبَدَ” şeklinde, fiilden sonra gelen ismi de *me'ful bihi* ve *mansûb* olarak “الطَّاعُونَ” şeklinde

²³² Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, VII, 277-278; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 382.

²³³ el-Herevî, *Meâni'l-Kırâat*, I, 281.

²³⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 67-68; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 289; el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 46.

²³⁵ el-Herevî, *Meâni'l-Kırâat*, II, 376.

²³⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1169, 1371.

²³⁷ Kılıç, *Kıraat-Tefsir İlişkisi*, s. 203.

okumuş; Hamza ise, fiil yerine kelimeyi *isim* olarak “فَعَلَ” vezninden “عَبَدَ” olarak “الطَّاعُونَ” kelimesini de ona izâfe ederek *muzaf ileyh meksûr* olarak okumuştur.²³⁸ İbn Cüzey, kelimenin fiil olarak okunduğunda âyetin başında geçen ve biir fiil olan “مَنْ” fiiline atfedileceğini; isim olarak okunması durumunda ise kelimenin “الْقَرَدَةُ” isimlerine atfedileceğini belirterek isim vechinin mâna açısından *mübalaga* ifâde edeceğini belirtmiştir.²³⁹ Kaynaklar ise, İmam Hamza’nın kıraatini eleştiriye tâbi tutarak Araplar tarafından bu vechin kabul edilmeyip inkâr edildiğini, cumhûrun kıraatinin ise araplarca meşhûr olduğunu belirtmişlerdir.²⁴⁰ el-Ukberî, kelimeyi *fiil* olarak okuyan 6 farklı vecih, *isim* olarak okuyan ise 14 vecih tesbit etmiştir.²⁴¹

Diğer bir örneğimiz, Secde sûresi 7. âyetindeki “خَلَقَهُ” kelimesinin kıraat imamaları tarafından isim ya da fiil olarak değerlendirilmesidir. Nâfî, Âsım, Hamza, Kisâî ve Halefu’l-Âşir “ل” harfini *fethalı* “خَلَفَهُ” şeklinde *fiili mâzî* olarak; İbn Kesîr, Ebu Amr, İbn Âmir, Ebû Ca’fer ve Yakûb ise “ل” harfini *sukûn* ile “خَلَّقَهُ” şeklinde *masdar ismi* olarak telakki etmişlerdir.²⁴² Kaynaklar, kelimeyi fiil olarak okuduğumuzda kelimenin daha önce geçen “كُلَّ شَيْءٍ” ifâdesinin sıfatı olacağını; isim olarak okuduğumuzda ise kelimenin “كُلَّ شَيْءٍ” ifadesinden bedelü’l-iştimâl²⁴³ olacağını ifâde etmişlerdir.²⁴⁴ Buna göre kelimeyi fiil olarak okuyanlara göre anlam: “O’dur ki yarattığı her şeyi güzel yarattı...” şeklinde olurken; kelime masdar bir isim olarak değerlendirildiğinde ise, “O ki her şeyin yaratılışını en güzel yapandır...” şeklinde olmaktadır.²⁴⁵ İbn Cüzey, çoğu zaman olduğu gibi burada da anlam farklılığına değinmekle yetinmiş, hangi kıraati daha çok benimsediğini belirtmemiştir.²⁴⁶

Son örneğimiz, peş peşe gelen iki âyetteki kelimelerin isimler veya fiiller olarak değerlendirildiğinde cümlelerin i’rab açısından nasıl bir farklılık kazandığını tespit

²³⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 255; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 51; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kirâat*, II, 302-303.

²³⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 509.

²⁴⁰ el-Herevî, *Meâni’l-Kirâat*, I, 335; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 187; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, I, 314.

²⁴¹ el-Ukberî, *İ’râbu’l-Kirâati’s-Şevâzz*, II, 446-451.

²⁴² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 347; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 110.

²⁴³ “Cümlede bir şey zikredildikten sonra, kendisinin bir parçası olmayan, fakat onunla ilgisi bulunan bir şeyi bedel olarak zikretmektir.” Boleli, Nusrettin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri*, I. Basım, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006, s. 48.

²⁴⁴ es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, II, 361; el-Fârisî, *el-Hucce*, VI, 460; el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kirâat*, VII, 221-222; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 191.

²⁴⁵ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 295-296.

²⁴⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1156.

etmek ile ilgili olacaktır. Beled sûresi 13. ve 14. âyetlerinde geçen “فَكْ” ve “اطعم -اطعم” kelimeleri, kıraat imamı tarafından farklı okunmuştur. Kıraat imamlarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî hariç hepsi “فَكْ رَقَبَةً أَوْ اطْعَامًا” şeklinde, her iki kelimeyi *masdar ismi* olarak değerlendirmişler, diğer üç imam ise “فَكْ رَقَبَةً أَوْ اطْعَمَ” şeklinde, her iki kelimeyi *fiil* olarak değerlendirmişlerdir.²⁴⁷ İbn Cüzey, kelimeleri *masdar* olarak değerlendirenler göre “فَكْ رَقَبَةً أَوْ اطْعَامًا فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ” âyetlerinin, sûrenin 12. âyetinde geçen ve “sarp yokuş” anlamına gelen “الرَّقَبَةُ” kelimesini tefsîr ettiğini; fiil vechini tercih edenlere göre ise, “فَكْ رَقَبَةً أَوْ اطْعَمَ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ” âyetlerinin, sûrenin 11. âyetinde geçen ve “aşamadı, geçemedi” gibi anlamlara gelen “فَلَا أَقْتَحَمَ” fiilinden bedel olacağını ve takdirinin: “فَلَا فَكْ رَقَبَةً وَلَا اطْعَمَ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ” şeklinde olacağını belirtmiştir.²⁴⁸

Görüldüğü üzere, her iki âyetin isim olarak veya fiil olarak değerlendirilmesi, âyetin asıl anlamında bir farklılığa neden olmamakta, sadece cümle yapısında bir telaffuz farklılığının yanında bir i'râb farklılığına da neden olabilmektedir.

f. Fiilin İki Farklı Zaman Kalıbı İle Okunması

Bilindiği gibi Arapça’da fiiller mâzî, muzârî ve emr olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Fîillerin üç farklı zaman kipinin var olması, kıraat ihtilaflarına da yansımış, kıraat imamı bazen bir fiili mâzî yerine muzârî veya emr, muzârî yerine de mâzî, emr ve nehy olmak üzere farklı zaman kiplerinde değerlendirmişlerdir. İbn Cüzey, *et-Teshîl*’de bu tür kıraat ihtilaflarına az da olsa değinmiş, anlam farklılıklarını kısa açıklamalarla özetlemeye çalışmıştır.

İlk örneğimiz, mâzî ve muzârî fiillerin birbirlerinin yerine kullanılmasıyla ilgili olup, Secde sûresi 17. âyeti konuyla ilgili örneklerden birini oluşturmaktadır. Kıraat imamlarından Hamza ve Yakûb hariç hepsi “مَا أَخْفَى” şeklinde, “ي” harfini *fethalı* okuyarak *fiili mâzî* mechûl olarak değerlendirmişler; Hamza ve Yakûb ise “مَا أَخْفَى” şeklinde, “ي” harfini *sâkin* kılarak *fiili muzârî* mütekellim olarak değerlendirmiştir.²⁴⁹ Kaynaklar, çoğunluğun okuduğu veche göre âyette geçen “مَا” edatının “mau’l-ibtidâ”

²⁴⁷ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, X, 442-443; el-Bennâ, *İthâf*, II, 610-611.

²⁴⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1715-1716; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV, 442; er-Râzî, *Mefatihu’l-gayb*, XI, 165; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 756; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, III, 645; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 265.

²⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Nesr*, II, 347; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 110.

olacağından hareketle anlamın: “*Yapmakta olduklarına karşılık hiçbir nefis, **kendileri için gizlenen** göz kamaştırıcıları bilemez.*” şeklinde olacağını; Hamza ve Yakûb’un okuduğu vecihle okunduğunda ise, “مَا أَخْفَى” kıraatinin âyette geçen “فَلَا تَعْلَمُ” fiilinin mefûlu olacağını, “مَا” edatının ise bu durumda “mau’l-istifhamiye” olacağı için anlamın: “*Yapmakta olduklarına karşılık hiçbir nefis, **kendileri için gizlediğim** göz kamaştırıcıları bilemez.*” şeklinde olacağını belirtmişlerdir.²⁵⁰ İbn Cüzey ise, Hamza ve Yakûb’un okumuş olduğu veche göre fâilin Yüce Allah olacağı husûsunu özellikle belirtmiştir.²⁵¹

İkinci örneğimiz, mâzî fiil ile emr-i hâzır kiplerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı Sebe’ sûresi 19. âyetindeki “بَاعِدْ” fiilidir. Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Zekvân, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Halefu’l-Âşir *şeddesiz* olarak “بَاعِدْ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hişâm *şeddeli* ve *elifsiz* olarak “بَعِدْ” şeklinde *emr-i hâzır* kipinde; İmam Yakûb ise, “بَاعِدْ” şeklinde okuyarak kelimeyi *fiil’i-mâzî* kipinde değerlendirmiştir.²⁵² İlgili kaynaklara göre fiil, emr-i hazır kipinde okunduğu takdirde cümle “taleb ve dua” bildirmekte ve anlam: “*Rabbimiz, seferlerimizi uzaklaştır, dediler ve kendilerine zülmettiler...*” şeklinde olamakta; fiil’i- mâzî kipinde okunduğu takdirde ise cümle haber bildirmekte ve anlam: “*Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştırdı, dediler ve kendilerine zülmettiler...*” şeklinde olmaktadır.²⁵³ İbn Cüzey, emir kipinin taleb ve dua anlamından hareketle Sebe’ halkının burada “*Rabbimiz, seferlerimizi uzaklaştır.*” demelerinin yaşadıkları şehrin ulaşım açısından diğer şehirlere yakın olmasından dolayı duydukları memnûniyetten bıkmaya hali olarak açıklarken ikinci kıraate göre ise “*Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştırdı.*” diyen Sebe’ halkının, yalan söylemekte olduğunu ve nimetleri inkâr ettiklerini belirtmektedir.²⁵⁴

Buna göre birinci kıraate göre, Allah’ın nimetlerine şükür yerine nankörlük yapan Sebe’ halkı, ikinci kıraate göre de yalan söylemektedir.

²⁵⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, II, 191-192; el-Bennâ, **İthâf**, II, 367; el-Fârisî, **el-Hucce**, VI, 463-464; es-Semînu’l-Halebî, **ed-Dürü’l-Masûn**, IX, 87 - 88.

²⁵¹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1157 - 1157.

²⁵² İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, II, 350; Pâluvî, **Zübdetü’l-İrfan**, s. 112.

²⁵³ el-Hatîb, **Mu‘cemü’l-Kirâat**, VII, 358; es-Semînu’l-Halebî, **ed-Dürü’l-Masûn**, IX, 175; el-Fârisî, **el-Hucce**, VI, 19; el-Herevî, **Meâni’l-Kirâat**, II, 293-294; el-Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, II, 359; Çetin, **Kıraatlerin Tefsire Etkisi**, s. 332.

²⁵⁴ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1194.

Üçüncü örneğimiz, muzâri fiil ile nehy’i-hâzır kalıbının birbirlerinin yerine kullanıldığı Bekara sûresi 119. âyetinde geçen “ولا تسال” kelimesidir. Kıraat imamlarından Nâfi ve Yakûb dışında bütün imamlar “ت” ve “ل” harfini *ötreli*, *muzâri-meçhûl* kalıpta “ولا تُسأل” şeklinde; Nâfi ve Yakûb ise “ت” harfini *fethalı*, “ل” harfini ise *cezimli nehy-hâzır* kalıbında “ولا تُسأل” şeklinde okumuştur.²⁵⁵ Muzâri fiile göre mâna: “*Cehennemliklerden sen sorumlu değilsin.*” şeklinde olurken nehy’i-hâzır vechine göre ise: “*Cehennemliklerden sorma.*” şeklinde olmaktadır.²⁵⁶ İbn Cüzey, nehiy vechi ile okuduğumuzda birincil görüş olarak, Hz. Peygamberin atalarının âkibetini merak edince âyetin nâzil olduğunu; zayıf bulduğu görüşe göre ise, durumları kötü olanların hallerinin şiddetinden dolayı Yüce Allah, onların durumlarını sormamasını Hz. Peygamber’e emretmiştir. Muzâri vechi ile okuduğumuzda ise, Hz. Peygamber’in cehennem ehlinin gunahlarından sorumlu olmadığına anlaşıldığını belirtmiştir. İbn Cüzey, mukaddimesinde kıraati meşhûr olan imamlardan saydığı İmam Yakûb’u burada, mezkûr kıraati İmam Nafi gibi okumasına rağmen zikretmeyi ihmâl etmiştir.²⁵⁷

Son örneğimiz, muzari fiil ile emr’i-hâzır fiillerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı Bekara sûresi 259. âyetindeki “قال اعلم” fiilidir. Kıraat imamlarından Hamza ve Kisâi hariç tamamı *hemze-i kat*²⁵⁸ ile, “م” harfini de *ötre* ile “قال اعلم” şeklinde *muzâri fiil* kalıbında; Hamza ve Kisâi ise *hemze-i vasl*²⁵⁹ ile, “م” harfini de *cezm* ile “قال اعلم” şeklinde *emr-i hâzır* kalıbında okumuşlardır.²⁶⁰ Muzâri vechini tercih edenlere göre anlam: “*Durum kendisine açıkça belli olunca: Allah’ın herşeye kadir olduğunu biliyorum, dedi.*” şeklinde olurken âyetin başında zikredilen ve bir köye uğradığı belirtilen şahıs, âyette ifâde edilen mucizeleri apaçık müşâhede ettikten sonra Allah’ın herşeye kâdir olduğunun bilgisine sahip olduğunu kendi itiraf etmiş olmaktadır. Âyeti emir sîgasıyla okuyanlara göre ise anlam: “*Durum kendisine açıkça belli olunca, Cenab-ı Hak: Bil ki Allah her şeye kâdirdir, buyurdu.*” şeklinde, yahut da

²⁵⁵ Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 29; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 221; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, I, 183.

²⁵⁶ Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 262; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, II, 99; el-Herevî, *Meâni’l-Kırâat*, I, 171; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, II, 558; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 182; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 122.

²⁵⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 238.

²⁵⁸ “Kelime başında bulunan ve başka bir kelimedden sonra geldiğinde okunması gereken hemzelere Hemze-i Kat’ denir.” Akbaş, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv*, s. 20.

²⁵⁹ “Kelime başında bulunan, yalnız başına yazıldığında okunan başka bir kelimedden sonra geldiğinde okunmadan geçilen hemzedir.” Akbaş, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv*, s. 19.

²⁶⁰ Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 37. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 231.

âyette bahsedilen şahıs kendi kendisine: “*Bil ki Allah herşeye kâdirdir, dedi.*” şeklinde olmaktadır.²⁶¹ Görüldüğü üzere, emir sîgasıyla okuyan kıraate göre fâil, “Allah” olabileceği gibi, “köye uğrayan kişi” nin kendisi de olabilmektedir. Ancak İbn Cüzey, son iki iki ihtimali de zikretmemiş, fâilin, “melek” olduğunu belirtmiştir.²⁶²

et-Teshîl’den seçerek yukarıda zikrettiğimiz dört örnekte de görüleceği üzere, İbn Cüzey’in asıl hedefi kıraatler arasında ne bir seçim yapmak ne de kıraatleri okuyan imamların isimlerini zikretmektir. *et-Teshîl*’e kıraatler açısından genel olarak bakıldığı zaman da görülecektir ki; İbn Cüzey’in asıl hedefi, farklı kıraatler sonucunda ortaya çıkan anlam farklılıklarını, benzer anlamları içeren diğer âyetlerle, hadîslerle ve Arap dili gramerinin sunduğu imkanlar ile kısa ve özlü bir şekilde açıklamaya çalışmaktır.

Hiç şüphesiz, konuyla ilgili yukarıda zikrettiğimiz örnekler dışında *et-Teshîl*’de daha pek çok örneğe temas edilmiştir. Konuyla ilgili daha fazla örneğe ulaşmak için, ekler kısmında yer alan ve İbn Cüzey’in *et-Teshîl*’de telmîhte bulunduğu bütün kıraat vecihlerini sistematik bir tablo halinde sunan çalışmamıza bakılabilir.

g. Harfin Değişmesiyle Ortaya Çıkan Kıraat Farklılıkları

İsim ve fiillerdeki harf değişiklikleri, bazen yazıdaki benzerlik, bazen de lehçeden kaynaklanan farklılıklardan dolayı ortaya çıkmıştır. Sahîh kıraatlerde az bulunan bu tür kıraat farklılıkları şâz kıraatlerde çok daha fazla bulunmaktadır. İbn Cüzey’in, *et-Teshîl*’de sadece iki yerde değindiği harf ihtilafının biri isimde, diğeri ise filde söz konusu olmuştur.

İsimlerde yazım açısından birbirine benzeyen harflerin birbirlerinin yerine kullanılması ile ilgili kıraat ihtilaflarından biri de Tekvîr sûresi 24. âyetinde geçen “بض-ظنين” kelimesinde görülmektedir. Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca’fer, Ravih ve Halefu’l-Âşir “ض” harfiyle “بُضْنَيْن” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî ve Ruveys ise “ظ” harfiyle “بُظْنَيْن” şeklinde okumuştur.²⁶³ Görüldüğü

²⁶¹ Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 312; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, I, 374; el-Fârisî, *el-Hucceh*, II, 259; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, I, 351; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, I, 174; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 641; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 135.

²⁶² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 317.

²⁶³ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 143.

üzere, iki harf arasında yazım açısından “ظ” harfinin başını, “ض” harfine göre dik olmasından başka bir fark yoktur. Taberî, bütün mushaf hatlarında kelimenin “ض” harfiyle yazıldığına işaret ederek kendisinin bu kıraati benimsediğini ifâde etmiştir.²⁶⁴ Zemahşerî ise, Abdullah b. Mesûd’un mushafında kelimenin “ظ” harfiyle; Ubey b. Ka’b’ın mushafında ise “ض” harfiyle yazıldığını belirtip Hz. Peygamber’in kelimeyi her iki vecihle de okuduğunu belirtmiştir.²⁶⁵ Mushafların çoğunda yazıldığı belirtilen “بظنين” vechine göre anlam: “O, gayb hakkında cimri değildir.” şeklinde olurken; “بظنين” vechine göre ise: “O, gayb hakkında ithâm edilemez.” şeklinde olmaktadır.²⁶⁶ İbn Cüzey burada, her iki vechin neden olduğu anlam farklılığına değindikten sonra, kâfirlerin Hz. Peygamber’i gayb konusunda “cimri” olmakla nitelemediklerini; onların Hz. Peygamber’e gayb konusunda “ithâm”da bulunduklarını belirterek; bu sebepten dolayı bazılarının “بظنين” vechini tercih ettiklerini ifâde etmiştir.²⁶⁷

Burada görüldüğü üzere İbn Cüzey, her iki kıraatin neden olduğu anlam farklılığı arasında mâna açısından bir kıyâs yapma yoluna gitmiş, söz konusu nedenlerden ötürü bazılarının “بظنين” vechini tercihe daha şâyan bulduklarını ifâde etmiştir.

Fîilde harfin değişmesiyle ilgili örnek, Murselât sûresi 11. âyetindeki “-وَقْتٌ” fiilidir. Kıraat imamlarından Ebû Amr hariç tamamı *hemze* ile “أَقْتٌ” şeklinde; Ebû Amr ise “و” harfiyle “وَقْتٌ” şeklinde okumuştur.²⁶⁸ Kelimenin aslı, “vakit” anlamına gelen “وَقْتُ” kelimesinden olmasına rağmen, Mudar kabîlesi ve çoğu kıraat imamının hemzeli olarak okumasının nedeni; Arapça bir kelimenin birinci harfinin ötreli olması durumunda genelde hemzeye ibdâl ile okunmasından dolayıdır.²⁶⁹ İbn Cüzey, Arap diliinin bir takım özelliklerine ve lehçelere dayanan bu tür bir okuyuş ihtilafını zikrederken hangisinin daha isabetli olduğu yönünde ise bir tercihte bulunmamıştır.²⁷⁰

²⁶⁴ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV, 260.

²⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 713.

²⁶⁶ Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 441; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, X, 329; el-Mekkî, *el-Keşf*, II, 364; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, X, 419; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, X, 707.

²⁶⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1675.

²⁶⁸ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 140.

²⁶⁹ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, X, 239; Mekkî b. Ebî Talib, *el-Keşf*, II, 357; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, X, 632; el-Fârisî, *el-Hucceh*, IX, 364; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 222; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, X, 375.

²⁷⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1649.

h. Noktalama ve Harekelemeden Kaynaklanan Kıraat Farklılıkları

Bir önceki başlıkta da belirttiğimiz gibi, noktalama ve harekelemeden kaynaklanan kıraat ihtilafları, Arap yazısının bu tür farklılıklara elverişli olması ve kabîle lehçelerinin telaffuzda birbirlerinden ayrılmasına dayanmaktadır. Ele alacağımız örneklerde de görüleceği üzere, bu tür ihtilaflar anlamlarda küçük bir değişikliğe neden olmakla beraber, âyetlerin anlamlarında söz konusu doğabilecek kapalılıkları ve mubhemleri gidermekte, âyetlerin daha iyi anlaşılması konusunda katkı sağlamaktadırlar.

Fîilde harfin noktalı veya noktasız okunmasıyla ilgili örnek, Bekara sûresi 259. âyetindeki “نَشْرُهَا” fiilidir. Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Yakûb *noktasız* “ر” ile “نُشْرُهَا” şeklinde; İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise *noktalı* “ز” ile “نُشْرُهَا” şeklinde okumuştur.²⁷¹ Noktalı vecih olan “نَشْرُهَا” kıraatıyla “yaratmak için kemikleri birbiri üzerine koyarak birleştirmek, üst üste inşâ etmek.” mânası; noktasız kıraat olan “نُشْرُهَا” kıraatıyla ise “diriltmek, ölüye can vermek” mânâsı anlaşılır.²⁷² Buna göre, “نُشْرُهَا” kıraatine göre anlam: “*Kemiklere bak, onlaarı nasıl birbiri üzerine koyup birleştiriyor, sonra da et giydiriyoruz.*” şeklinde olurken; “نَشْرُهَا” kıraatine göre ise anlam, “*Kemiklere bak, onları hayata nasıl atıyoruz da, sonra onlara et giydiriyoruz.*” şeklinde olmaktadır.²⁷³ İbn Cüzey burada da anlam farklılığına değinmekle yetinmiştir.²⁷⁴ Görüldüğü üzere her iki kıraat, kemiklerin bir araya getirilip diriltildiğini belirtmektedir.

Az rastlanmakla birlikte, bazen ismin de nokta ihtilafından dolayı yapısının değişip farklı anlamlara gelen iki farklı kelimeye büründüğünü görebiliriz. Örneğin A’râf sûresi 57. âyetindeki “ب-نَشْرَا” kelimeleri konuyla ilgili güzel bir örnektir. Kıraat imamlarından yalnız Âsım “ب” harfiyle “بُشْرَا” şeklinde; Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca’fer ve Ya’kub *dammeli* “ن” harfiyle “نُشْرَا” şeklinde; Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise *fethalı* “ن” harfiyle “نُشْرَا” şeklinde okumuşlardır.²⁷⁵ İbn Cüzey’in

²⁷¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 231; el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kirâat*, I, 371; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 37.

²⁷² Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 134.

²⁷³ Mekî b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 310; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, II, 566; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, I, 351; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, V, 475; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 134.

²⁷⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 317.

²⁷⁵ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 59; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 269; el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kirâat*, III, 76.

de belirttiği gibi,²⁷⁶ kelime dammeli “nûn”la okunduğunda “yayıcı” anlamına gelen “نَاشِرٌ” kelimesinin çoğulu; fethalı “nûn”la okunduğunda ise yine aynı anlamda ancak hâl makamında masdar olmakta; kelime “ب” harfiyle okunduğunda ise, “müjdecî” anlamına gelen “بَشِيرٌ” kelimesinin çoğulu olmaktadır. İmam Âsım’ın okuduğu kıraatte âyet: “*Rahmetinin önünde müjdecî olarak rüzgarlar gönderir...*” şeklinde; diğer veche göre ise, “*Rahmetinin önünde her tarafa yayılmış rüzgarlar gönderir...*” şeklinde olmaktadır.²⁷⁷

İbn Cüzey, “ب-نشرًا” kelimesinin dört farklı şekilde okunduğunu belirtirken her dört kıraatin de hangi sebepten dolayı o şekilde okunduğunu Arap dilinin kuralları çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır.²⁷⁸ Aynı zamanda burada görüldüğü üzere, bir noktanın yerinin değişmesi, bazen farklı anlamlara gelebilecek iki kelime ortaya çıkarmakta, doğal olarak bu farklılık âyetlerin anlamlarını farklılaştırmakta ve zenginleştirmektedir.

İsimler, bazen hareke değişikliğine uğramış bu değişim kıraat farklılıklarına da yansımıştır. Vâkia sûresi 89. âyetinde geçen ve sahip olduğu harekeye göre az da olsa anlam farklılığına uğrayan “فروح” kelimesi, konumuzla ilgili güzel bir örneği temsil etmektedir. Kıraat imamlarından İmam Yakûb’un râvisi Ruveys “ر” harfini damme ile “فَرْوُحُ” şeklinde okumuş; diğer imamlar ise “ر” harfini fetha ile “فَرْوُحُ” şeklinde okumuşlardır.²⁷⁹ İbn Cüzey, fethalı kıraate göre kelimenin “istirahat” anlamına, zayıf bulduğu görüşe göre ise, “rahmet” anlamına geldiğini söylemiş; dammeli kıraate göre ise kelimenin “rahmet” anlamında olduğunu, zayıf bulduğu görüşe göre ise, “ruhun bekası” anlamına geldiğini söylemiştir.²⁸⁰ Buna göre fethalı veche göre anlam: “*Ona rahatlık, güzel rızık ve naîm cenneti vardır.*” şeklinde, dammeli veche göre ise, “*Ona rahmet, güzel rızık ve naîm cenneti vardır.*” şeklinde olmaktadır.²⁸¹

²⁷⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 606.

²⁷⁷ el-Bennâ, *el-İthâf*, II, 52; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 490; er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XIV, 287; el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, I, 381; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 118; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 201.

²⁷⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 606.

²⁷⁹ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 132; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 383.

²⁸⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1487; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, IX, 320; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, X, 231.

²⁸¹ el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII, 232; er-Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXIX, 437; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 159; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 393.

3. Kelimen İsim-Fiil Okunması İle İlgili Kıraat Uygulamaları

Kur’ân’daki bazı kelimeler, kıraat imamları tarafından isim olarak değerlendirilirken bazıları tarafından da fiil olarak değerlendirilmiştir. Bu tür ihtilafların, âyetleri anlama da yardımcı olduğu veya âyetin anlamını zenginleştirdiği görülmektedir. Kıraatler arasında pek çok örneği bulunmakla birlikte İbn Cüzey, *et-Teshîl*’de bunlardan yalnızca üç tanesine telmîhte bulunmuştur.

Bunlardan birincisi, Hûd sûresi 46. âyetindeki “عمل” kelimesidir. Kıraat imamlarından Kisâi ve Yakûb hariç tamamı “إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ” şeklinde okuyarak kelimeyi *isim* olarak değerlendirmiş; Kisâi ve Yakûb ise “إِنَّهُ عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ” şeklinde okuyarak kelimeyi *fiil* olarak değerlendirmişlerdir.²⁸² İbn Cüzey, kelimenin isim olarak okunduğu takdirde “إِنَّهُ” daki zamîrin, Hz. Nuh’un oğlunun kurtarılması için yaptığı duâya; ya da “ذُو عَمَلٍ” şeklinde muzâf takdîr edilerek zamîrin Hz. Nuh’un oğluna; veya “عَمَلٌ” kelimesinin sıfât yükleyen masdâr olarak değerlendirilip mubâlaga anlamı ile beraber zamîrin yine Hz. Nuh’un oğluna ait olduğunu; fiil olarak değerlendirildiğinde ise zamîrin apaçık bir şekilde Hz. Nuh’un oğluna ait olduğunu ifâde etmiştir.²⁸³ Buna göre çoğunluğun kıraatine göre anlam, “O *sahîh* olmayan bir iştir.” şeklinde; azınlığın kıraatine göre ise, “O *sahîh* olmayan bir iş yaptı.” şeklinde olmaktadır. Bu da demek oluyor ki, Allah’a ortak koşmak, batıl bir iştir. Allah’a şirk koşanın diğer işleri de batıldır. Ayrıca böyle bir kimsenin cezadan kurtulmasını istemek de yanlıştır, batıldır.²⁸⁴ İbn Cüzey, mukaddimesinde meşhûr kıraat imamları arasında saydığı İmam Yakûb’u kelimeyi İmam Kisâi gibi okumuş olmasına rağmen zikretmeyi ihmal etmiştir.²⁸⁵

Konuyla ilgili ikinci örnek ise, Nûr sûresi 35. âyetindeki “نور” kelimesinin isim veya fiil okunmasıyla ilgili kıraat ihtilafıdır. Kıraat’ı-aşere imamlarından tamamı “اللَّهُ نُورٌ” şeklinde, kelimeyi *isim* olarak değerlendirmişler; kaynaklarda şâz bir kıraat olduğu belirtilen ve Hz. Ali ve Ubey b. Ka’b’a nisbet edilen “اللَّهُ نَوَّرَ السَّمَوَاتِ”

²⁸² Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 70; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 289.

²⁸³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 742 Mekkî b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 531; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 399; er-Râzî, *Mefatihü’l-Gayb*, XVIII, 357; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 55, Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VI, 162.

²⁸⁴ Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 228.

²⁸⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 74, 100.

”والارض” şeklinde ki kıraat *fiil’i-mâzi* kalıbındadır.²⁸⁶ İbn Cüzey, Allah’ın göklerin ve yerin nûru olmasından kastın, güneş, ay ve yıldızlarla, gökleri ve yeri aydınlatması; “نُور” şeklinde fiil ile okunduğu takdirde ise, şâyet nûr ile kasd edilen kalble idrâk edilen nûr ise, o takdirde de anlamın: “Allah göktekilerin ve yerdekilerin kalblerinde nûr yaratmıştır.” şeklinde olabileceğini, nitekim İbn Abbas’ın burayı “Allah göktekilerin ve yerdekilerin hidâyete erdiricisidir.” şeklinde yorumladığını aktarmıştır.²⁸⁷

Görüldüğü üzere burada da İbn Cüzey, iki kıraatten birinin şâz olması, onu o kıraati terketmeye sevk etmemiş, tefsîre katkısı olduğu gerekçesi ile sahîh bir kıraat gibi değerlendirilmeye tâbi tutulmuş, üzerinde gerekli açıklamalar yapılmıştır.

İbn Cüzey’in *et-Teshîl*’de isim-fiil konusunda telmîhte bulunduğu son örnek Secde sûresi 7. âyetindeki “خَلَقَهُ” kelimesidir. Kıraat imamlarından Nâfi, Âsım, Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir “ل” harfini *fethalı* “خَلَفَهُ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca’fer ve Yakûb ise “ل” harfini *sukûn* ile “خَلَفَهُ” şeklinde okumuştur.²⁸⁸ Kelimeyi fetha ile okuyanlar, *fiil’i-mâzi* kalıbında “كُلَّ” veya “شَيْءٍ” kelimelerinin sıfatı; sukûn ile okuyanlar ise, kelimeyi *masdar ismi* veya “كُلَّ شَيْءٍ” ifâdesinden bedel-i iştimal, ya da “أَحْسَنَ” fiilinden ikinci mefûl olarak değerlendirmişlerdir.²⁸⁹ İbn Cüzey, isim vechinin gerekli i’râbî açıklamasını yaparken telmîhte bulunmuş olduğu fiil vechinin açıklamasına ise gerek duymamıştır.²⁹⁰

A. Nahiv İle İlgili Kıraat Uygulamaları

Nahiv, lafzın cümle içindeki durumunu ve bu durumuna göre i’râbını inceleyen bilim dalıdır. Cümle içinde bulunan söz parçaları mebnî ve mu’râb olmak üzere ikiye

²⁸⁶ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kıraât*, VI, 264; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 183; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VII, 42; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, III, 295.

²⁸⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1402.

²⁸⁸ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfân*, s. 11; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, IX, 81; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kıraât*, VII, 222.

²⁸⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 432; el-Bennâ, *el-İthâf*, II, 366; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, III, 438; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, IV, 204.

²⁹⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1156.

ayrılır. Nahivcilerin ortaya koyduğu kâideler bize mu'râb olan kelimelerin sonlarının durumunu ve mebnî kelimelerin cümledeki yerlerini öğretir.²⁹¹

Kur'ân'da nahiv ilmiyle alakalı pek çok kıraat farklılıkları bulunması hasebiyle *et-Teshîl'de* kıraat farklılıklarına telmîhte bulunan bir müfessir olarak İbn Cüzey, âyetlerin tefsîrini yaparken nahivle ilgili bir çok kıraat ihtilaflarına değinmiş, gramer ve dil açısından en uzun açıklamaları -ileride de değineceğimiz üzere- bu bölümlerde yapmıştır. İbn Cüzey'in, üzerinde çokça durduğu son derece geniş ve aynı zamanda önemli bir ilim olan nahiv ilminin pek çok konusu olmakla birlikte, biz *et-Teshîl'den* tesbit edebildiğimiz kadarıyla mubteda, haber, sıfat ve atıf konularını başlıklara ayırarak her birini örnekler üzerinden açıklamayı hedefliyoruz.

1. Mubteda İle İlgili Kıraat Uygulamaları

Mubteda ile ilgili olan kıraat ihtilafları kelimenin mubteda veya ma'tûf, muzaf, hâl, mef'ûl bihî ve bedel şeklinde ortaya çıkmaktadır. Şimdi, her birini İbn Cüzey'in *et-Teshîl'i*nden seçtiğimiz birer örnek üzerinden açıklamaya çalışacağız.

Bir kelimenin mubteda ya da baska bir kelimeye atfedilmesi, cümlede i'râb açısından değişikliğe neden olmakla beraber aynı zamanda farklı kıraat uygulamalarını da beraberinde getirmektedir. Nitekim Mâide sûresi 45. ayetindeki “وَالْعَيْنُ، وَالْأَنْفُ، وَالْأَذُنُ،” kelimelerini kıraat imamları tarafından farklı değerlendirilmelere tâbi tutulmuştur. İmam Kisâi hariç “وَالْجُرُوحُ” kelimesi dışındaki bütün kelimeleri tüm imamlar *nasb* ile; “وَالْجُرُوحُ” kelimesini ise Kisâi ile beraber İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer *ref* ile “وَالْجُرُوحُ” şeklinde okumuşlardır.²⁹²

İbn Cüzey, bu ihtilafın Arap dili açısından nasıl açıklanabileceği konusunda diğer kaynaklarda mevcûd olan bilgileri şu şekilde özetlemiştir: Kelimeleri *nasb* ile okuduğumuzda “أَنَّ النَّفْسَ” kelimesinin lafzına *atfetmiş* olacağımızı; *ref* ile okuduğunda ise üç ihtimalin olduğunu, bunlardan birincisinin; kelimelerin, cümlede bulunduğu konum açısından *ref* olan “أَنَّ النَّفْسَ” kelimesine atfedilmesi, ya da haber anlamı bildiren

²⁹¹ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 11. Basım, M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul: 2011, s. 13; Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 167.

²⁹² Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 51; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 254.

“بِالنَّفْسِ” kelimesinin zamîrine atfedilmesi, en son ihtimal olarakta cümleinin isti’naf cümlesi olarak kelimelerden ilkinin *mubteda* olması şeklinde açıklamıştır.²⁹³ Mekkî b. Ebî Tâlib ise, i’râb açısından ref’ vechini, mâna açısından ise nasb vechini daha kuvvetli bulunduğunu belirtmiştir.²⁹⁴

Diğer bir konu ise, *mubteda* ile muzâf arasında ki nahiv ihtilafının kıraatlere de yansımış olmasıdır. Mâide sûresi 95. âyetindeki “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ” ifadesi, konuyla ilgili örneklerden birini teşkil etmektedir. Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ebû Ca’fer hemzeyi *tenvinsiz*, “lâm” harfini ise *kesreli* “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ” şeklinde; Âsım, Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halefu’l-Âşir ise hemzeyi *tenvinli*, “lâm” harfini ise *ötreli* “فَجَزَاءٌ مِّثْلُ” şeklinde okumuştur.²⁹⁵ Birinci kıraati benimseyenler, “فَجَزَاءٌ” kelimesini “مِّثْلُ” kelimesine *izâfe* ederek okumuşlardır. Ancak bu şekilde ki bir okuyuş, âyette söz konusu edilen ihramlı iken öldürülen avın aynısını ödeme yükümlülüğü gerektirmezken öldürülen hayvanın değerinde mislî olarak keffâret gerektirdiği için eleştiriye tâbi tutulmuştur. İkinci kıraati benimseyenler ise, “فَجَزَاءٌ” kelimesinin *mubteda*, gizli olan haberinin ise “فَعْلَيْهِ” takdir edilerek “فَعْلَيْهِ جَزَاءٌ” şeklinde olduğunu, “مِّثْلُ” kelimesinin de bu durumda “فَجَزَاءٌ” kelimesinin sıfatı olacağını ifâde etmişlerdir. İbn Cüzey ise, sıfat ile beraber bedel de olabileceğini belirtmiş, hangi kıraatin tercihe daha şâyan olduğunu belirtmemiştir.²⁹⁶

Mubtedanın bazı durumlarda hâl olarak değerlendirildiğine örnek olarak Câsiye sûresi 21. âyetindeki “سَوَاءٌ” kelimesi gösterilebilir. Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be, Ebû Ca’fer ve Yakûb *ref’* ile “سَوَاءٌ” şeklinde; Hafs, Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise *nasb* ile “سَوَاءٌ” şeklinde okumuşlardır.²⁹⁷ Ref’ vechi ile okuyanlar, “سَوَاءٌ” kelimesini *mubteda*; ondan sonra gelen “مَحْيَاهُمْ وَ مَمَاتُهُمْ” kelimelerini onun haberi olarak isti’naf cümlesi şeklinde değerlendirmişler ve âyetin anlamı şöyle olmuştur: “Yoksa kötülükleri işleyen kimseler, kendilerini iman edip iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar?”

²⁹³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 501; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, II, 279; Mekkî b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 409; el-Bennâ, *el-İthâf*, I, 539; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, I, 310; el-Herevî, *Meâni’l-Kırâat*, I, 330.

²⁹⁴ Mekkî b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 410.

²⁹⁵ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 51; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 255.

²⁹⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 520; Mekkî b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 418; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, II, 339; el-Fârisî, *el-Huceh*, III, 255; el-Bennâ, *el-İthâf*, I, 542.

²⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 372; Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 125.

Onların hayatları ve ölümleri ayındır, ne kötü hüküm veriyorlar.” yani mümin imanıyla yaşar ve imanıyla ölür; kafir ise, inkârıyla yaşar ve inkârıyla ölür. Biri imânın mukâfâtını görür, diğeri ise inkârının cezasını çeker. Nasb vechi ile okuyanlar ise, “سَوَاءٌ” kelimesini “أَنْ نَجْعَلَهُمْ” fiilinin gizli zamîrinden hâl, veya “أَنْ نَجْعَلَهُمْ” fiilinden ikinci mefûl olduğunu belirtmişler ve anlam şöyle olmuştur: “Yoksa kötülükleri işleyenler, ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, iman edip iyi ameller işleyen kimseler ile **bir mi tutacağımızı sandılar?** Ne kötü hüküm veriyorlar.” onlar dünya hayatında müminler gibi müreffeh yaşasalar bile, ahirette azaba uğrayacaklardır; ahirette müminlerin kavuşacakları nimetleri asla bulamayacaklardır, demek olur.²⁹⁸ İbn Cüzey, âyetin i’rabı ile ilgili tahliller yaptıktan sonra, öncesi ile bağlantısı olan nasb vechinin mâna açısından daha doğru olacağını, çünkü ref’ ile okunarak cümlemin isti’nâf yapılmasının âyetin anlamına uygun düşmeyeceğini ifâde etmiştir.²⁹⁹

En son zikrettiğimiz örnek, çalışmamızın başında belirttiğimiz, İbn Cüzey’in kıraate tâbi olduğu imam olan İmam Nâfi’ye dil ve i’rab açısından muhalefet ettiği ender örneklerden biridir. Nitekim, çalışmamızın başında İbn Cüzey’in İmam Nâfi’ye sekiz yerde kıraat açısından muhalefet ettiğini, bunun dışındaki kıraat vecihlerinde İmam Nâfi’nin kıraatini eleştirmeyip ona tâbi olduğunu belirtmiştik.

Diğer bir örneğimiz, muhtedanın mef’ûl bihî olarak değerlendirilmesi olup, konuyla ilgili örneğimiz Nûr sûresi 7. ve 9. âyetlerinde geçen “والخامسة” kelimesidir. Kıraat imamlarından yalnız Âsım’ın râvisi Hafs kelimeyi nasb ile, diğer imamlar ise ref’ ile okumuşlardır.³⁰⁰ İbn Cüzey, nasb ile okunmasının iki sebebinden birinin, gizli bir fiil takdir edilerek “وَيَشْهَدُ الْخَامِسَةَ” şeklinde, kelimenin mef’ûl bihî yapılacağını; ref’ ile okunduğunda ise, kelimenin *muhteda* olacağını belirtmiştir.³⁰¹ İbn Cüzey, burada 7. âyetteki “والخامسة” kelimesinde de aynı ihtilafın söz konusu olduğunu söylemiş, ancak

²⁹⁸ Mekkî b. Ebî Talib, **el-Keşf**, II, 269; es-Semînu’l-Halebî, **ed-Dürrü’l-Masûn**, IX, 647; et-Taberî, **Câmiu’l-Beyân**, XXII, 72; ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 290; Ebû Hayyân, **el-Bahru’l-Muhît**, IX, 420; Çetin, **Kıraatlerin Tefsire Etkisi**, s. 369.

²⁹⁹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1373.

³⁰⁰ Pâluvi, **Zübdetü’l-İrfan**, s. 98; İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, II 331.

³⁰¹ İbn Cüzey, **et-Teshîl**, III, 1028; Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu‘cemü’l-Kırâat**, VI, 230; Mekkî b. Ebî Talib, **el-Keşf**, II, 135; el-Fârisî, **el-Huceh**, V, 313; el-Bennâ, **el-İthâf**, II, 293; el-Ferrâ, **Meâni’l-Kur’ân**, II, 247.

bu âyetteki “والخامسة” kelimesini kıraat imamlarının tamamı ref’ ile okumuş, şâz bir kıraatte³⁰² kelime nasb ile okunmuştur.³⁰³

Son örneğimiz ise, mubteda ve bedelin farklı kıraatlerin ortaya çıkmasındaki rolünü İbrâhim sûresi 2. âyetindeki “الله” lafzının örnekliğinde açıklamak olacaktır. Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Ca’fer ref’ ile; İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâi, Yakûb ve Halefu’l-Âşir ise kesre ile okumuşlardır.³⁰⁴ İbn Cüzey, ref’ ile okunduğu zaman, Allah lafzının *mubteda* ya da gizli bir mubtedanın haberi, kesre ile okunduğunda ise, kelimenin bir önceki âyette geçen “الْعَزِيزُ الْحَمِيدُ” kelimelerinden *bedel* olacağını ifade etmiştir.³⁰⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib ise, sûrenin ikinci âyetinin başlı başına bir âyet olduğunu belirterek kendisinden önceki cümleye kesre ile bağlanılmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.³⁰⁶

Görüldüğü gibi, burada da ortaya çıkan kıraat ihtilafı, âyette önemli bir anlam farklılığına sebebiyet vermemekte ihtilaf, bir cümlelerin bir önceki cümleyle ilişkisinin olup olmadığı ile ilgili olmaktadır.

Mubteda konusu ile ilgili *et-Teshîl*’de zikredilen daha fazla kıraat uygulamaları için, çalışmamızın sonunda ekler bölümünde yer alan tablolara müracat edilebilir.

2. Haber İle İlgili Kıraat Uygulamaları

Haber isim cümlesinin yüklemi ve ikinci kısmıdır, mubtedanın manasını tamamlayan nasıl ve ne durumda olduğunu belirten nekre, merfu kelimelerdir.³⁰⁷

Burada, İbn Cüzey’in haber ile ilgili zikrettiği kıraat ihtilaflarının yerine göre zarf, mastar, bedel, hâl ve mef’ul-ün li-eclih olarak değerlendirilebileceğini tespit ettik. Şimdi, herbirini birer örnek üzerinden îzah etmeye çalışacağız.

³⁰² İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 166; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 17.

³⁰³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1028.

³⁰⁴ Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 77, İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 298.

³⁰⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 798; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, VII, 66; el-Fârisî, *el-Huceh*, V, 25; el-Bennâ, *el-İthâf*, II, 122; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, IV, 448; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 67; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, III, 322.

³⁰⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 25.

³⁰⁷ Bolelli, *Nahiv Sarf ve Terimleri*, s. 140; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 102; Akbaş, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv*, s. 405.

Cümlede haber ile zarfın farklı kıraatleri ortaya çıkarması nadir bir durum olsa da vukû bulmuştur. Nitekim, İbn Cüzey Mâide sûresi 119. âyetinin tefsirini yaparken âyette geçen “يوم” kelimesinin iki farklı değerlendirmeye bu tür bir ihtilafa nasıl sebebiyet verdiğini yaptığı açıklamalarla ortaya koymuştur. Kıraat imamlarından Nafi hariç tamamı *ref* ile “يَوْمٌ” şeklinde, Nâfi ise *nasb* ile “يَوْمٌ” şeklinde okumuştur.³⁰⁸ İbn Cüzey, *ref* ile okunduğunda kelimenin ibtida ya da *haber* olacağını ifâde etmiş, buna göre mâna şöyle olmuştur: “Allah buyurdu: ‘Bu sâdıklara doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür’...” İbn Cüzey, *nasb* ile okunduğunda ise iki vechin mümkün olacağını belirtmiştir: Birincisi, “يوم” kelimesinin “قال” fiilinin *zarfı* olması; bu takdirde de anlam: “Yüce Allah bu sözü, sâdıklara, doğruluklarının fayda sağlayacağı gün söyledi.” şeklinde olurken İbn Cüzey cümleyi bu şekilde değerlendirmenin kelâmın güzelliğini yok edeceği gerekçesiyle eleştiriye tâbi tutmuş, doğru olanın ise, “هذا” kelimesinin muhteda, “يوم” kelimesinin ise onun haberi olmasıyla ortaya çıkacağını bu takdirde de mânanın: “Bu sual ve cevap sâdıklara, sadâkatlerinin menfaat vereceği günde vâki olacaktır.” şeklinde olacağını belirtmiştir.³⁰⁹

Bazı durumlarda haberin masdar olabilmesi kıraat farklılıklarına neden olmuş, Nûr sûresi 6. âyetindeki “اربع شهادات” ifâdesi, bu konuda güzel bir örnek teşkil etmiştir. Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu’be, Ebû Ca’fer ve Yakûb *nasb* ile “أَرْبَع شَهَادَاتٍ” şeklinde; Hafs, Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise *ref* ile “أَرْبَع شَهَادَاتٍ” şeklinde okumuşlardır.³¹⁰ İbn Cüzey, *ref* vechiyle okunduğu takdirde kelimenin, “فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ” ifâdesinin *haberi* olacağını; *nasb* ile okunduğunda ise, kelimenin *masdar* üzerine *nasb* edilerek âmilinin de “فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ” ifâdesi olacağını belirtmiştir.³¹¹ Burda ki ihtilaf da mânada herhangi bir etkiye neden olmamakta, sadece nahiv açısından bir farklılık ortaya çıkmaktadır.

Haberin bedel olarak değerlendirilmesi de kıraat ihtilafları arasında yer almıştır. Bu konuyla ilgili olarak İbn Cüzey, *et-Teshîl*’de tespit edebildiğimiz kadarıyla

³⁰⁸ Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 53; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 256; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, II, 379.

³⁰⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 536-537; Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, I, 423; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 697; er-Râzi, *Mefatihü’l-Gayb*, XII, 468; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 224; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, 179.

³¹⁰ Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 98; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 230.

³¹¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1028; Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, II, 134; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, VIII, 385; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 246; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 166; el-Herevî, *Meâni’l-Kırâat*, II, 202, Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîl*, VIII, 17.

sadece bir örneğe temas etmiştir. Nûr sûresi 58. âyetindeki “ثَلَاثَ عَوْرَةٍ” ifadesini Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Ca’fer ve Yakûb *ref* ile; Ebû Bekir Şu’be, Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise *nasb* ile okumuşlardır.³¹² İbn Cüzey’in de belirttiği gibi,³¹³ kaynaklarda ortak olarak yer alan bilgi, *ref* vechininin cümlede gizli olan “هَذِهِ”³¹⁴ mubtedâsının *haberi*; *nasb* vechinin ise, âyette daha önce zikredilen “ثَلَاثَ مَرَّاتٍ” ifadesinden *bedel* olduğu şeklindedir.³¹⁴ el-Ferra, iki vecih arasından *ref* vechini daha çok beğendiğini belirtmiştir.³¹⁵

Haberin hâl ile olan nahiv ilişkisine dair örneğimiz, Hac sûresi 25. âyetindeki “سَوَاءٌ الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادُ” ifadesidir. Kıraat imamlarından Âsım’ın râvisi Hafs, “سَوَاءٌ” kelimesini *nasb* ile; diğer kıraat imamları ise *ref* ile okumuşlardır.³¹⁶ İbn Cüzey, *ref* ile okunduğu takdirde kelimenin mubteda, haberinin ise mukadder olacağını belirtmiş,³¹⁷ ancak es-Semînu’l-Halebî, nekrenin mubteda olamayacağını, ancak haber olacağını belirterek nekre olan “سَوَاءٌ” kelimesinin *haber-i mukaddem*, “الْعَاكِفُ” kelimesinin ise mubteda-i muahhar olacağını belirtmiştir.³¹⁸ Yine İbn Cüzey, kelimenin *nasb* ile okunması durumunda ise, “جَعَلْنَا” fiilinin ikinci mefulu; “الْعَاكِفُ” kelimesinin ise “سَوَاءٌ” kelimesinin fâili olacağını belirtmiştir.³¹⁹ Kaynaklarda ise, kelimenin ism-i fâil anlamında masdar, ya da “جَعَلْنَاهُ” fiilinden veya fiile bitişik olan muttasıl zamîrden *hâl* olabileceği ifade edilmiştir.³²⁰

Son olarak haber ile mef’ulün li-eclih arasında ortaya çıkan mâna ve kıraat farklılığına değineceğiz. Ankebût sûresi 25. âyetindeki “مُودَةٌ بَيْنَكُمْ” ifadesini Nâfî, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca’fer, Ravih ve Halefu’l-Âşir *nasb* ile; İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâi ve Ruveys ise *ref* ile okumuşlardır.³²¹ İbn Cüzey, kelime *nasb* ile okunduğunda *mef’ul-ün li-eclih* ya da “اِتَّخَذْتُمْ” fiilinden ikinci mefûl; *ref* ile okunması durumunda ise

³¹² Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 100; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 333.

³¹³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1050.

³¹⁴ Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, II, 143; er-Râzî, *Mefatihü’l-Gayb*, XXIV, 418; ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, IV, 52.

³¹⁵ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 260.

³¹⁶ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 95; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 326; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, VI, 100.

³¹⁷ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 987.

³¹⁸ es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürri’l-Masûn*, VIII, 257.

³¹⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 987.

³²⁰ Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, II, 118; el-Fârisî, *el-Huceh*, V, 271; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 222; et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVIII, 597; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 115; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 151.

³²¹ Pâluvî, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 107.

kelimenin cümle başında bulunan “إِنَّمَا” edatındaki “mâ” edatının, mau’l-kâffe olması durumunda cümlede gizli olan “هِيَ” mubtedâsının *haberi*, “mâ” edatının mau’l-mevsûle olması durumunda ise kelimenin cümle başında bulunan “إِنَّ”nin *haberi* olacağını ifade etmiştir.³²² Buna göre nasb vechine göre âyet: “(İbrahim kavmine) dedi ki: **Siz dünya hayatına mahsus muhabbet uğruna Allah’ı bırakıp bir takım putlar edindiniz...**” şeklinde olurken ref’ vechine göre ise, “Sizin Allah’ı bırakıp bir takım putlar edinmeniz ise, **sadece dünya hayatında bir sevgidir...**” şeklinde olmaktadır.³²³

Görülüşü üzere, yukarıda zikredilen örneklerin her birinde İbn Cüzey, kıraat farklılıklarının neden olduğu nahiv ilmiyle ilgili açıklamaları kısa ve özlü bir şekilde yapmaya çalışmış, bu dilsel açıklamalarla birlikte hangi kıraatin daha uygun olacağını belirtme noktasında ise, kıraatler arasında bir tercihte bulunma yoluna gitmemiştir.

3. Atıf İle İlgili Kıraat Uygulamaları

Metbû’unu izâh etmek ve daha çok açıklamak maksadıyla getirilen atfa atf-ı beyân; atıf harflerinin birini kullanarak iki kelimeyi ve iki cümleyi birbirine bağlamaya atf-ı nesak denir. Atıf harflerinden sonra gelen kelimeye ma’tûf, önce gelen kelimeye ma’tûfun aleyh denir.³²⁴

Burada, İbn Cüzey’in *et-Teshîl*’de atıfla ilgili telmîhte bulunduğu birçok örnekten bir kaçını seçilerek konu özetlenmeye çalışılacaktır.

Atıf-matuf konusuyla ilgili birinci örneğimiz, Mâide sûresi 57. âyetindeki “والكفار” kelimesinin nasb veya kesre ile okunması durumunda matufu’n-aleyhlerinin nasıl farklılaştığını görmek olacaktır. Kıraat imamlarından sadece Ebû Amr, Kisâi ve Yakûb *kesre* ile; Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca’fer ve Halefu’l-Âşîr ise *nasb* ile okumuşlardır.³²⁵ İbn Cüzey, “وَالْكَافَرُ” kelimesinin nasb ile okunduğunda âyetin başında yer alan “الَّذِينَ اتَّخَذُوا” cümlesine *atfedildiğini*; kesre ile okunduğunda ise

³²² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1132.

³²³ Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 313; Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, II, 178; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, VII, 101; es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, IX, 17; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, IV, 313; en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl*, II, 672.

³²⁴ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 371, 376; Boleli, *Nahiv Sarf ve Terimleri*, s. 36; Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 300.

³²⁵ Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 51; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 255.

yine âyette daha önce zikredilen “مَنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ” cümlesine *atfedildiğini* bildirmiştir.³²⁶ Buna göre nasb vechine göre anlam, “*Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitab verilenlerden dininizi alay ve eğlence edinenleri ve kafirleri dostlar edinmeyin.*” şeklinde; müminlerin dînini yalnız kendilerine kitab verilen Yahûdi ve Hristiyanlar’ın alay ve eğlence konusu ettikleri anlaşılmakta; kesre ile okuyanlara göre ise anlam, “*Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitab verilenlerden ve kâfirlerden dininizi alay ve eğlence edinenleri dostlar edinmeyin.*” şeklinde; müminlerin dînini, hem Ehl’i-kitab’ın hem de kafirlerin alay ve eğlence konusu edindikleri anlaşılmaktadır. İbn Cüzey, burada kıraatler arasında herhangi bir tercih yapmasa da kaynaklar, Kur’ân’ın kafirlerin de müminlerin dînini alay konusu edindiklerini haber verdiğinden dolayı,³²⁷ aynı zamanda matuf-aleyhin yakınlığından dolayı kesreli vechi tercihe daha lâayık görmüşlerdir.³²⁸ Nitekim saydığımız iki sebepten dolayı el-Mekkî, kıraat imamlarının çoğu şâyet nasb vechini tercih etmemiş olsalardı kendisinin kesreli vechi tercih etmiş olacağını belirtmiştir.³²⁹

İkinci örneğimiz, Muzemmil sûresi 20. âyetinde zikri geçen “و نصفه, وثلثه” kelimelerinin farklı kıraatler sonucu atfedildikleri matuf aleyhlerine göre nasıl bir anlam farklılığı kazandıklarını tespit edip değerlendirmek olacaktır. Kıraat imamlarından Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca’fer ve Yakûb “و نصفه, وثلثه” kelimelerini kesre ile; İbn Kesîr, Âsım, Hamza, Kisâi ve Halefu’l-Âşir ise nasb ile okumuşlardır.³³⁰ *et-Teshîl*’de kıraat farklılıkları bulunan her kelimeye telmîhte bulunmayan bir müfessir olan İbn Cüzey, burada mânaya etkisi açısından etkili olduğunu gördüğü için açıklama yapma zorunluluğu hissetmiştir.³³¹ Hakikaten de kelimeler, kesre vechiyle okunduğu zaman “مِنْ ثَلَاثِي الْيَلِ” ifadesine *atfedilirler* ve anlam: “*Senin, gecenin üçte ikisinden, yarısından veya üçte birinden daha az kıyamda geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor...*” şeklinde olurken³³² el-Mekkî; sûrenin başında Hz. Pyegmaber’e emredilen gecenin yarısını ibadetle geçirmesi ya da

³²⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 507.

³²⁷ Kur’ân, Hicr, 95-96.

³²⁸ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, X, 431; er-Râzî, *Mefatihü’l-Gayb*, XII, 387; el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, I, 313.

³²⁹ Mekki b. Ebî Talib, *el-Keşf*, II, 297.

³³⁰ Pâluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s. 139; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 393; el-Hatîb, *Mu’cemü’l-Kırâat*, X, 150.

³³¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1621.

³³² Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 424.

ondan eksiltmesinin gecenin üçte birine tekâbul edeceğini, gecenin yarısından fazlasının ibadetle geçirilmesinin ise, gecenin üçte ikisinin yakın kısmına tekabül edeceğini belirterek kesre vechiyle ortaya çıkan, gecenin üçte birinden az kısmın ise Hz. Peygamber'e emredilen kısımdan az olduğunu tespit ederek bu kıraati eleştiriye tâbi tutmuştur.³³³ Nasb vechiyle okuduğumuzda ise, kelimeler “أَدْنَى” kelimesine *atfedilirler* ve anlam: “*Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazan da) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor...*” şeklinde olurken sûrenin başında Hz. Peygamber'e emredilen gece ibadet zamanları ile birebir örtüştüğü görülmektedir.³³⁴

Her ne kadar bazı kıraat ihtilafları arasında bir kıraat, diğer bir kıraate göre anlam açısından bir çok müfessir veya dil âlimi tarafından daha uygun görülüp, diğer kıraat eleştiriye tâbi tutulsa da dahi İbn Cüzey, tefsirinde birkaç yer dışında herhangi bir mütevâtir kıraati eleştirme yöntemini tercih etmemiştir. Burada da bazı âlimler kesreli vechi sebep olacağı anlam açısından eleştiriye tâbi tutsa da müfessirimiz, sadece iki kıraatin matuf aleyhlerinin değişeceğini belirtmiş, herhangi bir vecih hakkında tenkitte bulunmamıştır.

Atıf konusu ile ilgili son örneğimiz, Bekara sûresi 132. âyetinde zikri geçen “يعقوب” kelimesidir. Kıraat'ı-aşere imamlarının tamamı bu kelimeyi *ref'* ile; İsmail b. Abdullah el-Mekkî ve Ömer b. el-Fâid'e nisbet edilen bir kıraate göre de kelime *nasb* ile okunmuştur.³³⁵ İbn Cüzey dahil³³⁶ kaynaklar, *ref'* ile okunduğunda kelimenin “إِبْرَاهِيمَ” kelimesine *atfedilip* Hz. İbrahim'le beraber Hz. Yakûb'un da oğullarına vasiyette bulunduğu anlamının ortaya çıkacağını; *nasb* ile okunduğunda ise kelimenin, “بَنِيهِ” kelimesine *atfedilip* Hz. İbrahim'in oğullarına ve Hz. Yakûb'a vasiyette bulunduğu anlamının ortaya çıkacağını belirtmişlerdir. Buna göre *ref'* vechinde fâil konumunda olan Hz. Yakûb, *nasb* vechinde ise mefûl konumuna geçmektedir.³³⁷

³³³ Mekki b. Ebi Talib, *el-Keşf*, II, 345.

³³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 643; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, X, 529; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 423.

³³⁵ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, I, 197; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, II, 125.

³³⁶ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 243.

³³⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 95; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 191; er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, IV, 64.

Burada da müfessirmiz, atıf ve matûfun kıraat farklılıkları ile ilişkisini ortaya koyma bakımından güzel bir örnek teşkil eden bu ihtilafa temas etmiştir. Nasb vechini, Kıraat'ı-aşere imamlarından hiçbirinin okumamış olması, onu o kıraati zikretmeyip terketme yoluna sevk etmemiş, tam tersi tefsire katkı sağlayacağı düşüncesi ile burada telmîhte bulunulmuştur.

4. Sıfat İle İlgili Kıraat Uygulamaları

Sıfat, varlıkların nasıllığını, niceliğini bildiren yani niteleyen kelimedir. Nitelediği kelimeye de mevsuf denir. Sıfata, na't da dendiği gibi nitelediği kelimeye de menût denir. İkisine birden “sıfat tamlaması” adı verilir. Sıfat her yönüyle mevsûfuna uyar. Yani sıfat nitelediği kelimeye, i'rabda, mufredlikte, tesniyelkte, cemilikte, müenneslikte, müzekkerlikte, ma'rifelikte ve nekrelikte uyar.³³⁸

et-Teshîl'de sıfat ile ilgili var olan kıraat ihtilafları arasında sıfat-bedel, sıfat-hâl ve sıfat-mevsûf ihtilafları örnekler üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

A'râf sûresi 59. âyetinde geçen “من اله غيره” ifadesi, sıfat-bedel konusunda Kur'an'da geçtiği tüm yerlerde meşhur bir örnek olmuştur. Kıraat imamlarından Kisâi ve Ebû Ca'fer “غَيْرُهُ” şeklinde *kesre* ile; diğer imamlar ise “غَيْرُهُ” şeklinde *ref* ile okumuşlardır.³³⁹ İbn Cüzey, diğer kıraat ve tefsir kaynaklarının da belirttiği gibi, kesre ile okuyanların “إِلَهٍ” lafzını esas alıp “غَيْرُهُ” kelimesini ona *sıfat* yaptıklarını; ref ile okuyanların ise muhteda olan, “إِلَهٍ” kelimesinin cümlede ki konumunu esas alıp “غَيْرُهُ” kelimesini de ondan *bedel* olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir.³⁴⁰

Görüldüğü üzere, söz konusu olan hareke farklılığı yalnız i'rab açısından bir farklılığa neden olmakta âyetin manasına herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Diğer bir örneğimiz, sıfat-hâl ilişkisine örnek teşkil eden Zariyat sûresi 23. âyetindeki “مَثَلٌ” kelimesidir. Kıraat imamlarından Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir,

³³⁸ Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, s. 295; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 347.

³³⁹ Pâluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 59; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 270.

³⁴⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 607; Mekki b. Ebi Talib, *el-Keşf*, I, 467; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, V, 354; Abdüllatif el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâat*, III, 82; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 498; el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 382.

Hafs, Ebû Ca'fer ve Yakûb *nasb* ile “مِثْلُ” şeklinde; Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâi ve Halefu'l-Âşir ise *ref'* ile “مِثْلُ” şeklinde okumuşlardır.³⁴¹ İbn Cüzey, *ref'* ile okuduğumuzda “مِثْلُ” kelimesinin, daha önce geçen “لَحَقُ” kelimesine *sıfat* olacağını; *nasb* ile okuduğunda ise, “لَحَقُ” kelimesinden veya kelimenin içinde var olan gizli bir zamirden *hâl*, yahut yine “لَحَقُ” kelimesine *sıfat* olacağını; bir diğer ihtimal olarakta *nasb* ile harekelenmesinin sebebinin, âyetle kelimenin hemen ardından geçen ve mebnî olan “نَكْمُ” kelimesine izâfetinden dolayı kaynaklandığını; en son ihtimal olarakta “مِثْلُ” kelimesinin, “مَا” edatı ile birleşerek tek bir isim gibi “مِثْلَمَا” olarak değerlendirilmesinden *nasb* ile okunmuş olabileceğini ifade etmiştir.³⁴²

Görüldüğü üzere burada da İbn Cüzey, telmîhte bulunduğu kıraat farklılıklarının ortaya çıkardığı anlam farklılıklarının her türlü ihtimalini teker teker saymıştır.

Son örneğimiz *sıfat*-*mevsûf* ilişkisine dair olup, konuyla ilgili örneğimiz Rahman sûresi 35. âyetinde geçen ve “saf duman” anlamına gelen “نَحَاسٌ” kelimesidir. Kıraat imamlarından Nâfi, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâi, Ebû Ca'fer, Ruveys ve Halefu'l-Âşir *ref'* ile “نَحَاسٌ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ravih ise *kesre* ile “نَحَاسِ” şeklinde okumuşlardır.³⁴³ *Ref'* vechini tercih edenler kelimeyi “saf alev” anlamına gelen “شَوَاطُ” kelimesine atfetmişler ve âyetin anlamı: “İkinizin de üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir.” şeklinde olmuş, *kesre* ile okuyanlar ise kelimeyi “ateş” anlamına gelen “مِنْ نَارٍ” kelimesine atfetmiş ve anlam: “Üzerinize kızıl duman ve ateşten oluşan bir alev gönderilir.” şeklinde olmuştur.³⁴⁴ İbn Cüzey, burada da her zaman yaptığı gibi, müfessirlerin ve kıraat âlimlerinin kıraat farklılıklarının neden olduğu i'rab ve anlam farklılıkları ile ilgili yapmış oldukları uzun açıklamaları bir kaç kelimeyle özlü bir şekilde aktarmıştır.³⁴⁵

³⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 377; Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 128.

³⁴² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1433; Mekkî b. Ebî Talib, *el-Keşf*, II, 288; Abdülatîf el-Hatîb *Mu'cemü'l-Kirâat*, IX, 131; el-Fârisî, *el-Hucceh*, VI, 219; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 179.

³⁴³ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 131; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 381.

³⁴⁴ el-Bennâ, *el-İthâf*, II, 511; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn*, X, 172; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII, 172; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 449; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, III, 415; Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, s. 390.

³⁴⁵ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, IV, 1467; Abdülatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâat*, VI, 100; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 381.

B. Edatlar İle İlgili Kıraat Uygulamaları

Arap dilinde başlı başına mânâsı olmayan, farklı mânâları elde etmeye vasıta olan kelime veya harfler olan edatlar,³⁴⁶ Kur'ân'da çok sık kullanımıyla birlikte aynı zamanda kıraat ihtilaflarının ortaya çıkmasında da önemli bir rol üstlenmiştir. *et-Teshîl*'de kıraat ihtilaflarını, ele aldığı âyetlerin tefsirinde birer araç olarak kullanan bir müfessir olarak İbn Cüzey, Arap dilinde cümlelerin i'rabında ve anlamında son derece etkin olan edatları farklı okunuş şekilleriyle birlikte zikretmeyi ihmal etmemiştir. Nitekim bu ihtilaflar, bazı âyetlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığı gibi, bazı âyetlerin anlamlarında zenginliğe ve anlam çeşnisine de neden olabilmıştır.

Bu başlık altında, *et-Teshîl*'de telmîhte bulunulan edatlarla ilgili kıraat farklılıklarını; farklı edatların birbirlerinin yerine konması ve edatların hazfî adı altında iki ana başlık şeklinde açıklamaya çalışacağız.

1. Farklı Edatların Kullanılması

İbn Cüzey, *et-Teshîl*'de ister sahih olsun ister şâz olsun anlama katkısı olduğunu düşündüğü yerlerde farklı edatların okunuşu ile ilgili kıraat ihtilaflarına yer vermiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, iki ana başlığa ayırdığımız edatlar konusunun farklı edatların birbirinin yerine kullanılması şeklinde olan kısmını *et-Teshîl*'den seçtiğimiz bazı örnekler üzerinden kıraat alimlerinin ve müfessirlerin görüşleri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmamızın amacını aşacağı düşüncesiyle diğer örnekler dipnotlarda gösterilecektir.

Türkçe'de olmasa /olmasaydı anlamlarına gelen “لَوْلَا” edatı, Arap dilinde şart edatlarından birisidir. Yunus sûresi 98. âyetinde geçen bu edat, Abdullah İbn Mesûd ve Ubey b. Ka'b mushaflarında “هَلَّا” şeklinde yazılıdır.³⁴⁷ İbn Cüzey, burada ki şart edatı olan “لَوْلَا”nın, teşvik anlamı bildiren “هَلَّا” anlamında olduğunu belirterek Abdullah İbn Mesûd ve Ubey b. Ka'b'ın isimlerini zikretmeden “şâz bir kıraatte şöyle okundu” ifadesiyle kıraati aktarmıştır. İbn Cüzey âyetin, “Keşke geçmiş ülkelerden azab onlara

³⁴⁶ Bolelli, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri*, s. 94.

³⁴⁷ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, III, 626; es-Semînu'l-Halebî, *ed-Dürü'l-Masûn*, VI, 628; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 371.

inmeden iman eden olsaydı da imanları onları fayda sağlasaydı...” şeklinde yorumlanacağını belirterek buradaki “لَوْلَا” edatının, “bir şeye teşvik etmek” anlamında olduğunu söylemiştir.³⁴⁸ Nitekim Ebû Hayyan, buradaki teşvik anlamının aynı zamanda bir yerme anlamını da beraberinde getirdiğini ifade ederek Kur’ân’da geçen bir çok teşvik edatının bu anlamda olduğunu belirtmiştir.³⁴⁹

Görüldüğü üzere, şâz bir kıraat dahi olsa anlama katkısı son derece önemli olduğu için hatta burada mevcut olan kıraat ihtilafı olmadan âyetin doğru anlaşılması zorlaşacağı için İbn Cüzey, kıraatin kimden nakledildiğini belirtmeksizin tefsire faydası olacağı düşüncesiyle şâz bir kıraati âyetin tefsirini yaparken nakletmiştir.

Pek çok anlamı olmakla birlikte genellikle *den-dan* anlamına gelen “مِنْ” edatı,³⁵⁰ Ra’d sûresi 11. âyetindeki “مِنْ أَمْرِ اللَّهِ” kelimesinde şâz bir kıraat olan ve genellikle Arapça’da *le-ile* anlamlarına gelen³⁵¹ “بِ” edatıyla “بِأَمْرِ اللَّهِ” şeklinde okunmuştur.³⁵² İbn Cüzey, “مِنْ أَمْرِ اللَّهِ” kelimesinin anlamı üzerine açıklama yaparken burada ki anlamın, meleklerin insanları Allah’ın emri ve izniyle korudukları olduğunu belirterek kıraati okuyanın ismini zikretmeksizin “بِ” edatıyla okunan kıraatin de bu anlamı desteklediğini ifade etmiştir.³⁵³ Nitekim el-Ferra, âyetin takdîrinin, “مِنْ أَمْرِ اللَّهِ يَحْفَظُونَهُ” şeklinde, takdîm ve tehîr ile olacağını, buradaki korumanın meleklerin insanları Allah’ın emrinden koruması olmayıp ancak onun emri ve izniyle insanları koruyabilecekleri şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.³⁵⁴ Kaynaklarda Ali b. Ebî Talib, İbn Abbâs, İkrime, Zeyd b. Ali, Cafer b. Muhammed ve Ebû Abdullah’a nisbet edilen bu kıraati³⁵⁵ İbn Cüzey, âyetin anlamıyla ilgili yapmış olduğu yorumu destekler mahiyette bulduğundan kendisinden önce ki müfesssir ve kıraat alimlerinin kitaplarında yer verdikleri gibi, kendisi de tefsirinde bu kıraate yer vermeyi ihmâl etmemiştir.

³⁴⁸ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 725.

³⁴⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, VI, 107.

³⁵⁰ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 2. Basım, Konya: Tekin Kitabevi, 1984, s. 53; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 383.

³⁵¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s. 130; Çörtü, *Sarf-Nahiv Edatlar*, s. 383.

³⁵² Abdüllatîf Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, IV, 295, es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, VII, 29.

³⁵³ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 789.

³⁵⁴ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 60.

³⁵⁵ Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, IV, 295, es-Semînu’l-Halebî, *ed-Dürrü’l-Masûn*, VII, 29.

Diğer bir örneğimiz, Saffât sûresi 147. âyetinde geçen “أَوْ يَزِيدُونَ” kelimesindeki “أَوْ” edatıdır. Bu edat, Arapça’da müfred kelimeleri birbirine bağladığı gibi, cümleleri cümlelere de atfeder. Genel olarak (yahut) anlamı ifade ederse de, bunun dışında çeşitli mânalarda kullanıldığı da olur.³⁵⁶ Kaynaklarda verilen bilgiye göre İbn Abbas bu âyeti, Arapça’da genel olarak kendisinden önce ki cümlelerin ifade ettiği anlamın doğru olmadığını, doğrusunun sonra ki cümle olduğunu ifade etmeye yarayan “بَلْ” edatıyla “بَلْ يَزِيدُونَ” şeklinde okumuştur.³⁵⁷ İbn Cüzey, âyetin tefsirini yaparken “أَوْ” edatının “بَلْ” ifadesinin hangi anlama geldiği ile ilgili görüşlerden olan, “أَوْ” edatının “بَلْ” anlamında olduğu ile görüşü naklederken³⁵⁸ İbn Abbas’tan bu şekilde bir kıraatin vârid olduğunu aktarmıştır.³⁵⁹ Aynı zamanda İbn Cüzey, “أَوْ” edatının atıf harfi olan “وَ” anlamına gelebileceği ile ilgili mevcut olan bir görüşü³⁶⁰ aktarmasına rağmen, tefsir kitaplarında zikredilen “وَ” harfi ile “وَزِيدُونَ” şeklinde mevcut olan şâz bir kıraati, zikretmeyi ise burada ihmâl etmiştir.³⁶¹

İbn Cüzey’in burada, naklettiği görüşleri desteklemek için kıraatlere başvurduğu görülmekle birlikte, onun her naklettiği görüşü -şâyet varsa- sahîh veya şâz bir kıraatle destekleme yoluna gitmediği de müşahade edilmektedir. Nitekim burada, “أَوْ” edatının, “بَلْ” anlamına gelebileceğini belirtirken İbn Abbâs’tan bu anlamı destekleyen bir kıraat nakleden İbn Cüzey, diğer taraftan “أَوْ” edatının, atıf harfi olan “وَ” anlamına da gelebileceğini aktarmış, ancak kaynaklarda var olmasına rağmen böyle bir kıraatin mevcûdiyetinden bahsetmemiştir. Bunun sebebinin ise, kanâtımızca İbn Cüzey’in *et-Teshîl*’de kıraatlere telmîhte bulunurken genellikle mevcut bilgileri olabildiğince kısa ve özlü tutmaya çalışmasıdır. Burada da, âyetteki kıraat farklılıkları ile ilgili aktardığı bilgilerin yeterli olacağı düşüncesiyle, fazla detaya girmeden kısa ve özlü bir şekilde bilgileri nakletmiştir.

³⁵⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s. 44.

³⁵⁷ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, VI, 487; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu‘cemü’l-Kırâat*, VIII, 60.

³⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXI, 115; ez-Zeccac, *Meâni’l-Kur’ân*, IV, 314.

³⁵⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1249.

³⁶⁰ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 393; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 62.

³⁶¹ el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 393; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 62.

Bu başlık altında, edatlar ile ilgili kıraat ihtilaflarından birbirlerinin yerine kullanılan edatları seçtiğimiz üç örnek üzerinden özetlemeye çalıştık. Hiç şüphesiz, *et-Teshîl*'de konuyla ilgili daha pek çok örnek bulunmaktadır.³⁶²

2. Edatların Hazfi

Edatlar konusunda ele aldığımız iki başlıktan birincisini, yukarıda izah etmeye çalıştık. Şimdi ise, bir edatın yazılıp isbât edilmesi ya da yazılmayıp hazfedilmesi konusunu İbn Cüzey'in *et-Teshîli*'nden seçtiğimiz örnekleri; hemzenin hazfi, vâv'ın hazfi, lâminin hazfi ve hâû's-sekteler şeklinde dört kısma ayırmayı uygun gördük. Her konuyla ilgili birer örnek üzerinde durulacaktır. Diğer örnekler için çalışmamızın sonunda kieker bölümünde yer alan, *et-Teshîl*'de atıfta bulunulan bütün kıraatleri sûre ve âyet sıralamasına göre sıraladığımız sistematik tabloya müracât edilebilir.

İbn Cüzey'in edatların hazfi konusunda en çok telmîhte bulunduğu konu hemzenin hazfi konusu olup, bu örnekler genellikle bir soru eki olan hemzetü'l-istifhâm üzerinde tezâhür etmektedir. Rad sûresi 5. âyetinde geçen “أَعْدَا كُنَّا ثَرَابًا أَلْنَا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ” ifadesindeki “أَعْدَا” ile “أَلْنَا” edatları, kıraat imamı tarafından farklı değerlendirilmelere tâbi tutulmuş, İbn Cüzey edatların hazfi meselesiyle ilgili en uzun açıklamaları burada yapmıştır. İbn Cüzey, aynı ihtilafın Kur'an'da geçtiği yerleri sûre isimlerini vererek belirtmiş, 11 yerde böyle bir ihtilafın var olduğunu tespit etmiştir. Kur'an'da geçtiği yere göre, bazı imamlar her iki edatı da istifhâm hemzesiyle, bazıları ise, birincisini istifhâm hemzesiyle, bazıları da sadece ikincisini istifhâm hemzesiyle okumuşlardır.³⁶³ Bizzat kendisinin tâbi olduğu kıraat imamı olan İmam Nâfi'nin birinci edatı hemzeli, ikincisini hemzesiz okumuş olmasına rağmen İbn Cüzey; kafirlerin öldükten sonra toprak olmayı inkar etmediklerini, öldükten sonra dirilmeyi inkar ettiklerini belirterek burada asıl olanın, ikinci edatı istifhâm hemzesiyle okumak olduğu sonucuna varmıştır.³⁶⁴ Konumuz olan âyeti, kendisinin tercih ettiği şeklide okuyan tek imam olan İbn Âmir'i zikretme ihtiyacı hissetmemiş olan İbn Cüzey, ilk dönem müfessirlerinin,³⁶⁵

³⁶² İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 585; II, 907, 1720, 798; III, 1221, 1283, 989.

³⁶³ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 295; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 352.

³⁶⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 786.

³⁶⁵ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 59; el-Ahfeş, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 402; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 346-348.

muasır olduğu dönemin önde gelen müfessirlerinin³⁶⁶ ve tefsirde örnek benimsediğini belirttiği Zemahşerî'nin,³⁶⁷ ve İbn Atiyye'nin³⁶⁸ böyle bir yorumda bulunmayışları, İbn Cüzey'in bu yoruma kendi ichtihadıyla ulaştığını, dolayısıyla benimsemiş olduğu kıraat vechinin kendi bireysel çabasıyla ortaya çıkarmış olduğu bir sonucun ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

Aynı zamanda, İbn Cüzey'in genellikle kıraatler arasında tercih yoluna gitmemesine rağmen, burada İbn Amir'in tercih etmiş olduğu kıraatin anlamını, diğer kıraatlerin neden olduğu anlam farklılıklarından âyetin mefhumu açısından daha uygun bulduğu müşâhade edilmektedir.

b) Şüphesiz et-Teshîl'de edatlar ile ilgili kıraat ihtilafları arasında en yaygın olarak telmîhte bulunulan diğer bir edat da “ و ” edatıdır. Atıf harflerinden olan bu edat, kelimeleri birbirine bağladığı gibi, cümleleri de birbirine bağlamaktadır. Tevbe sûresi 107. âyetindeki “ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا ” cümlesini Nâfi, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer “ و ” harfi olmadan, “ الَّذِينَ اتَّخَذُوا ” şeklinde; İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâi ve Yakub ise “ و ” harfi ile “ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا ” şeklinde okumuşlardır.³⁶⁹ Tefsirlerde genel olarak atıf edatı olmadan okunan kıraatin bir önceki âyette geçen “ وَأَخْرُوجُ مُرْجُونَ ” ifadesinden bedel olacağı; atıf harfi ile okuduğumuzda ise, “ وَأَخْرُوجُ ” kelimesine atfedeceğimizi belirtmişlerdir.³⁷⁰ İbn Cüzey ise, bir önceki âyette bahsedilen ve Allah'ın emrini bekledikleri ifade edilen kişilerin kim oldukları hakkında ihtilaf olduğunu, bazılarına göre bu kişilerin müminlerin arasını ayırmak için mescid inşâ eden Ensâr'dan on iki munafık olduğunu, bazılarına göre ise bu kişilerin Tebûk gazvesine geçerli bir mazereti olmadan katılmayan üç kişi oldukları konusunda müfessirlerin ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra cümlelerin, “ و ” harfi ile okunmayıp atfedilmemesi durumunda bir önceki âyette bahsedilen kişilerin Dirâr mescidinin bânileri olacağını, cümleyi “ و ” ile atfettiğimizde ise, söz konusu âyette bahsedilen kişilerin Tebûk gazvesine katılmayan

³⁶⁶ er-Râzî, **Mefatihü'l-Gayb**, XIX, 10; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, VI, 352.

³⁶⁷ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 513.

³⁶⁸ İbn Atiyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, III, 295.

³⁶⁹ Abdüllatif el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kırâat**, III, 453.

³⁷⁰ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, II, 309; İbn Atiyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, III, 80; el-Kurtubî, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an**, VIII, 253; Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturidî, **Te'vilâtu Ehli's-Sunne**, (thk. Mecdî Baslum), 1. Basım, Lübnan: Beyrut, 2005, V, 475; el-Vahidî, **el-Vecîz**, I, 480; ez-Zeccac, **Meâni'l-Kur'an**, II, 468; el-Ferrâ, **Meâni'l-Kur'an**, I, 452.

üç kişi olacağı sonucuna varmıştır.³⁷¹ İbn Cüzey'in âyetle ilgili yapmış olduğu yorumların, tespit ettiğimiz kadarıyla diğer tefsirlerde açık ve net bir şekilde yer almayışı, İbn Cüzey'in kıraatlerin ihtilafı durumunda kendi ictihadiyle kıraat vecihlerin anlamlarını tespit etmeye çalıştığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

c) Hâ-i sekt'den maksad, bazı kelimelerin son harekesini muhafaza etmek için, kelimenin sonuna ziyâde olunan sâkin he (هـ) dir. Kıraat imamları, yedi kelimeyi vakıf halinde hâ-i sekt ile okumak hususunda ittifak etmişler, aynı kelimelerin vasl hallerinde ise hâ-i sekt ile okuyup okumamakta ihtilaf etmişlerdir.³⁷² Kıraat imamlarının vasl halinde hâ-i sekt ile okuyup okumamada ihtilaf etmelerinin sebebi, hâ-i sektelerin Arap dilinde vasl edilirken hazfedilmeleri, vakıf halinde ise kelimelerin son harekesini muhafaza etmek için isbat edilmeleridir. Nitekim ez-Zerkeşî, Kur'ân okuyucusunun vasl halinde ortaya çıkan ihtilaftan kendisini uzak tutması için bu kelimeler üzerinde okuyuşu kesip, vakf etmesinin vacip olduğunu belirtmiştir.³⁷³ İbn Cüzey, Bekara, En'âm ve Hâkka sûrelerinin söz konusu âyetlerinde hâ-i sektelerin vasl halinde kıraat alimleri tarafından hangi gerekçelerle ispat veya hazf ile okunduğunu belirttikten sonra, bu tercihlerde bulunan imamların isimlerini ise zikretmemiştir. İbn Cüzey, diğer müfessirlerin aksine hâ-i sektelerin vasl halinde okunuşu ile ilgili herhangi bir tercihte bulunmadığı gibi, söz konusu âyetlerin geçtiği her yerde aynı bilgileri tekrarlamakla yetinmiştir.³⁷⁴

d) Onbir çeşit “Lâm” dan birisi olan cer harfî lâm, zamirlerden önce gelişinde meftûh, açık isimden önce gelişinde ise meksûrdur. Genellikle anlamı: (için) demektir.³⁷⁵ *et-Teshîl*'de lâm harfinin hazfî ve ispatı meselesiyle ilgili tespit ettiğimiz tek örnek Muminûn sûresi 87 ve 89 âyetlerindeki “*lafzatullah*” ların, lâm harfî cer'î ile meksûr mu yoksa harf'i-cer olmadan merfû mu okuncağı ile ilgili kıraat ihtilafıdır. Kaynaklarda lâm harfî olmadan merfû bir şekilde okuyanların Basra ehli olduğu belirtilmiş, kıraat imamları arasından yalnız Ebû Amr bu iki âyeti, “سَيَقُولُونَ اللَّهُ” şeklinde

³⁷¹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, II, 702.

³⁷² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1984, s. 400; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Kitabevi, VIII, 5333; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 344.

³⁷³ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 344.

³⁷⁴ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 316, 563; IV, 1588.

³⁷⁵ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s. 109.

ref' ile okumuştur. Ebû Amr dışında bütün imamlarının lâm harfî ile “ سَيَقُولُونَ بِهٖ ” şeklinde okuduğu kıraat, Mekke, Medine, Irak ve Şam mushaflarında yazılı olduğu belirtilmiştir.³⁷⁶ İbn Cüzey, cumhûrun kıraatinin mânâyı esas alan, Ebû Amr kıraatinin ise, lafzı esas alan bir şart-cevap şekli olduğunu belirtmiş, Zeccâc³⁷⁷ ve Ferrâ³⁷⁸ gibi, hangi vechin Arap diline daha uygun olacağı ile ilgili bir yorumda bulunmamıştır.³⁷⁹

Hiç şüphesiz, yukarıdaki örneklerin yanında *et-Teshîl*'de edatların hazfi konusuyla ilgili daha pek çok örnek bulunmaktadır.³⁸⁰

et-Teshîl'in çok hacimli bir tefsir olmayışına paralel olarak İbn Cüzey, tefsirlerde ve kıraat kitaplarında bahse daha çok konu olmuş ve ihtilaf sebepleri üzerinde daha çok durulup açıklamalar yapılmış olan kıraat ihtilaflarına tefsirinde yer vermeye çalışmış olduğu gibi, kitaplarda verilen bilgileri vecîz ve net bir şekilde aktarmanın yanında, çok az olmakla birlikte kendi çabasıyla kıraat vecihleri arasında tercihte bulunma gayreti göstermiştir.

³⁷⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 200; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 153; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VII, 586; Abdüllatîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kırâat*, VI, 201.

³⁷⁷ ez-Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân*, IV, 21.

³⁷⁸ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 240.

³⁷⁹ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, III, 1018.

³⁸⁰ İbn Cüzey, *et-Teshîl*, I, 504; II, 616, 725, 780; III, 1235.

SONUÇ

et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl tefsiri, Yemen asıllı olan ve hicri 693 ile 741 yılları arasında İspanya'nın Gırnata şehrinde yaşamış olan tefsir, kıraat, edebiyat ve hadis ilmine vukûfiyeti ile tanınan İbn Cüzey el-Kelbî tarafından kaleme alınmış kısa ve özlü bir tefsirdir.

et-Teshîl, her ne kadar kullanılan dil ve uslûb açısından son derece kolay ve açık bir tefsir olsa da, üzülererek belirtmek isteriz ki, ona benzer şekilde yazılmış bir çok tefsirin ilim dünyasında ulaştığı rağbete ulaşamamıştır.

et-Teshîl'in mukaddimesinde de belirttiği gibi İbn Cüzey, bu eseri yazarken asıl amacının; kendisinden önce yazılmış olan tefsirlerdeki geniş ve detaylı bilgilerin özlü bir şekilde kısaltılarak insanlara fayda sağlayacak hale getirilmesi ve aynı zamanda gerekli görülen yerlerde kendi seçim ve tercihinin belirtilmesidir. Nitekim, tefsirde yer alan kıraatlerle ilgili bölümler başta olmak üzere, diğer bölümlerin de incelendiği zaman İbn Cüzey'in kendisinden önceki kitaplarda yer alan dilbilimsel açıklamaları, nakledilen rivâyetleri ve meselelerle ilgili yapılmış yorumları özlü ve başarılı bir biçimde aktardığı, gerekli gördüğü yerlerde kendi rey ve ictihadına başvurmaktan da çekinmediği görülecektir.

Kıraatlere atıfta bulunurken de aynı tavrı takınan İbn Cüzey, genellikle kıraati okuyan imamların isimlerini vermemiş, okuyuşta tek kaldıkları zaman isimlerini zikretmeyi tercih etmiştir. Bunun nedeni ise, İbn Cüzey'in tefsirinde kıraatlere telmihte bulunma amacının, kıraati okuyan kıraat imamların isimlerini tek tek zikretmek değil, Kur'ân tefsirine katkı sağlamak olmasıdır. Nitekim, *et-Teshîl*'e kıraatler açısından genel olarak bakıldığında müfessirin, anlamları konusunda tefsirlerde ve kıraat kitaplarında ihtilaflı görüşler ortaya atılmış âyetlerin kıraat vecihlerine ve kendisinin tefsir ilmi ve dil açısından önemli bulduğu vecihlere telmihte bulunmuş olduğu görülecektir.

Diğer taraftan, müfessirimizin kıraatleri ifade biçimi olarak kullandığı kavramların ise, kıraatlerin sıhhatini ve tanımını belirleme konusunda herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Zira müfessir, sahih bir kıraati ifade ederken kullandığı kavramın aynısını, sahih olmayan bir kıraati ifade ederken de aynı şekilde kullanmıştır. Yine onun bu tavrının bir sonucu olarak sahih ve şâz kıraatler arasında bir derecelendirme yapmadığı görüldüğü gibi, açıklamasını yaptığı kelime ile ilgili sahih bir kıraat varken bile, muhtemelen kendisinin anlam açısından daha çok önemsedığı şâz bir kıraate telmihte bulunabilmiştir.

Diğer taraftan İbn Cüzey'in mukaddimesinde de belirttiği şekilde, tefsirinde farklı kıraatlere atıfta bulunmasının sebebi; birincil olarak, farklı mânaların tespit edilmesi, ikincil olarak da, farklı i'râb vecihlerinin açıklanmasıdır. Tefsirin küçük hacimli olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, müfessirimizin farklı kıraat vecihlerine değindiği âyetlerin tefsirlerinde i'râb farklılıklarıyla birlikte mâna farklılıklarını da fazla detaya girmeden güzel bir şekilde yansıttığı görülmüştür. Ancak kıraatte İmam Nâfi'ye bağlı olmasının da etkisi ve aynı zamanda mütevatir kıraatlerin sıhhatine gölge düşürmek istememesi nedeniyle de, -birkaç yer dışında- genel olarak kıraatler arasında tercih yolunu benimsememiştir.

İbn Cüzey, mukaddimesinde belirtmese de, tefsirinde yer yer Arapların Kur'ân'da geçen bir kelimeyi, kabîlelerin lehçelerine göre farklı okuduklarına da değinmiş, bunların lehçe farklılıklarına dayandığını belirterek okuyuştaki farklılıkların bir anlam farklılığı ortaya çıkarmadığını belirtmek istemiş, bunun yanında genel olarak lehçe isimlerini ise zikretmemiştir.

İbn Cüzey'in bulunduğu coğrafi konum itibari ile kıraatte tâbi olduğu imam, İmam Nâfi' olmuştur. Zira İbn Cüzey'in Endülüs'te yaşadığı dönemedeki coğrafyaya hâkim olan kıraat, İmam Nâfi' kıraatidir. Nitekim İbn Cüzey, tespit edebildiğimiz sekiz yer dışında *et-Teshîl'de* İmam Nâfi'nin kıraatine hiç muhalefet etmemiştir. Genellikle tâbi olduğu kıraat imamına bağlı kalan İbn Cüzey'in, birkaç yerde ona muhalefet etmesinin sebebi, dilbilimsel nedenler olarak görülmektedir.

Öte yandan, Kur'ân'daki kelimelerin tefsiri olarak görülüp şâz kıraatler arasında kabul edilen ve sahâbeden sadece bir kaç kişinin mushafında yazılı bulunan

kıraat vecihlerine de müfessirimiz yer yer telmihte bulunmuştur. Bu tür kıraat vecihlerini genellikle yapmış olduğu tefsirin destekleyicisi mâhiyetinde kullanan İbn Cüzey, neredeyse bütün yerlerde kıraati okuyan sahâbilerin isimlerini zikretmiştir.

Yine İbn Cüzey, kıraat imamları hakkında bilgi verirken ilk yedi imamın kıraatini mütevatir, diğer üç imamın kıraatini ise meşhur kıraat seviyesinde saymıştır. İbn Cüzey'in bu tutumu, kıraati okuyan imamların isimlerini zikretme şekline de yansımış, kıraatini meşhur seviyesinde kabul ettiği İmam Cafer'in ismini, bir çok kez İmam Nâfi'nin kıraatine muvâfakat etmesine rağmen zikretmemiş, sadece İmam Nâfi'nin ismini zikretmekle yetinmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Cüzey, tefsirinin hiçbir yerinde kıraatlere atıfta bulunurken gerek kıraatlerin ait olduğu imamlar konusunda, gerekse kıraatlerin varlıkları konusunda hatalı bir aktarımda bulunmamıştır. Aynı zamanda belirtildiği gibi, kıraatte tâbi olduğu İmam Nâfi'yi sekiz yerde dilbilimsel açıdan eleştirmesi ve kıraat vecihlerinin açıklamalarında diğer eserlerde bulunmayan bir takım inceliklere yer vermesi; onun kıraat vecihlerinin tercihi konusunda bir nebze özgün olduğunu göstermektedir. Kıraat vecihlerinin yorumlanması konusunda ise, diğer eserlerden istifade ettiği görülmekle beraber, aynı zamanda bazı durumlarda kendi re'y ve ictihadına da başvurduğu müşâhade edilmiştir.

et-Teshîl'de sadece iki konuda, kıraat ilminin ses ve edâ keyfiyetine dâir ihtilaflara değinilmiş olup, bunlar da hemzenin teshîli ve hâ-i sekt konularıdır.

KAYNAKÇA

- Abdüllatîf el-Hatîb, **Mu'cemü'l-Kıraât**, Dimeşk: Daru's-Sa'di'd-Dîn, 2002.
- el-Ahfeş, Ebü'l-Hasan Saîd b. Mes'ade el-Mücaşii el-Evsat, **Meani'l-Kur'ân**, 2. Basım, tahk. Hüda Mahmûd Karaa, Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1990.
- Akbaş, Y. Fatih, **Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv**, Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, 2015.
- Akdağ, Hasan, **Arap Dili Dilbilgisi**, Tekin yayınevi.
-, **Arap Dilinde Edatlar**, 2. Basım, Konya: Tekin Kitabevi, 1984.
- Akk, Hâlid Abdurrahmân, **Usûlu't-Tefsîr ve Kavâiduhû**, 2. Basım, Daru 'n-Nefâis, 1986.
- Altıkulaç, Tayyâr, “ Hamza b. Habîb”, **DİA**, XVI, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
-, “ İbn Kesîr Ebû Ma'bed”, **DİA**, XIX. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- el-Askalânî, İbn Hacer Ebu'l- Fazl Şehabeddin Ahmed, **ed-Dürerü'l-Kamine fî A'yâni'l- Mâieti's-Sâmine**, Beyrut: Daru'l-Cil.
- Baydemir, Hasan, “ Celâleyn Tefsiri'nde Kıraatlara Yaklaşım”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE), 2015.
- el-Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyati, **İthâfu Fuzalâi'l-Beşer fî'l-Kıraâtî'l-Erbaati Aşer**, 1. Basım, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1998.
- Boleli, Nusrettin, **Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri**, 1. Basım, İstanbul : Yasin yayınevi, 2006.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah, **el-Camiü'l-Müsnedi's-Sahihî'l-Muhtasar min Umur Rasulillah (S.A.V.) ve Sünenühu ve Eyyamühu**, 1. Basım, tahk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki'n-Necat, 2001.
- Carl, Brockelmann, **Geschichte der Arabischen Litteratur**, Leiden, 1938.
- Çetin, Abdurrahman, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, İstanbul: Marifet yayınları, 2001.
-, **Yedi Harf ve Kıraatler**, 2. Basım, İstanbul: Ensar, 2010.

- Çörtü, Mustafa Meral, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
-, **Sarf-Nahiv Edatlar**, 19. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Çögenli, M. Sadi , **Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi**, Erzurum: Bakanlar Matbaacılık, 1999.
- ed-Dânî, Osman b. Saîd b. Osman b. Umer b. Ebû Amr, **el-Mukni' fî Rasmi Mesâhifi'l-Emsâr**, tahk. Muhammed es- Sâdık Kamhâvî, Kâhire: Mektebetü'l- Kulliyyâtü'l-Ezheriyye.
-, **Câmiu'l-Beyân fî'l-Kiraâtî's-Sebi'**, 1. Basım, el-Vilâyâtü'l-Muttahide: Câmiatü's-Şârika
-, **et-Teyisîr fî'l-Kiraâtî's-Sebi'**, 2. Basım, tahk. Pretzl Otto, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1984.
- ed-Dâvûdî, Şemsudîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, **Tabakatü'l-Müfessirin**, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Demirci, Muhsin, **Kur'ân Tarihi**, 7. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Denizer, Nurullah, “İbn Cüzey’in et-Teshîl li-‘Ulûmi’t-Tenzîl Adlı Eserinde Kur’an İlimlerine Yaklaşımı”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE), 2009.
- Ebû Hafs , Sirâcü'd-dîn Umur b. Zeyni'd-Dîn Kâsım b. Muhammed b. Aliyyi'l-Ensâriyyi'n-Neşşar, **el-Büdüru'z-Zâhira fî'l-Kirââtî'l-Aşarâtî'l-Mütevâtira**, Katar: el-Evkâf, 2008.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Esîru'd-Dîn el-Endulûsî, **el-Bahru'l-Muhîr fî't-Tefsîr**, tahk. Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1998.
- Ebû Şâme, Ebu'l-Kasim Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrâhim el-Makdisî, **el-Murşidu'l-Vecîz ila Ulûmin Tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz**, tahk. Tayyar Altıkulaç, Beyrût: Dâru Sâdir, 1975.
- Ebû Ubeyde, et-Teymi el-Basri Ma'mer b. Müsenna, **Mecâzu'l-Kur'ân**, tahk. Fuaz Sezgin, Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1961.
- Elmalî, Abdurrahman, **İbn Cüzey el-Kelbî el-Gırnatî'nin Kitâbu't-Teshîl lî 'Ulumi't-Tenzîl Adlı Tefsirinin Tahlili**, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat fakültesi yayınları, 1998.
- Emin, Ahmed, **Fecru'l-İslâm**, Ahmed Serdaroğlu, (çev.). Ankara: Kılıç Kitabevi.

Eroğlu, Ali, “ İbn Mihrân en-Nisâbü’rî ”, **DİA**, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

el-Farisi, Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abdülgaaffar Ebû Ali, **el-Hücce li'l-kurrai's-seb'a**, tahk. Muhammed Bedreddin Kahvecî, Beşîr Cüveycâtî, Beyrut: Darü'l-Me'mun li't-Türas, 1984.

el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî, **Meâni'l-Kur'ân**, 1. Basım, tahk. Ahmed Yusuf en-Necâtî, Muhammed Aliyyu'n-Neccâr, Abdu'l-Fettâh eş-Şilbî, Mısır: Dâru'l-Mısriyyeti li't-T'âlifî ve't-Tercemeti.

Günday, Hüseyin ve Şener Şahin, **Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi**, 4. Basım, Alfa Alfa Basım Dağıtım ltd şti.

....., **Arapça Dilbilgisi Sarf Bilgisi**, 4. Basım, Alfa Basım Dağıtım ltd şti.

Haktan, İlhami, **Arapça Dilbilgisi**, İstanbul: Zafer Matbaası, 2012

Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Salih Tuğ, (çev.). 4. Basım, İstanbul : İrfan yayınevi, 1980.

....., **Kur'ân-ı Kerim Tarihi**, Abdülaziz Hatib, Mahmut Kanık, (çev.) İstanbul: Beyan, 2000.

el-Herevi Ezheri, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmede b. Ezher, **Kitâbu Meani'l-kıraat**, Riyad: Câmîatu'l-Melik Suûd, 1991.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdi'l-Hakk b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Temâm, **el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, 1. Basım, tahk. Abdu's-Selâm Abdu's-Şâfi, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.

İbn Aşur, Muhammed Tahit b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi, **Tefsirü't-Tahrîr ve't-tenvîr**, Tunis: ed-Dârü't-Tunisiyye, 1984.

İbn Balaban, Ebû'l-Hasan Alaeddin Ali b. Balaban b. Abdullah, **el-İhsan fî takribi Sahihi İbn Hibban**, thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1993.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, **Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr**, 1. Basım, Abdurrezzak el-Mehdî, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 2001.

İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Ebu'l-Hayr, **Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ**, 1. Basım, Mektebetü İbni't-Teymiyye.

....., **Gayetü'n-Nihaye fî Tabakati'l- Kurra**, 3. Basım, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1982.

İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf Ebu'l-Hayr, **En-Neşr fi'l-Kıraâtî'l-Aşr**, tahk. Ali Muhammed ed-Dabba', El-Matba'tu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ.

İbn Cinni, Ebü'l-Feth Osman b. Cinni el-Mevsîlî, **el-Muhteseb fî tebyini vücûhi şevazi'l-kıraa ve'l-izahî anha**, Vizâratu'l-evkâf Meclisü'l-A'la li's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1999.

....., **el-Muhteseb**, thk. Ali en-Necdi Nasîf, Abdülhalim en-Neccâr, Abdülfettah İsmail Şibli, İstanbul: Dâru Sezkin, 1986.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed el-Kelbî el-Gırnâtî, **et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl**, tahk. Muhammed b. Seyyid Muhammed Mevla, Kuveyt: Dâru'd-Diyâ.

İbn Haleveyh, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Haleveyh, **el-Hücce fi'l-kırâ'âtî's seb'**, 4. Basım, tahk. Abdülâl Sâlim Mekrem, Beyrût: Daru's-Şuruk, 1980.

....., **Muhtasar fî şevazzi'l-Kur'an min kitâbi'l-bedi'**, Kâhire: Mektebtu'l-Mutenebbî.

İbn'ul-Hatib, Ebû Abdillâh Lisanuddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî, **el-İhata fî Ahbari Gırnata**, tahk. Muhammed Abdullah 'İnan, 2. Basım, Kâhire: el-Mektebetü'l Hâncî, 1973.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân, **el-İhsân bi Tertîbi Sahîh İbn Hibbân**, 1. Basım, thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

İbn Ferhun, Burhanuddin İbrahim b. Ali b. Muhammed, **ed-Dîbâcü'l-Mezheb fî A'yani Ulemai'l-Mezheb**, Beyrut: Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî, **Te'vilu müşkili'l-Kur'an**, tahk. İbrahim Şemsü'd-Dîn, Lubnân-Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye.

İbn Manzûr, Cemâlüddîn, **Lisânü'l-Arab**, Beyrût: Dâru Sâdir, 1994.

İbn Mucahid, Ahmed b. Musa İbnü'l-Abbâs et-Temîmî, **Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraât**, 2. Basım, tahk. Şevkî ed-Dayf, Mısır: Dâru'l-Meârif, 1978.

İbnü'n-Nedîm Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak, **el-Fihrist**, Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1929.

İbnü's-Şeceri, Ebü's-Saadat Hibetullah b. Ali b. Muhammed, **Emali İbni's-Şeceri**, tahk. Mahmûd Muhammed Tanahî, Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1992.

Karaçam, İsmail, **Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraâtî**, 2. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

Karaçam, İsmail, **Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1984.

Kılıç, Hulusi, **Arapça Dilbilgisi Sarf**, İstanbul: Rağbet, 2005.

Kılıç, Mustafa, **Kıraât-Tefsir İlişkisi**, 1. Basım, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

el-Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, **Müsnedü's-Şihâb**, 2. Basım, tahk. Hamdî İbn Abdî'l-Mecid es-Selefi, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

el- Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el –Ensârî **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an**, 2. Basım, tahk. Ahmed el-Burdûnî İbrâhim Atfîş, Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1964.

Maksudoğlu, Mehmet, **Arapça Dilbilgisi**, 18. Basım, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî, **Te'vilatu ehli's-sünne**, 1. Basım, tahk. Mecdî Baslum, 2005.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Hammûş b. Muhammed bin Muhtâr el-Kaysî, **el-Keşf an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb' ve ilelihâ ve hucecihâ**, 3. Basım, tahk. Muhyiddin Ramazan, Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1983.

....., **er-Ri'âye li-tecvîdî'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve**, 3. Basım, tahk. Ahmed Hasan Ferhât, Ürdün: Dâr'u-Ammâr, 1997.

el-Mes'ûl, Abdülalî, **Mu'cemü mustalahâti ilmi'l-kırââti'l-Kur'âniyye**, Kahire: Dâru's-Selâm, Kahire, 2007.

Muhaysin, Muhammed Sâlim, **el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb' min Tariki's-Şâtibiyye**, Kâhire: Mektebeti'l-Kulliyyâti'l-Ezheriyye, 1971.

el-Münestirî, Muhammed b. Muhammed b. Ömer Muhammed Mahluf, **Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fi Tabakati'l-Malikiyye**, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî.

En-Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî, **İ'râbu'l-Kur'ân**, 1. Basım, tahk. Abdulmun'im Halil İbrahim, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

en-Nisaburi, Ahmed b. Hüseyin İbn Mihran, **el-Mebsut fi'l-kıraati'l-aşr**, tahk. Sübey' Hamza Hâkimî, Dimaşk: Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye.

en-Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, **Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl**, tahk. Yusuf Ali Bedevî, Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Özel, Ahmet, “İbn Cüzey”, **DİA**, II, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

el-Pâluvî, Abdulfettah, **Zübdetü'l-İrfan**, Mektebetü'l-Hanefiyye.

er-Racihi, Abduh, **el-Lehecatü'l-arabiyye fi'l-kiraati'l-Kur'aniyye**, 1. Basım, Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1999.

er-Râfî, Mustafâ Sadık, **İ'câzu'l-Kur'ân**, 9. Basım, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1973.

er-Ragıb, Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed el-İsfehânî, **el-Mufredât fi Garîbi'l-Kur'ân**, 1. Basım, tahk. Safvân Adnan ed-Dâvudî, Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1991.

Ramadani, Naser ve Ziber Lata, **Sintaksa Arabe**, Üsküp : Bashkesia Fetare İslame e RM, 2011.

er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Amr b. Hasen b. Hüseyin et-Teymî, **Mefâtihu'l-Gayb**, 3. Basım, Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.

es-Semin el-Halebi, Ahmed b. Yûsuf, **ed-Dürrü'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, tahk. Ahmed Muhammed el-Harrat, Dimaşk :Dârü'l-Kalem.

Subhî, es-Sâlih, **el-Mebâhis fi 'Uûmi'l-Kur'ân**, 24. Basım, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2000.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâlû'd-Dîn, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, tahk. Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, yay. el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, 1974.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîz b. İbn Kesîr b. Gâlib el-Âmilî Ebû Ca'fer, **Câmiu'l-Beyân fi T'avîli'l-Kur'ân**, 1. Basım, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, yay. Müessesetu'r-Risâle, 2000.

Taşköprüzade, Ebû'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi, **Miftâhü's-Saâde ve Misbahü's-Siyâde fi Mevzûati'l-'Ulûm**, Kahire : Dârü'l-Kütübi'l-Hâdis, 1968.

Temel, Nihat, **Kıraât ve Tecvit İstılahları**, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, **el-Câmi'u'l-kebîr**, tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: *Dâru'l-Garbi'l-İslâmî*, 1998.

el-Ukberi, Ebû'l-Beka Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah, **İ'râbü'l-kırâ'âti's-şevâz**, tahk. Muhamed es-Seyyir Ahmed Azur, Alimü'l-kütüb.

....., **et-Tibyan fi i'rabi'l-Kur'ân**, tahk. Ali Muhammed el-Bicâvî, İsa el-Babi el-Halebi ve Şurekahu.

Ünal, Mehmet, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat farklılıklarının Rolü**, 1. Basım, Ankara: Kalkan Matbaası, 2005.

el-Vahidi, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi, **el-Vasit fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecid**, tahk. Adil Ahmed Abdülmevcud, v. dğr. Beyrut :Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Yaşar, Ahmed, **Arapça'nın Temel Kuralları**, 2. Basım, 1996.

Yazır, Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul: Beyazıt, Eser Kitabevi.

ez-Zeccâc, Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl, **Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhu**, tahk. Abdülcelil Abduh Şelebi, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1988.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, **el-Keşşâf an hakâiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücuhi't-te'vil**, 3. Basım, tahk. Muhammed Ali Dabbâ, Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1985.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm **Menâhîlu'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, 3. Basım, Matbaatu İsâ el-Bâbi el-Halebî.

ez-Ziriklî, Hayruddin, **el-A'lam**, 2. Basım.

ez-Zubeyrî, Muhammed Ali, **İbn Cüzey ve Menhecuhu fî't-Tefsîr**, 1. Basım, Dimeşk: Daru'l-Kalem, 1987.

EKLER

et-Teshîl li ‘Ulûmi’t-Tenzîl’de Atıfta Bulunulan Tüm Kıraatlerin Sistematik Tablosu

et-Teshîl’de atıfta bulunulan tüm kıraatleri sistematik bir tabloda sundugumuz bu bölümde, tablo içinde yazılı bulunan bazı ifâdelerin açıklanması önem arz etmektedir.

Sıra: Sistematik tablonun sıra numarasını gösterir.

Sûre Ayet: et-Teshîl’de atıfta bulunulan kıraatlerin sûre isimlerini ve âyet numaralarını gösterir.

Kıraati İfade Biçimi: İbn Cüzey’in kıraatlere atıfta bulunurken kullanmış olduğu kavramları gösterir. Çalışmamızda da belirttiğimiz gibi, bu kavramlar kıraatlerin sıhhati konusunda belirleyici rol üstlenmemiş, hemen hemen her türlü ifade biçimi, farklı farklı kıraat türlerine atıfta bulunulurken kullanılır olmuştur.

İmam Nâfi’ Vechini Onaylayan Kıraatler: Bu bölümde, İbn Cüzey’in kıraatte tâbi olduğu İmam Nâfi’nin tercih etmiş olduğu kıraat vecihleri ile, o kıraati okuyan kıraat imamların isimlerini rumûzları ile birlikte gösterir.

İbn Cüzey’in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar: İmam Nâfi kıraatine muhalefet eden kıraat vecihleri ile, o vecihleri okuyan kıraat imamlarının isimlerini rumûzları ile birlikte gösterir.

Kıraat İmamları ³⁸¹				
1	Nâfî'	ا	Kâlûn	ب
			Verş	ج
2	İbn Kesîr	د	Bezzî	ه
			Kunbul	ز
3	Ebû Amr	ح	Dûri	ط
			Sûsî	ي
4	İbn Âmir	ك	Hişâm	ل
			İbn Zekvân	م
5	Âsım	ن	Şu'be	ص
			Hafs	ع
6	Hamza	ف	Halef	ض
			Hallâd	ق
7	Kisâi	ر	Ebi'l-Hâris	س
			Dûrî	ت
8	Ebû Cafer	ج	İsâ b. Verdân	عي
			İbn Cemmâz	جم
9	Yakûb	يع	Ruveys	يس
			Ravih	حه
10	Halefu'l-Âşir	خل	İshak	سح
			İdris	سه

³⁸¹ Pâluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 5.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
1	Fatiha/4	قرأ	(مَلِك) يوم الدين ا، د، ح، ك، ف، جع.	(مَالِك) يوم الدي. ن، ف، يع، خل.
2	Fatiha/5	قرئ	(الصراط) المستقيم ا، ه، ح، ك، ن، ر، جع، حه، خل.	(السرّاط) المستقيم ز، يس. بين الصاد و الزاي ف (الزراط) المستقيم —
3	Fatiha/7	قرئ	(غَيْر) المغضوب كلهم	(غَيْر) المغضوب —
4	Bakara/8	قرئ	(وما يُخَادِعُونَ) الا انفسهم ا، د، ح.	(وما يَخْدَعُونَ) الا انفسهم ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
5	Bakara/9	قرئ	يُكْذِبُونَ ا، د، ح.	يُكْذِبُونَ ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
6	Bakara /36	—	(فَازَ لَهُمَا) الشيطان ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، يع، خل.	(فَازَ لَهُمَا) الشيطان ف
7	Bakara/37	قرأ	فتلقى (أَدَمَ) من ربه (كَلِمَاتٍ) ا، ح، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	فتلقى (أَدَمَ) من ربه (كَلِمَاتٍ) د
8	Bakara/83	قراءة	بني اسرائيل (لا تَعْبُدُونَ) كلهم	بني اسرائيل (لا تَعْبُدُوا)
9	Bakara/85	قرئ	وان ياتوكم (أَسْرَى) ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، يع، خل.	وان ياتوكم (أَسْرَى) ف
10	Bakara/85	قرئ	(تُقَادُواهُمْ) ا، ن، ر، جع، يع.	(تُقَادُواهُمْ) د، ح، ف، خل.
11	Bakara/102	قرئ	وما انزل علي (مَلَكَيْنِ)	وما انزل علي (مَلَكَيْنِ)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			كلهم	—
12	Bakara/106	قرئ	(ما تُنْسَخُ) من اية ا، د، ح، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	(ما تُنْسَخُ) من اية ك
13	Bakara/106	قرئ	من اية (او تُنْسَاهَا) ا، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	من اية (او تُنْسَاهَا) د، ح.
14	Bakara/119	قرأ	ولا (تُسْأَلُ) ا، يع.	ولا (تُسْأَلُ) د، ح، ك، ن، ف، ر، جع، خل.
15	Bakara/125	—	(واَتَّخِذُوا) من مقام ا، ك.	(واَتَّخِذُوا) من مقام د، ح، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
16	Bakara/132	قرئ	(وَيَعْقُوبُ) يا بني كلهم	(وَيَعْقُوبُ) يا بني شاذ.
17	Bakara/148	قرئ	هو (مَوْلِيهَا) ا، د، ح، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	هو (مَوْلِيهَا) ك
18	Bakara/165	—	(ولو يَرِ الْذِينَ) د، ح، ن، ف، ر، جع، خل.	(ولو يَرِ الْذِينَ) ا، ك، يع.
19	Bakara/168	قرئ	ولا تَتَّبِعُوا (خُطُواتِ الشَّيْطَانِ) ا، ه، ح، ف، خل.	ولا تَتَّبِعُوا (خُطُواتِ الشَّيْطَانِ) ز، ك، ن، ر، جع، يع.
20	Bakara/198	قرأ	ان تَبْتَغُوا فضلا (من ربكم) فاذا كلهم	ان تَبْتَغُوا فضلا (من ربكم في موسم الحج) فاذا شاذ
21	Bakara/208	—	ادخلوا (في السَّلَمِ) ا، د، ر، جع.	ادخلوا (في السَّلَمِ) ح، ك، ن، ف، يع، خل.
22	Bakara/219	قرأ	قل (العَفْوَ) ا، د، ك، ن، ف، ر، جع، يع،	قل (العَفْوَ) ح

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			خل.	
23	Bakara/222	قرئ	حتي (يَطْهَرْنَ) ا، د، ح، ك، ع، جع، يع.	حتي (يَطْهَرْنَ) ص، ف، ر، خل.
24	Bakara/233	قرئ	(لا تُضَارُّ) والددة ا، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	(لا تُضَارُّ) والددة د، ح، يع.
25	Bakara/236	قرئ	علي الموسع (قَدْرُهُ) ا، د، ح، ل، ص، يع.	علي الموسع (قَدْرُهُ) م، ع، ف، ر، جع، خل.
26	Bakara/240	قُرِئَتْ	(وَصِيَّةٌ) لازواجهم ا، د، ص، ر، جع، يع، خل	(وَصِيَّةٌ) لازواجهم ح، ك، ع، ف.
27	Bakara/245	قرئ	(فِيضَاعِفُهُ) ا، ح، ف، ر، خل.	(فِيضَاعِفُهُ) ع (فِيضَاعِفُهُ) د، جع (فِيضَاعِفُهُ) ك، يع.
28	Bakara/246	—	فهل (عَسَيْتُمْ) د، ح، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	فهل (عَسَيْتُمْ) ا
29	Bakara/249	قرئ	الا من اغترف (عُرْفَةً) ا، د، ح، جع.	الا من اغترف (عُرْفَةً) ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
30	Bakara/251	قرئ	ولولا (دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ) ا، د، ك، ن، ف، ر، خل.	ولولا (دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ) جع، يع.
31	Bakara/259	قرئ	كيف (تُنْشِرُهَا) ا، د، ح، جع، يع.	كيف (تُنْشِرُهَا) ك، ن، ف، ر، خل.
32	Bakara/259	قرئ	قال (أَعْلَمُ) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع، خل.	قال (أَعْلَمُ) ف، ر.
33	Bakara/279	قرئ	فان لم تفعلوا (فَادُّنُوا) ا، د، ح، ك، ع، ر، جع، يع،	فان لم تفعلوا (فَادُّنُوا) ص، ف.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			خل.	
34	Bakara/280	قرئ	وان كان (ذُو عُسْرَةٍ) كلهم	وان كان (ذَا عُسْرَةٍ) شاذ
35	Bakara/280	قرئ	فَنظَرَةُ (الِي مَيْسَرَةٍ) ا	فَنظَرَةُ (الِي مَيْسَرَةٍ) ا، د، ح، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
36	Bakara/282	قرئ	(أَنْ تَصِلَ) احديهما (فَتَذَكَّرَ) ا، ك، ن، ر، جع، خل.	(أَنْ تَصِلَ) احديهما (فَتَذَكَّرَ) د، ح، يع. (إِنْ تَصِلَ) احديهما (فَتَذَكَّرَ) ف
37	Bakara/282	قراءة	(وَلَا يُضَارَرُ) كاتب كلهم	(وَلَا يُضَارَرُ) كاتب شاذ
38	Bakara/284	قرئ	(فَيَغْفِرُ) لِمَنْ يَشَاءُ (وَيُعَذِّبُ) مَنْ يَشَاءُ ا، د، ح، ف، ر، خل.	(فَيَغْفِرُ) لِمَنْ يَشَاءُ (وَيُعَذِّبُ) مَنْ يَشَاءُ ك، ن، جع، يع.
39	Bakara/285	قرئ	(وَكُتِبَ) ورسله ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(وَكُتِبَ) ورسله ف، ر، خل.
40	Âl-i İmran\12	قرئ	(سَيُغْلَبُونَ وَيُحْشَرُونَ) الي جهنم ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(سَيُغْلَبُونَ وَيُحْشَرُونَ) الي جهنم ف، ر، خل.
41	Âl-i İmran\13	قرئ	(تَرَوْنَهُمْ) مثلهم ا، جع، يع.	(تَرَوْنَهُمْ) مثلهم د، ح، ك، ن، ف، ر، خل.
42	Âl-i İmran\36	قرئ	والله اعلم (بِمَا وَضَعْتُ) ا، د، ح، ع، ف، ر، جع، خل.	والله اعلم (بِمَا وَضَعْتُ) ك، ص، يع.
43	Âl-i İmran\37	قرئ	(وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) ا، د، ح، ك، جع، يع.	(وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) ع، ف، ر، خل. (وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) ص

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
44	Âl-i İmran\39	قرئ	(فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(فَنَادَاهُ الْمَلَائِكَةُ ف، ر، خل.
45	Âl-i İmran /49	—	(أَنِّي) اخلق لكم ا، جع.	(أَنِّي) اخلق لكم ك، ن، ف، ر، يع، خل. (أَنِّي) اخلق لكم د، ح.
46	Âl-i İmran/49	قرئ	فيكون (طَائِرًا) ا، جع، يع.	فيكون (طَيْرًا) د، ح، ك، ن، ف، ر، خل.
47	Âl-i İmran/80	قرئ	(وَلَا يَأْمُرُكُمْ) ان ا، د، ر، جع.	(وَلَا يَأْمُرُكُمْ) ان ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
48	Âl-i İmran/125	—	من الملائكة (مُسَوِّمِينَ) ا، ك، ف، ر، جع، خل.	من الملائكة (مُسَوِّمِينَ) د، ح، ن، يع.
49	Âl-i İmran/133	—	(وسارعو) الي مغفرة ا، ك، حع.	(وسارعو) الي مغفرة د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
50	Âl-i İmran/159	قرأ	وشاورهم (في الامر) كلهم	وشاورهم (في بعض الامر) شاذ
51	Âl-i İmran/161	قرئ	وما كان لنبي (ان يُغَلَّ) ا، ك، ف، ر، جع، يع، خل.	وما كان لنبي (ان يُغَلَّ) د، ح، ن.
52	Âl-i İmran/175	قرأ	(يُخَوِّفُ اولياءه) كلهم	(يُخَوِّفُكُمْ اولياءه) شاذ
53	Âl-i İmran/176	قرئ	(وَلَا يَحْزُنْكَ) اللذين عَبَّرَ ا،	(وَلَا يَحْزُنْكَ) اللذين ا
54	Âl-i İmran/188	قرأ	(لَا يَحْسِبَنَّ) اللذين ا، د، ح.	(لَا يَحْسِبَنَّ) اللذين ك، جع. (لَا تَحْسِبَنَّ) اللذين ن، ف. (لَا تَحْسِبَنَّ) اللذين ر، يع، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
55	Âl-i İmran/188	قرأ	(فَلَا تَحْسِبْنَهُمْ) بمفازة ا، ر، يع، خل.	(فَلَا يَحْسِبْنَهُمْ) بمفازة د، ح. (فَلَا تَحْسِبْنَهُمْ) بمفازة ك، ن، ف، جع.
56	Nisa/1	قرئ	(وَالْأَرْحَامُ) غير ف،	(وَالْأَرْحَامُ) ف
57	Nisa/11	—	وان كانت (واحدة) ا، جع.	وان كانت (واحدة) د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
58	Nisa/12	قرأ	وله اخ او اخت (لأُمِّهِ) كلهم	وله اخ او اخت (لأُمِّهِ) شاذ
59	Nisa/25	قراءة	فاذا (أَحْصَيْنَ) ا، د، ح، ك، ع، جع، يع.	فاذا (أَحْصَيْنَ) ص، ف، ر، خل.
60	Nisa/29	قرئ	الّا ان تكون (تجارة) ا، د، ح، ك، جع، يع.	الّا ان تكون (تجارة) ن، ف، ر، خل.
61	Nisa/40	—	وان تك (حَسَنَةً) ا، د، جع.	وان تك (حَسَنَةً) ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
62	Nisa/66	قرأ	الا (قَلِيلٌ) منهم غير ك،	الا (قَلِيلٌ) منهم ك
63	Nisa/92	قرأ	وبينهم ميثاق فدية مسلمة كلهم	وبينهم ميثاق (وهو مومن) فدية مسلمة شاذ
64	Nisa/94	قرئ	(فَتَبَيَّنُوا) ولا تقولوا ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(فَتَبَيَّنُوا) ولا تقولوا ف، ر، خل.
65	Nisa/94	قرئ	القي اليكم (السَّلَامُ) ا، ك، ف، جع، خل.	القي اليكم (السَّلَامُ) د، ح، ن، ر، يع.
66	Nisa/95	قرئ	(غَيْرِ أُولِي الضَّرَرِ) ا، ك، ر، جع، خل.	(غَيْرِ أُولِي الضَّرَرِ) د، ح، ن، ف، يع.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
				(غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ) شاذُّ
67	Nisa/135	قرئ	(وَإِنْ تَلَوْوْا) او تعرضو ا، د، ح، ن، ر، جع، يع، خل.	(وَإِنْ تَلَوْا) او تعرضو ك، ف.
68	Nisa/162	—	(وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ) كلهم	(وَالْمُقِيمُونَ الصَّلَاةَ) شاذُّ
69	Mâide/2	—	وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ (شَنَّانُ) قَوْمِ ا، د، ح، ع، ف، ر، يع، خل.	وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ (شَنَّانُ) قَوْمِ ك، ص، جع.
70	Mâide/6	قرئ	(وَأَرْجُلُكُمْ) الي الكعبيين ا، ك، ع، ر، يع.	(وَأَرْجُلُكُمْ) الي الكعبيين د، ح، ص، ف، جع، خل.
71	Mâide/45	قرئ	(وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ) غَيْرَ ر.	(وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ) ر
72	Mâide/45	—	(وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ) ا، ن، ف، يع، خل.	(وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ) د، ح، ك، ر، جع.
73	Mâide/50	قرئ	افحكم الجاهلية (يَبْغُونَ) غير ك،	افحكم الجاهلية (تَبْغُونَ) ك
74	Mâide/53	قرئ	(يَقُولُ الَّذِينَ) امنو ا، د، ك، جع.	(وَيَقُولُ الَّذِينَ) امنو ح، يع (وَيَقُولُ الَّذِينَ) امنو ن، ف، ر، يع، خل.
75	Mâide/57	قرئ	(وَالْكَفَّارِ) اولياء ا، د، ك، ن، ف، جع، خل.	(وَالْكَفَّارِ) اولياء ح، ر، يع.
76	Mâide/60	قرئ	(وَعِبَادُ الطَّاغُوتِ) غَيْرَ ف،	(وَعِبَادُ الطَّاغُوتِ) ف (وَعِبَادُ الطَّاغُوتِ) شاذُّ (وَعِبَادُ الطَّاغُوتِ) شاذُّ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
77	Mâide/69	—	(وَالصَّابُونَ) والنصاري ا، جع.	(وَالصَّابُونَ) والنصاري د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
78	Mâide/71	قرئ	وحسبو الا (تَكُونُ) ا، د، ك، ن، ر، جع، يع، خل.	وحسبو الا (تَكُونُ) ح، ف.
79	Mâide/89	قرئ	(بِمَا عَقَّدْتُمُ) الايمان ا، د، ح، ل، ع، جع، يع	(بِمَا عَقَّدْتُمُ) الايمان م (بِمَا عَقَّدْتُمُ) الايمان ص، ف، ر، خل
80	Mâide/95	قرئ	(فَجَزَاءٌ مِّثْلُ) ا، د، ح، ك، جع.	(فَجَزَاءٌ مِّثْلُ) ن، ف، ر، يع، خل.
81	Mâide/107	قراءة	من الذين (اسْتَحَقَّ) عليهم غير ع،	من الذين (اسْتَحَقَّ) عليهم ع
82	Mâide/107	قرئ	عليهم (لأُولَئِیْنَ) ا، د، ح، ك، ع، ر، جع.	عليهم (لأُولَئِیْنَ) ص، ف، يع، خل.
84	Mâide/107	قرئ	هل (يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ) غير ر،	هل (تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ) ر
85	Mâide/119	قرأ	قال الله هذا (يَوْمُ) ا	قال الله هذا (يَوْمُ) كلهم غير ا،
86	Enâm/16	قرئ	(مَنْ يُصْرِفْ) عنه ا، د، ح، ك، ع، جع.	(مَنْ يُصْرِفْ) عنه ص، ف، ر، يع، خل.
87	Enâm/24	قرئ	ثم لم تكن (فَتَنَّتُهُمْ) ا، ح، ص، ف، ر، جع، يع، خل.	ثم لم تكن (فَتَنَّتُهُمْ) د، ك، ع.
88	Enâm/27	قرئ	نرد (وَلَا تُكَذِّبُ) بآيات ربنا (وَنَكُونُ) ا، د، ح، ص، ر، جع، خل.	نرد (وَلَا تُكَذِّبُ) بآيات ربنا (وَنَكُونُ) ع، ف، يع. نرد (وَلَا تُكَذِّبُ) بآيات ربنا (وَنَكُونُ)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
				ك
89	Enâm/33	قرأ	انه (لَيَحْزُنُكَ) الذي غير ا،	انه (لَيَحْزُنُكَ) الذي ا
90	Enâm/33	قرأ	فانهم (لا يُكْذِبُونَكَ) ا، ر.	فانهم (لا يُكْذِبُونَكَ) د، ح، ك، ن، ف، جع، يع، خل.
91	Enâm/54	قرئ	الرحمة (أَنَّهُ) ا، ك، ن، جع، يع. واصلح (فَأَنَّهُ) ا، د، ح، ف، ر، جع، خل.	الرحمة (أَنَّهُ) د، ح، ف، ر، خل. واصلح (فَأَنَّهُ) ك، ن، يع.
92	Enâm/54	قرئ	(وَلَيْسَتَيْنِ سَبِيلُ) المجرمين ا، جع.	(وَلَيْسَتَيْنِ سَبِيلُ) المجرمين د، ح، ك، ع، يع، خل. (وَلَيْسَتَيْنِ سَبِيلُ) المجرمين ص، ف، ر، خل.
93	Enâm/54	قرئ	(يَقْضُ) الحق ح، ك، ف، ر، جع، يع، خل.	(يَقْضُ) الحق ا، د، ن، جع.
94	Enâm/74	قرئ	لابيه (أَزَرَ) غير يع،	لابيه (أَزَرَ) يع.
95	Enâm/80	قرئ	قال (أَتَحَاجُّونِي) ا، ك، جع.	قال (أَتَحَاجُّونِي) د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
96	Enâm/90	—	فبهديهم (أَفْتَدُهُ) ا، د، ح، ن، جع.	(بكسر الهاء من غير صلتها بياء في الوصل تارة) ك (و ب الصلة تارة اخري) م (و بحذف الهاء في الوصل) ف، ر، يع، خل.
97	Enâm/94	قرأ	تقدطع (بَيْنَكُمْ)	تقدطع (بَيْنَكُمْ)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			ا، ع، ر، جع.	د، ح، ك، ع، ف، يع، خل.
98	Enâm/98	—	(فُمُسْتَقَرٌّ) ومستودع ا، ك، ن، ف، ر، جع، يس، خل.	(فُمُسْتَقَرٌّ) ومستودع د، ح، حه.
99	Enâm/99	قرئ	(وَجَنَاتٍ) من اعناب كلهم	(وَجَنَاتٍ) من اعناب شاذ
100	Enâm/105	—	وليقولو (دَرَسَتْ) ا، ن، ف، ر، جع، خل.	وليقولو (دارست) د، ح. وليقولو (دَرَسَتْ) ك، يع.
101	Enâm/105	قرأ	وما يشعركم (أَنَّهُا) ا، ك، ن، ف، جع.	وما يشعركم (أَنَّهُا) د، ح، ص، يع، خل.
102	Enâm/111	قرئ	(قُبَلًا) ما كانوا ا، ك، جع.	(قُبَلًا) ما كانوا د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
103	Enâm/125	قرأ	(حَرْجًا) كانوا ا، ص، جع.	(حَرْجًا) كانوا د، ح، ك، ع، ف، ر، يع، خل.
104	Enâm/125	قرئ	(يَصْعَدُ) في السماء كلهم غير د،	(يَصْعَدُ) في السماء د
105	Enâm/136	قرئ	هذا لله (بِرْغَمِهِم) كلهم غير ر،	هذا لله (بِرْغَمِهِم) ر
106	Enâm/137	قرأ	(زَيْنَ، قَتْلَ، أَوْلَادِهِمْ، شُرَكَاءَهُمْ) كلهم غير ك،	(زَيْنَ، قَتْلَ، أَوْلَادِهِمْ، شُرَكَاءَهُمْ) ك
107	Enâm/153	قرئ	(وَأَنَّ هَذَا) صرطي ا، د، ح، ن، جع.	(وَأَنَّ هَذَا) صرطي ك، يع. (وَأَنَّ هَذَا) صرطي ف، ر، خل.
108	Enâm/153	—	(فَتَفَرَّقَ) بكم كلهم غير ه،	(فَتَفَرَّقَ) بكم ه

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
109	Enâm/153	قرئ	(فَرَّقُوا) دينهم ا، د، ك، ن، جع، يع، خل.	(فَارَّقُوا) دينهم ف، ر.
110	A'râf/20	قرئ	الا ان تكونا (مَلِكَيْنِ) كلهم	الا ان تكونا (مَلِكَيْنِ) شأد
111	A'râf/26	قرئ	(وَلِبَاسُ) الثَّقَوِي ا، ك، ر، جع.	(وَلِبَاسُ) الثَّقَوِي د، ح، ن، ف، يع، خل.
112	A'râf/55	قرئ	تضرعا (و خُفْيَةً) كلهم	تضرعا (و خُفْيَةً) شأد
113	A'râf/57	قرئ	يرسل (الرَّيْحَ) ا، ح، ك، ن، جع، يع.	يرسل (الرَّيْحَ) د، ف، ر، خل.
114	A'râf/57	قرئ	(نُشْرًا) ا، د، ح، جع، يع.	(نُشْرًا) ك (بُشْرًا) ن (نُشْرًا) ف، ر، خل.
115	A'râf/59	قرأ	من اله (غَيْرُهُ) ا، د، ح، ك، ن، ف، يع، خل.	من اله (غَيْرُهُ) ر، جع.
116	A'râf/62	قرئ	(أُبَلِّغُكُمْ) كلهم غير ح،	(أُبَلِّغُكُمْ) ح
117	A'râf/98	قرأ	(أَوْ) امن ا، د، ك، جع.	(أَوْ) امن ح، ن، ف، ر، يع، خل.
118	A'râf/105	قرأ	حقيق (عَلَيَّ) ا	حقيق (عَلَيَّ) كلهم غير ا،
119	A'râf/111	قرأ	قالو (أَرْجِهْ) ب، عي.	قالو (أَرْجِهْ) ح، يع قالو (أَرْجِهْ) م

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
120	A'râf/113	قرأ	قالو (إِنَّ لَنَا) ا، د، ع، جع.	قالو (ءِإِنَّ لَنَا) ح، ك، ص، ف، ر، يع، خل.
121	A'râf/127	قرأ	ويذكرك (وَالْهَيْتَكَ) كلهم	ويذكرك (وَالْهَيْتَكَ) شاذ
122	A'râf/133	قرئ	(وَالْقَمَلِ) كلهم	(وَالْقَمَلِ) شاذ
123	A'râf/143	قرئ	وجعله (دَكَاةً) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	وجعله (دَكَاةً) ف، ر، خل.
124	A'râf/145	قرأ	(سَارِيكُمْ) دار الفاسقين كلهم	(سَارِيكُمْ) دار الفاسقين شاذ
125	A'râf/148	قرئ	(مَنْ خَلِيَهُمْ) عجلا ا، د، ح، ك، ن، جع، خل.	(مَنْ خَلِيَهُمْ) عجلا ف، ر. (مَنْ خَلِيَهُمْ) عجلا يع.
126	A'râf/150	قرئ	قال ابن (أُمّ) ا، د، ح، ع، جع، يع.	قال ابن (أُمّ) ك، ص، ف، ر، خل.
127	A'râf/154	قرأ	ولما (سَكَنَ) كلهم	ولما (سَكَنَ) شاذ
128	A'râf/156	قرئ	اصيب به (مَنْ أَشَاءُ) كلهم	اصيب به (مَنْ أَشَاءُ) شاذ
129	A'râf/165	قرئ	بعذاب (بَيْنَسِ) ا، جع.	بعذاب (بَيْنَسِ) ك بعذاب (بَيْنَسِ) ص بعذاب (بَيْنَسِ) د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
130	A'râf/165	قرئ	واللذين (يُمَسِّكُونَ) كلهم غير ص	واللذين (يُمَسِّكُونَ) ص

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
131	A'râf/172	قرئ	ان (تقولو) كلهم غير ح	ان (يقولو) ح
132	A'râf/201	قرأ	(طائف) من الشيطان ا، ك، ن، ف، جع، خل.	(طَيْفٌ) من الشيطان د، ح، ر، يع.
133	A'râf/202	قرئ	(يُمدُّونَهُمْ) في الغي ا، جع.	(يُمدُّونَهُمْ) في الغي د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
134	Enfâl/2	قرأ	(وجلت) قلوبهم كلهم	(فرزت) قلوبهم شاذ
135	Enfâl/9	قرأ	(مُرْدِفِينَ) ا، جع، يع	(مُرْدِفِينَ) د، ح، ك، ن، ف، ر، خل.
136	Enfâl/11	قرأ	اذ (يُغْشِيكُمْ النُّعَاسَ) ا، جع.	اذ (يُغْشِيكُمْ النُّعَاسَ) ك، ن، ف، ر، يع، خل. اذ (يُغْشِيكُمْ النُّعَاسُ) د، ح.
137	Enfâl/18	قرأ	(مُوْهِنٌ كَيْدٍ) ا، د، ح، جع.	(مُوْهِنٌ كَيْدٍ) ك، ص، ف، ر، يع، خل. (مُوْهِنٌ كَيْدٍ) ع
138	Enfâl/42	قرئ	اذانتم (بالْعُدْوَةِ الدنْيا) ا، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	اذانتم (بالْعُدْوَةِ الدنْيا) د، ح، يع.
139	Enfâl/42	قرئ	(مَنْ حَيٍّ) عن بينة ا، ه، ص، جع، يع، خل.	(مَنْ حَيٍّ) عن بينة ز، د، ح، ك، ع، ف، ر.
140	Tevbe/3	قرئ	(أَنَّ اللَّهَ) برئ كلهم	(إِنَّ اللَّهَ) برئ شاذ
141	Tevbe/3	قرئ	من المشركين (ورسولُهُ) كلهم	من المشركين (ورسولُهُ) شاذ من المشركين (ورسولِهِ) شاذ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
142	Tevbe/12	قرئ	لا (أَيْمَان) كلهم غير ك	لا (أَيْمَان) ك
143	Tevbe/17	قرأ	(مسجد) الله ا، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	(مسجد) الله د، ح، يع.
144	Tevbe/30	—	(عَزِيزٌ) ابنُ الله ا، د، ح، ك، ف، جع، خل.	(عَزِيزٌ) ابنُ الله ن، ر، يع.
145	Tevbe/61	—	(ورحمةٌ) للذين كلهم غير ف	(ورحمةٌ) للذين ف
146	Tevbe/106	قرئ	واخرون (مُرْجُونٌ) ا، ع، ف، ر، جع، خل.	واخرون (مُرْجُونٌ) د، ح، ك، ص، يع.
147	Tevbe/107	قرئ	(الَّذِينَ) تخذو ا، ك، جع.	(والَّذِينَ) تخذو د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
148	Tevbe/128	قرئ	من (أَنْفُسِكُمْ) عزيز كلهم شادٌ	من (أَنْفُسِكُمْ) عزيز شادٌ
149	Yûnus/27	قرأ	(قِطْعًا) من الليل ا، ح، ك، ن، ف، جع، خل.	(قِطْعًا) من الليل د، ر، يع.
150	Yûnus/30	قرئ	هناك (تَبْلُو) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	هناك (تَبْلُو) ف، ر، خل.
151	Yûnus/35	قرئ	امن لا (يَهْدِي) ب، جع.	امن لا (يَهْدِي) ف، ر، خل.
152	Yûnus/61	قرأ	(ولا أصغرُ) من ذلك (ولا أكبرُ) ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، خل.	(ولا أصغرُ) من ذلك (ولا أكبرُ) ف، يع، خل.
153	Yûnus/71	قرئ	(فَأَجْمِعُوا) امركم كلهم غير يس،	(فَأَجْمِعُوا) امركم يس
154	Yûnus/81	قرئ	ما جئتم به (السَّحَرُ) ا، د، ك، ن، ف، ر، يع، خل.	ما جئتم به (السَّحَرُ) ح، جع.
155	Yûnus/98	قرئ	(فلولا) كانت	(هَلَّا) كانت

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			كلهم	شاذّ
156	Hûd/40	قرئ	(من كُلِّ زوجين كلهم غير ع،	(من كُلِّ زوجين ع
157	Hûd/46	قرأ	(عملٌ غيرٌ) صالح ا، د، ح، ك، ن، ف، جع، خل.	(عملٌ غيرٌ) صالح ر، يع.
158	Hûd/71	—	اسحق (يعقوب) ا، د، ح، ص، ر، جع، يع، خل.	اسحق (يعقوب) ك، ع، ف.
159	Hûd/81	قرئ	(فَأَسْرَى) باهلك ا، د، جع.	(فَأَسْرَى) باهلك ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
160	Hûd/81	قرئ	الا (إمْرَأَتُكَ) ا، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	الا (إمْرَأَتُكَ) د، ح.
161	Hûd/111	قرئ	(وَإِنْ) كُلاًّ (لَمَّا) ا، د.	(وَإِنْ) كُلاًّ (لَمَّا) ص (وَإِنْ) كُلاًّ (لَمَّا) ح، ر، يع، خل. (وَإِنْ) كُلاًّ (لَمَّا) ك، ع، ف، جع.
162	Yûsuf/11	قرأ	لا (تَأْمَنَّا) بالادغام ولاشمام كلهم غير جع،	لا (تَأْمَنَّا) بالادغام جع.
163	Yûsuf/12	قرأ	غدا (يَرْتَعِ وَيُلْعَبُ) ا، جع.	غدا (يَرْتَعِ وَيُلْعَبُ) د غدا (يَرْتَعِ وَيُلْعَبُ) ح، ك. غدا (يَرْتَعِ وَيُلْعَبُ) ن، ف، ر، يع، خل.
164	Yûsuf/19	قرئ	قال (يَا بُشْرَى) ا، د، ح، ك، جع، يع.	قال (يَا بُشْرَى) ن، ف، ر، خل.
165	Yûsuf/23	قرئ	(هَيْبَتْ) لك	(هَيْبَتْ) لك

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			ا، م، جع.	د (هَيْتُ، هَيْتُ) لَكَ ل (هَيْتُ) لَكَ ح، ن، ف، ر، ي، ع، خ.
166	Yûsuf/24	قرئ	من عبادنا (المُخْلِصِينَ) ا، ن، ف، ر، ي، ع، خ.	من عبادنا (المُخْلِصِينَ) د، ح، ك، ي.
167	Yûsuf/31	قرئ	واعتدت لهن (مُنْكَأً) كلهم	واعتدت لهن (مُنْكَأً) شاذ
168	Yûsuf/31	قرأ	وقلن (حاشا) لله كلهم غير ح،	وقلن (حاشا) لله ح
169	Yûsuf/47	—	سبع سنين (دأبا) كلهم غير ع،	سبع سنين (دأبا) ع
170	Yûsuf/81	—	ان ابنك (سَرَقَ) كلهم	ان ابنك (سَرَقَ) شاذ
171	Yûsuf/90	قرئ	(عِائِكَ) لانت يوسف ا، ح، ك، ن، ف، ر، ي، ع، خ.	(إِنَّكَ) لانت يوسف د، جع.
172	Yûsuf/110	قرئ	وظنوا انهم (قد كُذِّبُوا) ا، د، ح، ك، جع.	وظنوا انهم (قد كُذِّبُوا) ن، ف، ر، ي، ع، خ.
173	Ra'd/5	قرأ	(إِذَا) كُنَّا تَرَابًا (أَعْنًا) لفي خلق جديد	(أَعْدًا) كُنَّا تَرَابًا (إِنَّا) لفي خلق جديد ا، ر، ي، ع. (أَعْدًا) كُنَّا تَرَابًا (أَعْنًا) لفي خلق جديد د، ح، ن، ف، خ.
174	Ra'd/11	قرئ	يحفظونه (من امر الله) كلهم	يحفظونه (بامر الله) شاذ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
175	Ra'd/35	—	(أَكْلُهَا) داءم ا، د، ح.	(أَكْلُهَا) داءم ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
176	Ra'd/42	قراءة	وسعلم (الكَافِرُ) ا، د، ح، جع.	وسعلم (الكَافِرُ) ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
177	Ra'd/43	قراءة	(وَمَنْ عِنْدَهُ) علم الكتاب كلهم	(وَمَنْ عِنْدَهُ) علم الكتاب شاذ
178	İbrahim/2	قرئ	الحميد (الله الذي) ا، ك، جع.	الحميد (الله الذي) د، ح، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
179	İbrahim/46	قرأ	وان كان مكرهم (لَتَزُولَ) كلهم غير ر،	وان كان مكرهم (لَتَزُولَ) ر
180	Hicr/15	قرئ	لَقَالُوا إِنَّمَا (سُكِّرَتْ) كلهم غير د	لَقَالُوا إِنَّمَا (سُكِّرَتْ) د
181	Hicr/54	قرئ	فبم (تُبَشِّرُونَ) ا	فبم (تُبَشِّرُونَ) د فبم (تُبَشِّرُونَ) ح، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
182	Hicr/56	قرئ	قال ومن (يَقْنُطُ) ا، د، ك، ن، ف، جع.	قال ومن (يَقْنُطُ) ح، ر، جع، يع، خل.
183	Nahl/27	قرأ	(تَشَاقُّونَ) فيهم ا	(تَشَاقُّونَ) فيهم كلهم غير ا،
184	Nahl/37	قرئ	فان الله (لا يَهْدِي) ا، د، ح، ك، جع، يع.	فان الله (لا يَهْدِي) ن، ف، ر، جع، يع، خل.
185	Nahl/41	قرئ	(لَنُؤَيِّنَنَّهُمْ) فيالدنيا كلهم	(لَنُؤَيِّنَنَّهُمْ) فيالدنيا شاذ
186	Nahl/62	—	وانهم (مُفْرِطُونَ)	وانهم (مُفْرِطُونَ)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			ا	د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل. وانهم (مُفَرِّطُونَ) جع.
187	Nahl/66	—	(نُسْفِيْكُمْ) مما في بطونه ا، ك، ص، يع.	(نُسْفِيْكُمْ) مما في بطونه د، ح، ع، ف، ر، جع، خل.
188	Nahl/78	قرئ	من بطون (أَمْهَاتِكُمْ) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع، خل.	من بطون (أَمْهَاتِكُمْ) ر
189	Nahl/80	قرئ	يوم (ظَعْنِكُمْ) ا، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	يوم (ظَعْنِكُمْ) ح، جع، يع.
190	Nahl/103	قرئ	لسان الذي (يُلْحِدُونَ) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع، خل.	لسان الذي (يُلْحِدُونَ) ف، ر، خل.
191	Nahl/110	قرأ	هاجرو من بعد ما (فُتِنُوا) كلهم غير ك،	هاجرو من بعد ما (فُتِنُوا) ك
192	Nahl/127	قرئ	ولا تك (في ضَيْقٍ) مما يمكرون كلهم غير د،	ولا تك (في ضَيْقٍ) مما يمكرون د
193	İsra/1	قراءة	الا (تَتَخَذُوا) من دوني وكيلا كلهم غير ح،	الا (يَتَخَذُوا) من دوني وكيلا ح
194	İsra/16	قراءة	(أَمَرْنَا) مترفيها كلهم غير يع،	(أَمَرْنَا) مترفيها يع. (أَمَرْنَا) مترفيها شاذ
195	İsra/23	—	(وَقَضَى) ربك كلهم	(وَوَصَى) ربك شاذ
196	İsra/23	—	فلا تقل لهما (أُفٍّ) ا، ع، جع.	فلا تقل لهما (أُفٍّ) د، ك، يع. فلا تقل لهما (أُفٍّ) ح، ص، ف، ر، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
				فلا تقل لهما (أف) شاذُّ
197	İsra/33	قرئ	(فلا يُسْرِف) في القتل ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(فلا تُسْرِف) في القتل ف، ر، خل.
198	İsra/35	قرئ	وزنو (بالْقُسْطِاسِ) المستقيم ا، د، ح، ك، ص، جع، يع.	وزنو (بالْقُسْطِاسِ) المستقيم ع، ف، ر، خل.
199	İsra/83	قرئ	(وَنَأَى) بجانبه ا، د، ح، ل، ن، ف، ر، يع، خل.	(وَنَأَى) بجانبه م، جع.
200	İsra/92	قرئ	كما زعمت علينا (كِسْفًا) ا، ك، ن، جع.	كما زعمت علينا (كِسْفًا) د، ح، ف، ر، يع، خل.
201	Kehf/16	—	وما يعيدون (إلا الله) كلهم	وما يعيدون (من دون الله) شاذُّ
202	Kehf/16	—	ويجعل لكم (مَرْفَقًا) ا، ك، جع.	ويجعل لكم (مَرْفَقًا) د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
203	Kehf/26	قرئ	(ثَلَاثَ مِائَةٍ) سنين ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(ثَلَاثَ مِائَةٍ) سنين ف، ر، خل.
204	Kehf/26	قرئ	(وَلَا يُشْرِكْ) في حكمه احدا كلهم غير ك	(وَلَا تُشْرِكْ) في حكمه احدا ك
205	Kehf/33	—	آتت (أَكْلُهَا) ا، د، ح.	آتت (أَكْلُهَا) ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
206	Kehf/34	—	وكان له (ثُمَّرٌ) ا، د، ك، ف، ر، خل.	وكان له (ثُمَّرٌ) ح وكان له (ثُمَّرٌ) ن، جع، يع.
207	Kehf/35	قرئ	لاجدن خيرا (مِنْهُمَا) ا، د، ك، جع.	لاجدن خيرا (مِنْهَا) ح، ن، ف، ر، يع، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
208	Kehf/44	—	هناك (الْوَلَايَةُ) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	هناك (الْوَلَايَةُ) ف، ر، خل.
209	Kehf/46	قرئ	المال والبنون (زِينَةُ) الحياة الدنيا كلهم	المال والبنون (زِينَتَا) الحياة الدنيا شاذٌ
210	Kehf/55	قرئ	او ياتيهمالعذاب (قُبْلًا) ا، د، ح، ك، يع.	او ياتيهمالعذاب (قُبْلًا) ن، ف، ر، جع، خل.
211	Kehf/59	قرئ	وجعلنا (لِمُهْلِكِهِمْ) موعدا كلهم غير ع،	وجعلنا (لِمُهْلِكِهِمْ) موعدا ع
212	Kehf/66	قرئ	علي ان تعلمن مما علمت (رُشْدًا) ا، د، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	علي ان تعلمن مما علمت (رُشْدًا) ح، يع.
213	Kehf/74	—	شيءا (تُكْرَأُ) ا، م، ص، جع، يع.	شيءا (تُكْرَأُ) د، ح، ل، ع، ف، ر.
214	Kehf/79	قرئ	فكانت (لمسَاكِين) كلهم	فكانت (لمسَاكِين) شاذٌ
215	Kehf/79	قرأ	وكان (وراءهم) ملك كلهم	وكان (امامهم) ملك شاذٌ
216	Kehf/79	قرأ	كل سفينة غصبا كلهم	كل سفينة (صالحه) غصبا شاذٌ
217	Kehf/86	قرئ	في عين (حَمِيَّة) ا، د، ح، ع، يع.	في عين (حَامِيَّة) ك، ص، ف، ر، جع، خل.
218	Kehf/93	قرئ	حتي اذا بلغ بين (السُّدَيْنِ) ا، ك، ص، ف، ر، جع، يع، خل.	حتي اذا بلغ بين (السُّدَيْنِ) د، ح، يع.
219	Kehf/94	قرئ	فهل نجعل لك (خُرَاجًا) ا، د، ح، ن، جع، يع، خل.	فهل نجعل لك (خُرَاجًا) ف، ر، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
220	Meryem/19	قرئ	(لِيَهَبَ) لك غلاما زكيا ا، ح، يع.	(لَا هَبَ) لك غلاما زكيا ب، د، ك، ن، ف، ر، جع، خل.
221	Meryem/23	—	وكننت (نُسَيَا) منسيا ا، د، ح، ك، ص، ر، جع، يع، خل.	وكننت (نُسَيَا) منسيا ع، ف.
222	Meryem/24	قرئ	فناديها (مَنْ تَحْتَهَا) ا، ع، ف، ر، جع، حه، خل.	فناديها (مَنْ تَحْتَهَا) د، ح، ك، ص، يس.
223	Meryem/25	قرئ	(تَسَاقَطُ) عليك ا، د، ح، ك، ص، ر، جع، خل.	(يَسَاقَطُ) عليك يع.
224	Meryem/34	—	(قَوْلُ الْحَقِّ) الذي ا، د، ح، ف، ر، جع، خل.	(قَوْلُ الْحَقِّ) الذي ك، ن، يع.
225	Meryem/36	قرئ	(وَإِنَّ اللَّهَ) ربي ا، د، ح، جع، يس.	(وَإِنَّ اللَّهَ) ربي ك، ن، ف، ر، حه، خل.
226	Meryem/51	—	انه كان (مُخْلِصًا) ا، د، ح، ك، جع، يع.	انه كان (مُخْلِصًا) ن، ف، ر، خل.
227	Meryem/73	قرئ	خير (مَقَامًا) و احسن كلهم غير د،	خير (مَقَامًا) و احسن د
228	Meryem/73	قرئ	احسن اثاثا (وَرِيًّا) ب، م، جع.	احسن اثاثا (وَرِيًّا) ج، د، ح، ل، ر، يع، خل. احسن اثاثا (وَرِيًّا) شاذ
229	Meryem/91	قرئ	ان دعو الرحمن (وَلَدًا) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع، خل.	ان دعو الرحمن (وَلَدًا) ف، ر.
230	Tâhâ/15	قرئ	اكاد (أَخْفِيهَا) كلهم	اكاد (أَخْفِيهَا) شاذ
231	Tâhâ/58	قرئ	مكانا (سُوي)	مكانا (سُوي)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			ا، د، ح، ر، جع.	ك، ن، ف، ي، ع، خل.
232	Tâhâ/61	قرئ	(فَيَسْحَتَكُمْ) بعذاب ا، د، ح، ك، ص، جع، حه.	(فَيَسْحَتَكُمْ) بعذاب ع، ف، ر، يس، خل.
233	Tâhâ/63	قرئ	قالو (اِنَّ هَٰذَا) ا، ك، ص، ف، ر، جع، ي، ع، خل.	قالو (اِنَّ هَٰذَا) د، ع. قالو (اِنَّ هَٰذَيْنِ) ح
234	Tâhâ/87	قرئ	موعدك (بِمَلِكِنَا) ا، ن، جع.	موعدك (بِمَلِكِنَا) د، ح، ك، ي، ع. موعدك (بِمَلِكِنَا) ف، ر، خل.
235	Tâhâ/81	قرئ	افلايرون (ان لا يرجع) اليهم كلهم	افلايرون (ان لا يرجع) اليهم شاذ
236	Tâhâ/96	قرأ	فقبضت (قَبْضَةً مِّنْ اِثْرِ الرِّسُولِ) كلهم	فقبضت (قَبْضَةً مِّنْ اِثْرِ الرِّسُولِ) الرسول شاذ
237	Tâhâ/97	قرئ	(لَنُحَرِّقَنَّهُ) في اليم نسفا كلهم غير جع	(لَنُحَرِّقَنَّهُ) في اليم نسفا عي (لَنُحَرِّقَنَّهُ) في اليم نسفا جم
238	Tâhâ/102	قرئ	(وَيَوْمَ يُنْفَخُ) في الصور كلهم غير ح،	(وَيَوْمَ يُنْفَخُ) في الصور ح
239	Tâhâ/128	قراءة	افلم (يهدي لهم) كلهم	افلم (يهدي لهم) شاذ
240	Enbiya/47	—	وان كان (مُثْقَلًا) من خردل ا، جع.	وان كان (مُثْقَلًا) من خردل د، ح، ك، ن، ف، ر، ي، ع، خل.
242	Enbiya/58	—	فجعلهم (جُذَاذًا) كلهم غير ر،	فجعلهم (جُذَاذًا) ر

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
				فَجْعَلْهُمْ (جَذَا) شَادُّ
243	Enbiya/80	قرئ	(لِيُحْصِنَكُمْ) من بأسكم ا، د، ح، ف، ر، حه، خل.	(لِيُحْصِنَكُمْ) من بأسكم ك، ع، جع. (لِيُحْصِنَكُمْ) من بأسكم ص، يس.
245	Enbiya/95	قرئ	(وَحَرَام) علي قرية ا، د، ح، ك، ع، جع، يع، خل.	(وَحَرَمٌ) علي قرية ص، ف، ر.
246	Enbiya/98	قرأ	(حَصَبُ) جهنم كلهم	(حَطَبُ) جهنم شَادُّ
247	Hac/2	قرئ	وتري الناس (سكاري) وماهم (بسكاري) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	وتري الناس (سكاري) وماهم (بسكاري) ف، ر، خل.
248	Hac/25	قرئ	(سَوَاءٌ) العاكف فيه و الباد كلهم غير ع،	(سَوَاءٌ) العاكف فيه و الباد ع
249	Hac/29	قرئ	(تُمْ لِيَقْضُوا) تفنهم ب، ه، ن، ف، ر، جع، حه، خل. (وَالْيُوفُو) نذورهم (وَالْيُطُوفُو) ا، د، ح، ل، ع، ف، ر، جع، يع، خل.	(تُمْ لِيَقْضُوا) تفنهم ج، ز، ح، ك، يس (وَالْيُوفُو) نذورهم (وَالْيُطُوفُو) م
250	Hac/38	قرئ	ان الله (يُدْفَع) ا، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	ان الله (يُدْفَع) د، ح، يع.
251	Hac/39	قرئ	(أَيْنَ) للذين (يُقَاتِلُونَ) ا، ع، جع.	(أَيْنَ) للذين (يُقَاتِلُونَ) د، ف، ر، خل. (أَيْنَ) للذين (يُقَاتِلُونَ) ح، ص، يع. (أَيْنَ) للذين (يُقَاتِلُونَ)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
252	Hac/40	قرئ	ولولا (دَفْعُ) الله الناس ا، د، ك، ن، ف، ر، خل.	ولولا (دَفَاعُ) الله الناس جع، يع.
253	Hac/40	قرئ	(لَهْدِمَتْ) صوامع ا، د، جع.	(لَهْدِمَتْ) صوامع ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
254	Hac/51	قرئ	في اياتنا (مُعَاجِزِينَ) ا، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	في اياتنا (مُعَجِّزِينَ) د، ح.
255	Hac/78	قراءة	(هو سماكم) المسلمين كلهم	(هو الله سماكم) المسلمين شأدُ
256	Müminün/20	قرئ	من طور (سِينَاء) ا، د، ح، جع.	من طور (سِينَاء) ك، ن، ف، ر، يع، خل.
257	Müminün/20	قرئ	(تَنْبُتُ) بالدهن ا، ك، ن، ف، ر، جع، حه، خل.	(تَنْبُتُ) بالدهن د، ح، يس
260	Müminün/36	—	(هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ) كلهم غير جع.	(هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ) جع. (هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ) شأدُ (هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ) شأدُ (هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ) شأدُ
261	Müminün/44	قرأ	ثم ارسلنا رسلنا (تَتَرَى) ا، ك، ن، ف، ر، يع، خل.	ثم ارسلنا رسلنا (تَتَرَا) د، ح، جع.
262	Müminün/50	—	وأويناها الى (رُبُوءَ) ا، د، ح، ف، ر، جع، يع، خل.	وأويناها الى (رُبُوءَ) ك، ن.
263	Müminün/52	قرئ	(وَأَنَّ هَذِهِ) امتمكم واحدة ا، د، ح، جع، يع.	(وَأَنَّ هَذِهِ) امتمكم واحدة ك، ن، ف، ر، خل.
264	Müminün/61	قرأت	واللذين (يُؤْتُونَ مَا آتَوْا)	واللذين (يَأْتُونَ مَا آتَوْا)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			كلهم	شاذٌ
265	Müminün/67	قرأ	سامرا (تَهْجُرُونَ) ا	سامرا (تَهْجُرُونَ) كلهم غير ا،
266	Müminün/72	قرئ	ام تسئلهم (خَرَجًا فَخَرَجُ) ربك خير ا، د، ح، ن، جع، يع.	ام تسئلهم (خَرَجًا فَخَرَجُ) ربك خير ف، ر، خل. ام تسئلهم (خَرَجًا فَخَرَجُ) ربك خير ك
267	Müminün/87	قرأ	سيقولون (لله) ا، د، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	سيقولون (لله) ح، يع.
268	Müminün/89	قرأ	سيقولون (لله) ا، د، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	سيقولون (لله) ح، يع.
269	Müminün/106	قرئ	غلبت علينا (شِقَاؤُنَا) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	غلبت علينا (شِقَاؤُنَا) ف، ر، خل.
270	Müminün/110	قرئ	فا تخذتموهم (سُخْرِيًّا) ا، ف، ر، جع، خل.	فا تخذتموهم (سُخْرِيًّا) د، ح، ك، ن، يع.
271	Nûr/1	قرئ	سورة انزلناها (وَفَرَضْنَاهَا) ا، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	سورة انزلناها (وَفَرَضْنَاهَا) د، ح.
273	Nûr/6	قرئ	(أَرْبَعُ شَهَادَةٍ) ا، د، ح، ك، ص، جع، يع.	(أَرْبَعُ شَهَادَةٍ) ع، ف، ر، خل.
274	Nûr/7	قرئ	(وَالْخَامِسَةُ) ان لعنة الله كلهم (أَنَّ لَعْنَةَ) الله ا، يع.	(وَالْخَامِسَةُ) ان لعنة الله شاذٌ (أَنَّ لَعْنَةَ) الله د، ح، ك، ن، ف، ر، جع، خل.
275	Nûr/9	قرئ	(وَالْخَامِسَةُ) ان غضب الله كلهم غير ع،	(وَالْخَامِسَةُ) ان غضب الله ع

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			(أَنْ غَضِبَ اللَّهُ) ا	(أَنْ غَضِبَ اللَّهُ) د، ح، ك، ن، ف، ر، جع، خل. (أَنْ غَضِبَ اللَّهُ) يع.
276	Nûr/27	قرأ	(حتي تستأنسو) وتسلمو علي اهلها كلهم	(حتي تستأنسو) وتسلمو علي اهلها شأد
277	Nûr/34	—	انزلنا آيات (مُبَيِّنَات) ا، د، ح، ص، جع، يع.	انزلنا آيات (مُبَيِّنَات) ك، ع، ف، ر، خل.
278	Nûr/35	قرأ	الله (نُورَ السَّمَوَاتِ) كلهم	الله (نُورَ السَّمَوَاتِ) شأد
279	Nûr/35	قرأ	كوكب (دُرِّي) ا، د، ك، ع، جع، يع، خل.	كوكب (دُرِّي) ح، ر. كوكب (دُرِّي) ص، ف.
280	Nûr/35	قرأ	(يُوقَدُ) من شجرة مباركة ا، ك، ع.	(تُوقَدُ) من شجرة مباركة د، ح، ص، جع، يع. (تُوقَدُ) من شجرة مباركة ص، ف، ر، خل.
281	Nûr/36	قراءة	(يُسَبَّحُ) له فيها ا، د، ح، ع، ف، ر، جع، يع، خل.	(يُسَبَّحُ) له فيها ك، ص.
282	Nûr/58	—	(ثَلَاثُ) عورات لكم ا، د، ح، ك، ع، جع، يع.	(ثَلَاثُ) عورات لكم ص، ف، ر، خل.
283	Furkân/19	قرئ	فقد كذبوكم بما (تقولون) كلهم فما (يَسْتَطْعُونَ) صرفا ولا نصرا	فقد كذبوكم بما (يقولون) شأد فما (يَسْتَطْعُونَ) صرفا ولا نصرا

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			كلهم غير ع،	ع
284	Furkân/61	قرئ	وجعل فيها (سُرْجاً) وقمرا منيرا ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	وجعل فيها (سُرْجاً) وقمرا منيرا ف، ر، خل.
285	Şua'râ/13	قرئ	(وَيُضِيقُ) صدري كلهم غير يع	(وَيُضِيقُ) صدري يع.
286	Şua'râ/137	قرئ	ان هذا الا (خُلِقُ) الاولين ا، ك، ن، ف، خل.	ان هذا الا (خُلِقُ) الاولين د، ح، ر، جع، يع.
287	Şua'râ/149	قرئ	ببوتا (فرهين) ا، د، ح، جع، يع.	ببوتا (فارهين) ك، ن، ف، ر، خل.
288	Şua'râ/176	قرئ	اصحاب (لَيْكَةً) ا، د، ك، جع.	اصحاب (الْأَيْكَةِ) ح، ن، ف، ر، يع، خل.
289	Neml/6	قرئ	(بِشْهَابٍ) قيس ا، د، ح، ك، جع.	(بِشْهَابٍ) قيس ن، ف، ر، يع، خل.
290	Neml/22	قرأ	(فَمَكَّتْ) غير بعيد ا، د، ح، ك، ف، ر، جع، يس، خل.	(فَمَكَّتْ) غير بعيد ن، ح.
291	Neml/22	قرئ	وجنتك من (سَبَأً) ا، ك، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	وجنتك من (سَبَأً) ه، ح. وجنتك من (سَبَأً) ز
292	Neml/25	قرئ	(أَلَّا يَسْجُدُوا) لله الذي ا، د، ح، ك، ن، ف، ح، خل.	(أَلَّا يَسْجُدُوا) لله الذي ر، جع، يس.
293	Neml/66	قرئ	(بَلْ أَدَارِكْ) علمهم في الآخرة ا، ك، ن، ف، ر، خل.	(بَلْ أَدْرِكْ) علمهم في الآخرة د، ح، جع، يع.
294	Neml/82	قرأ	تكلمهم (إِنَّ النَّاسَ) ا، د، ح، ك، جع.	تكلمهم (أَنَّ النَّاسَ) ن، ف، ر، يع، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
295	Neml/89	قرأ	وهم من (فَرَعَ يَوْمِنِذِ) ا، جع.	وهم من (فَرَعَ يَوْمِنِذِ) د، ح، ك، يع. وهم من (فَرَعَ يَوْمِنِذِ) ن، ف، ر، خل.
296	Kasas/10	قرئ	واصبح فواد ام موسي (فارغا) كلهم	واصبح فواد ام موسي (فَرَعَاً) شأد
297	Kasas/23	قرئ	حتي (يُصْدِرَ الرَّعَاءُ) ا، د، ن، ف، ر، يع، خل.	حتي (يَصْدُرُ الرَّعَاءُ) ح، ك، جع.
298	Kasas/29	—	بخبر (أَوْ جَذُوةً) ا، د، ح، ك، ر، جع، يع.	بخبر (أَوْ جَذُوةً) ن، ف، خل.
299	Kasas/32	—	جناحك (من الرَّهَبِ) ا، د، ح، جع، يع.	جناحك (من الرَّهَبِ) ك، ص، ف، ر، خل. جناحك (من الرَّهَبِ) ع
300	Kasas/34	قرئ	فارسله معي (رداً) ا	فارسله معي (رداً) د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل. فارسله معي (ردّي) جع.
301	Ankebût/25	—	(مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ) ا، ك، ص، جع، خل.	(مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ) د، ح، ر، يس. (مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ) ع، ف، حه.
302	Ankebût/58	قرئ	(لَنُؤَيِّنَهُمْ) من الجنة ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(لَنُؤَيِّنَهُمْ) من الجنة ف، ر، خل.
303	Rûm/10	قرئ	ثم كان (عاقبةً) اللذين ا، د، ح، جع، يع.	ثم كان (عاقبةً) اللذين ك، ن، ف، ر، خل.
304	Rûm/32	قرئ	من اللذين (فَرَّقُوْا) دينهم ا، د، ح، ك، ن، جع، يع، خل.	من اللذين (فَرَّقُوْا) دينهم ف، ر.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
305	Rûm/39	قرئ	وما (آتَيْتُمْ) من ربا (لِزُبُو) ا، جع، يع.	وما (آتَيْتُمْ) من ربا (لِزُبُو) د وما (آتَيْتُمْ) من ربا (لِزُبُو) ح، ك، ن، ف، ر، خل.
306	Rûm/48	قرئ	ويجعله (كِسْفًا) ا، د، ح، ل، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	ويجعله (كِسْفًا) ك، جع.
307	Rûm/54	قرئ	خَلَقَكُمْ مِنْ (ضُعْفٍ) ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، يع، خل.	خَلَقَكُمْ مِنْ (ضُعْفٍ) ع، ف.
308	Secde/7	قرئ	الذي احسن كل شيء (خَلَقَهُ) ا، ن، ف، ر، خل.	الذي احسن كل شيء (خَلَقَهُ) د، ح، ك، جع، يع.
309	Secde/17	قرئ	فلا تعلم نفس (ما أُخْفِيَ) لهم ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، خل. ف، يع.	فلا تعلم نفس (ما أُخْفِيَ) لهم ف، يع.
310	Ahzâb/10	قرأ	وتظنون بالله (الظنون) هنالك وتظنون بالله (الظنون) ا، ك، ص، جع.	وتظنون بالله (الظنون) وتظنون بالله (الظنون) هنالك د، ع، ر، خل. وتظنون بالله (الظنون) هنالك وتظنون بالله (الظنون) ح، ف، يع.
311	Ahzâb/13	قرئ	(لا مَقَامَ) لكم كلهم غير ع،	(لا مَقَامَ) لكم ع
312	Ahzâb/14	قرئ	ثم سؤلوا الفتنة (لَاتَوْهَا) ا، د، جع.	ثم سؤلوا الفتنة (لَاتَوْهَا) ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
313	Ahzâb/21	قرئ	(أُسْوَةٌ) حسنة كلهم غير ن،	(أُسْوَةٌ) حسنة ن
314	Ahzâb/30	قرئ	(يُضَاعَفُ) لها (العذابُ)	(يُضَاعَفُ) لها (العذابُ)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			ا، ن، ف، ر، خل.	د، ك. (يُضَعِّفُ) لها (العذاب) ح، جع، يع.
315	Ahzâb/31	قرئ	ومن (يَقْتُتْ) منكن كلهم	ومن (تَقْتُتْ) منكن شاذُّ
316	Ahzâb/31	قرئ	(وَيَعْمَلْ) صالحا ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(وَتَعْمَلْ) صالحا ف، ر، خل.
317	Ahzâb/33	قرئ	(وَقُرْنِ) في بيتكن ا، ن، جع.	(وَقُرْنِ) في بيتكن د، ح، ك، ف، ر، يع، خل.
318	Ahzâb/40	قرئ	(وَحَاتِمِ) النبيين كلهم غير ن،	(وَحَاتِمِ) النبيين ن
319	Ahzâb/50	قرئ	وامرأة مومنة (إن وهبت) نفسها النبي كلهم	وامرأة مومنة (آن وهبت) نفسها النبي شاذُّ
320	Sebe'/5	—	عذاب من رجز (اليَمِّ) ا، ح، ك، ص، ف، ر، جع، خل.	عذاب من رجز (اليَمِّ) د، ع، يع.
321	Sebe'/10	قرئ	اوبي معه (والطَّيْرِ) كلهم	اوبي معه (والطَّيْرِ) شاذُّ
322	Sebe'/12	قرئ	ولسيمان (الريحِ) كلهم غير ص،	ولسيمان (الريحِ) ص
323	Sebe'/14	قرئ	تاكل (مُنْسَأَتَه) ا، ح، جع.	تاكل (مُنْسَأَتَه) د، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
324	Sebe'/16	قرئ	ذوتي (أُكْلِ) خمط ا، د، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	ذوتي (أُكْلِ) خمط ح، يع.
325	Sebe'/19	قرئ	ربنا (بَاعِدْ) بين اسفارنا ا، م، ن، ف، ر، جع، خل.	ربنا (بَعِدْ) بين اسفارنا د، ح، ل. ربنا (بَاعِدْ) بين اسفارنا

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
				يع.
326	Sebe'/52	قرئ	واني لهم (التناوش) ا، د، ك، ع، جع، يع، خل.	واني لهم (التناوش) ح، ص، ف، ر، خل.
327	Fâtır/3	—	هل من خالق (غير) الله ا، د، ح، ك، ن، يع.	هل من خالق (غير) الله ف، ر، جع، خل.
328	Yâsin/5	—	(تنزيل) العزيز الرحيم ا، د، ح، ص، جع، يع.	(تنزيل) العزيز الرحيم ك، ع، ف، ر، خل.
329	Yâsin/8	قراءة	انا جعلنا (في اعناقهم) اغلا لا كلهم	انا جعلنا (في ايديهم) اغلا لا شاذ
330	Yâsin/32	قرئ	وان كل (لما) جميع ا، د، ح، ر، يع، عي، خل.	وان كل (لما) جميع ك، ن، ف، جم.
331	Yâsin/35	قرئ	(وما عملته) ايديهم ا، د، ح، ك، ع، جع، يع.	(وما عملت) ايديهم ص، ف، ر، خل.
332	Yâsin/38	قرئ	تجري (لمستقر) لها كلهم	تجري (لا مستقر) لها شاذ
333	Yâsin/39	قرئ	(والقمر) قدرناه ا، د، ح، يع، خل.	(والقمر) قدرناه ك، ن، ف، ر، جع.
334	Yâsin/49	قرئ	وهم (يخصمون) (اختلاس فتحة الخاء) ب، ح.	وهم (يخصمون) ج، د، ل. وهم (يخصمون) م، ن، ر، يع، خل.
335	Yâsin/55	قرئ	في شغل (فاكهون) كلهم غير جع،	في شغل (فكهون) جع.
336	Yâsin/62	قرئ	اضل منكم (جُبلاً) كثيرا ا، ن، جع.	اضل منكم (جُبلاً) كثيرا د، ف، ر، يس، خل. اضل منكم (جُبلاً) كثيرا ح، ك.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
337	Saffât/6	قرئ	(بَزِينَةُ الْكَوْكَبِ) ا، د، ح، ك، ر، جع، يع، خل.	(بَزِينَةُ الْكَوْكَبِ) ع، ف. (بَزِينَةُ الْكَوْكَبِ) ص
338	Saffât/11	قراءة	اشد خلقا (امن خلقنا) كلهم	اشد خلقا (امن عددنا) شادُّ
339	Saffât/12	قراءة	بل (عَجِبْتُ) و يسخرون ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	بل (عَجِبْتُ) و يسخرون ف، ر، خل.
340	Saffât/17	قرئ	(أَوْ أَبَاؤُنَا الْأُولِينَ) ب، ك، جع.	(أَوْ أَبَاؤُنَا الْأُولِينَ) ج، د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
341	Saffât/40	قرئ	عباد الله (المُخْلِصِينَ) ا، ن، ف، ر، جع، خل.	عباد الله (المُخْلِصِينَ) د، ح، ك، يع.
342	Saffât/130	قرئ	سلام علي (آلِ يَاسِينَ) ا، ك، يع.	سلام علي (آلِ يَاسِينَ) د، ح، ن، ف، ر، جع، خل.
343	Saffât/147	قرأ	الي مائة الف (أَوْ يَزِيدُونَ) كلهم	الي مائة الف (بَلْ يَزِيدُونَ) شادُّ
344	Sâd/15	قراءة	ما لها من (فَوَاقٍ) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	ما لها من (فَوَاقٍ) ف، ر، خل.
345	Sâd/22	قرئ	با الحق (وَلَا تُشْطِطُ) كلهم	با الحق (وَلَا تُشْطِطُ) شادُّ
346	Sâd/41	—	الشيطان (بُنْصَبِ) ا، د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.	الشيطان (بُنْصَبِ) جع. الشيطان (بُنْصَبِ) يع. الشيطان (بُنْصَبِ) شادُّ
347	Sâd/45	قرأ	اولي (لَا يَدِي) ولا بصر كلهم	اولي (لَا يَدٍ) ولا بصر شادُّ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
348	Sâd/46	قرأ	(بِخَالِصَةٍ) ذكرى الدار ا، ل، جع.	(بِخَالِصَةٍ) ذكرى الدار د، ح، م، ن، ف، ر، يع، خل.
349	Sâd/57	قرئ	حميم (وَعَسَاقٍ) ا، د، ح، ك، ص، جع، يع.	حميم (وَعَسَاقٍ) ع، ف، ر، خل.
350	Sâd/58	قرئ	(وَأَخْرُ) من شكله ا، د، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	(وَأَخْرُ) من شكله ح، يع.
351	Sâd/62	قرئ	(اتَّخَذْنَاهُمْ) سخريا ا، د، ك، ن، جع.	(اتَّخَذْنَاهُمْ) سخريا ح، ف، ر، يع، خل.
352	Sâd/62	قرئ	(سُخْرِيًّا) ام زاعت ا، ف، ر، جع، خل.	(سُخْرِيًّا) ام زاعت د، ح، ك، ن، يع.
353	Sâd/84	قرئ	قال (فا الْحَقُّ) ا، د، ك، ر، جع، يع.	قال (فا الْحَقُّ) ن، ف، خل.
354	Zümer/3	قرأ	(ما نَعْبُدُهُمْ) الا ليقربونا كلهم	(قَالُوا مَا نَعْبُدُهُمْ) الا ليقربونا شادُّ
355	Zümer/9	قرئ	(أَمَّنْ) هو قانت ا، د، ف.	(أَمَّنْ) هو قانت ح، ك، ن، ر، جع، يع، خل.
356	Zümer/29	قرئ	ورجلا (سَلَامًا) ا، ك، ن، ف، ر، جع، حل.	ورجلا (سَلَامًا) د، ح، يع.
357	Zümer/64	قرئ	افغير الله (تَأْمُرُونِي) ا، جع.	افغير الله (تَأْمُرُونِي) ك افغير الله (تَأْمُرُونِي) ح، ن، ف، ر، يع، خل.
358	Mümin/26	قرئ	ان يبدل دينكم (وَأَنْ يُظْهَرَ) في الارض (الْفَسَادُ) ا، ح، جع.	ان يبدل دينكم (وَأَنْ يُظْهَرَ) في الارض (الْفَسَادُ) د، ك. ان يبدل دينكم (وَأَنْ يُظْهَرَ) في الارض (الْفَسَادُ) ان يبدل دينكم (أَوْنُ يُظْهَرَ) في

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
				الارض (الفساد) ع، يع. ان يبذل دينكم (أَوْنُ يَظْهَرُ) في الارض (الفساد) ص، ف، ر، خل.
359	Mümin/37	قرئ	السموات (فَاطَّلَعُ) كلهم غير ع،	السموات (فَاطَّلَعُ) ع
360	Fussilet/13	قرئ	انذرتكم (صَاعِقَةً) كلهم	انذرتكم (صَعَقَةً) شاذ
361	Fussilet/16	قرئ	في ايام (تَحْسِنَاتٍ) ا، د، ح، يع.	في ايام (تَحْسِنَاتٍ) ك، ن، ف، ر، جع، خل.
362	Fussilet/44	قراءة	(آه عَجْمِي) ب، ح، جع.	(أَعْجَمِي) ل
363	Şûra/3	قراءة	كذلك (يُوحِي) اليك كلهم غير د،	كذلك (يُوحِي) اليك د
364	Şûra/30	قرئ	وما اصابكم من مصيبة (بما كسبت) ايديكم ا، ك، جع.	وما اصابكم من مصيبة (فبما كسبت) ايديكم د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
365	Şûra/35	قرئ	(وَيَعْلَمُ) اللذين يجادلون ا، ك، جع.	(وَيَعْلَمُ) اللذين يجادلون د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
366	Şûra/51	قرئ	(او يُرْسِلُ) رسولا (فَيُوحِي) ا	(او يُرْسِلُ) رسولا (فَيُوحِي)
367	Zuhruf/5	قرئ	(أَنْ) كنتم قوما مسرفين ا، ف، ر، جع، خل.	(أَنْ) كنتم قوما مسرفين د، ح، ك، ن، يع.
368	Zuhruf/18	قرئ	او من (يُنْشَأُ) في الحلية ا، د، ح، ك، ص، جع، يع، خل.	او من (يُنْشَأُ) في الحلية ع، ف، ر، خل.
369	Zuhruf/19	قرئ	الملائنة اللذين هم	الملائنة اللذين هم

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			(عند الرحمن) اناث ا، د، ك، جع، يع.	(عند الرحمن) اناث ح، ن، ف، ر، خل.
370	Zuhruf/24	قرئ	(قُلْ) اولو جنتكم باهدي ا، د، ح، ص، ف، ر، جع، يع، خل.	(قَالَ) اولو جنتكم باهدي ع، ك.
371	Zuhruf/36	—	(وَمَنْ يَعِشْ) عن ذكر الرحمن كلهم	(وَمَنْ يَعِشْ) عن ذكر الرحمن شاذ
372	Zuhruf/38	قرئ	حتي اذا (جاءنا) قال ا، د، ك، ص، جع، يع.	حتي اذا (جاءنا) قال ح، ع، ف، ر، خل.
373	Zuhruf/56	قرئ	فجعلناهم (سلفاً) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع، خل.	فجعلناهم (سلفاً) ف، ر.
374	Zuhruf/57	قراءة	اذا قومك منه (يصدون) ا، ك، ر، جع، خل.	اذا قومك منه (يصدون) د، ح، ن، ف، يع.
375	Zuhruf/61	قرئ	وانه (لعلّم) للساعة كلهم	وانه (لعلّم) للساعة شاذ
376	Zuhruf/88	قرئ	(وقيله) يا رب ا، د، ح، ك، ر، جع، يع، خل.	(وقيله) يا رب ن، ف.
377	Duhân/51	قرئ	في (مقام) امين ا، ك، جع.	في (مقام) امين د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
378	Câsiye/13	قرأ	(جميعاً منه) كلهم	(جميعاً منه) شاذ
379	Câsiye/14	قرئ	(لِيَجْزِيَ) قوما بما كانوا يكسبون ا، د، ح، ن، يع.	(لِيَجْزِيَ) قوما بما كانوا يكسبون ك، ف، ر، خل.
380	Câsiye/21	قرأ	(سواءً) محياهم ا، د، ك، ص، جع، يع.	(سواءً) محياهم ع، ف، ر، خل.
381	Ahkâf/15	—	(كُرْهًا) ووضعتَه (كُرْهًا) ا، د، ح، ل، جع.	(كُرْهًا) ووضعتَه (كُرْهًا) م، ن، ف، ر، يع، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
382	Ahkâf/20	قرئ	(أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ ا، ح، ن، ف، ر، خل.	(أَعَذَّهْبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ ك، د، جع، يع.
384	Muhammed/30	قرأ	لولا نزلت (سورة) كلهم	لولا نزلت (سورة محدثة) شاذ
385	Fetih/9	قرئ	(وَتَعَزَّوْهُ) وتوقروه كلهم	(وَتَعَزَّوْهُ) وتوقروه شاذ
386	Fetih/29	قرئ	اخرج (شَطَاءً) ا، ح، ل، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	اخرج (شَطَاءً) د، م. اخرج (شَطَاءً) شاذ
387	Fetih/29	قرئ	(فَازَرَهُ) فستغلظ كلهم غير م	(فَازَرَهُ) فستغلظ م
388	Hucûrât/1	قراءة	(لَا تَقْدِمُوا) بين يدي الله كلهم غير يع	(لَا تَقْدِمُوا) بين يدي الله يع
389	Hucûrât/6	قرئ	(فَتَتَّبِعُوا) ان تصيبوا ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	(فَتَتَّبِعُوا) ان تصيبوا ف، ر، خل.
390	Hucûrât/10	قرئ	بين (أَخَوَيْكُمْ) كلهم غير يع	بين (أَخَوَيْكُمْ) يع. بين (أَخَوَانِكُمْ) شاذ
391	Hucûrât/12	قرأ	(وَلَا تَجَسَّسُوا) ولا يغتب كلهم	(وَلَا تَحَسَّسُوا) ولا يغتب شاذ
392	Hucûrât/14	قراءة	(لَا يَأْتِيَنَّكُمْ) من اعمالكم ا، د، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	(لَا يَأْتِيَنَّكُمْ) من اعمالكم ح، يع.
393	Kâf/19	قرأ	وجاءت سكرة (الموت بالحق) كلهم	وجاءت سكرة (الحق بالموت) شاذ
394	Zariyât/23	قرئ	انه لحق (مِثْلُ) ما انكم تنطقون	انه لحق (مِثْلُ) ما انكم تنطقون

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			ا، د، ح، ك، ع، جع، يع.	ص، ف، ر، خل.
395	Tûr/28	قرئ	(أَنَّهُ) هو البر الرحيم ا، ر، جع.	(أَنَّهُ) هو البر الرحيم د، ح، ك، ن، ف، يع، خل.
396	Necm/50	قرأ	(عَادَ لَوْلِي) ب	(عَادَ لَوْلِي) ج، ح، جع، يع. (عَادَنَ الْأَوْلَى) د، ك، ن، ف، ر، خل.
397	Rahmân/24	قرئ	وله الجوار (الْمُنْشَأَتُ) ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، يع، خل.	وله الجوار (الْمُنْشَأَتُ) ص، ف.
398	Rahmân/35	قرئ	(شَوَاطٍ) من نار كلهم غير د	(شَوَاطٍ) من نار د
399	Rahmân/35	قرئ	(وَنُحَاسٍ) فلا تنتصران ا، ك، ن، ف، ر، جع، يس، خل.	(وَنُحَاسٍ) فلا تنتصران د، ح، حه.
400	Rahmân/70	قرئ	(خَيْرَاتٍ) حسان كلهم	(خَيْرَاتٍ) حسان شاذ
401	Rahmân/78	قرأ	(ذِي الْجَلَالِ) ولا اكرام كلهم غير ك	(ذُو الْجَلَالِ) ولا اكرام ك
402	Vâkia/22	قرئ	(وَحُورٍ عَيْنٍ) ا، د، ح، ك، ن، يع، خل.	(وَحُورٍ عَيْنٍ) ف، ر، جع.
403	Vâkia/29	قرأ	(وَطَلَحٍ) منضود كلهم	(وَطَلَحٍ) منضود شاذ
404	Vâkia/55	قرئ	فساربون (شَرْبٍ) الهيم ا، ن، ف، جع.	فساربون (شَرْبٍ) الهيم د، ح، ك، ر، يع، خل.
405	Vâkia/82	قرأ	وتجعلون رزقكم انكم (تُكَذِّبُونَ) كلهم	وتجعلون شكركم انكم (تُكَذِّبُونَ) شاذ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
				وتجعلون شكركم انكم (تَكْذِبُونَ) شاذٌ
406	Vâkia/89	قرأ	(فَرُوحٌ) وريحان كلهم غير يس	(فَرُوحٌ) وريحان يس
407	Hadîd/13	قرئ	آمنوا (أَنْظِرُونَا) كلهم غير ف	آمنوا (أَنْظِرُونَا) ف
408	Hadîd/18	قرأ	ان (المُصَدِّقِينَ) و (المُصَدِّقَاتِ) ا، ح، ك، ع، ف، ر، جع، يع، خل.	ان (المُتَصَدِّقِينَ) و (المُتَصَدِّقَاتِ) شاذٌ ان (المُصَدِّقِينَ) و (المُصَدِّقَاتِ) د، ص.
409	Hadîd/23	قرأ	ولا تفرحو (بما آتاكم) كلهم غير ح	ولا تفرحو (بما آتاكم) ح
410	Hadîd/27	قراءة	ورهبانيتهن (ابتدعوها) كلهم	لكن (ابتدعوها) شاذٌ
411	Hadîd/29	قرأ	(لنلا) يعلم اهل الكتاب كلهم	(ليعلم) اهل الكتاب شاذٌ (لكيلا) يعلم اهل الكتاب شاذٌ
412	Mücadile/2	قرئ	الذين (يُظَاهَرُونَ) منكم ا، د، ح، يع.	الذين (يُظَاهَرُونَ) منكم ك، ف، ر، جع، خل. الذين (يُظَاهَرُونَ) منكم ن
413	Mücadile/11	قراءة	تفسحو (في المجلس) كلهم غير ن	تفسحو (في المجلس) ن
414	Mücadile/16	قرئ	اتخذو (إِيمَانَهُمْ) جنة كلهم	اتخذو (إِيمَانَهُمْ) جنة شاذٌ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
415	Saff/11	قرأ	(تومنون) بالله ورسوله (وتجاهدون) كلهم	(آمنو) بالله ورسوله (وجاهدو) شأ
416	Cuma/9	قرأ	(فأسعوا) الي ذكر الله كلهم	(فأمنوا) الي ذكر الله شأ
417	Münafkûn/10	قرأ	فَأَصْدَقَ (وَإِئْتَن) من الصالحين كلهم غير ح	فَأَصْدَقَ (وَإِئْتَن) من الصالحين ح
418	Talâk/1	قرأ	فطلقوهن (لِعِدَّتِهِنَّ) كلهم	فطلقوهن (في قبل عِدَّتِهِنَّ) شأ فطلقوهن (لِقبل عِدَّتِهِنَّ) شأ
419	Talâk/1	قراءة	(إلا أن يأتين بفاحشة مبينة) كلهم	(إلا أن يفحشن عليكم) شأ
420	Talâk/6	—	من حيث سكنتم (من وجديكم) كلهم غير حه	من حيث سكنتم (من وجديكم) حه
421	Tahrîm/3	قرئ	(عَرَفَ) بعضه كلهم غير ر	(عَرَفَ) بعضه ر
422	Tahrîm/4	قرأ	فقد (صَعَتْ) قلوبكما كلهم	فقد (زَاعَتْ) قلوبكما شأ
423	Tahrîm/12	قرئ	(وَكُتِبَ) وكانت من القانتين ا، د، ك، ص، ف، ر، جع، خل.	(وَكُتِبَ) وكانت من القانتين ح، ع، يع.
424	Kalem/51	قرئ	(لَيَزْلُقُونَك) بابصارهم ا، جع.	(لَيَزْلُقُونَك) بابصارهم د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
425	Hakka/9	قرئ	وجاء فرعون (وَمَنْ قَبْلَهُ) ا، د، ك، ن، ف، جع، خل.	وجاء فرعون (وَمَنْ قَبْلَهُ) ح، ر، يع.
426	Hakka/19	—	اقرأ (كِتَابِي أَنِي)	اقرأ (كِتَابِي أَنِي)

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
			كلهم غير يع	يع
427	Hakka/20	—	اني ملاق (حِسَابِيَهُ فَهُوَ) كلهم غير يع	اني ملاق (حِسَابِي فَهُوَ) يع
428	Hakka/25	—	ولم ادر (ما حِسَابِيَهُ يَا لَيْتَهَا) ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، خل.	ولم ادر (ما حِسَابِي يَا لَيْتَهَا) ف، يع.
429	Hakka/29	—	هلك عني (سُلْطَانِيَهُ خَذُوهُ) ا، د، ح، ك، ن، ر، جع، خل.	هلك عني (سُلْطَانِي خَذُوهُ) ف، يع.
430	Meâric/1	قرأ	(سَال) سائل ا، ك، جع.	(سَال) سائل د، ح، ن، ف، ر، يع، خل. (سَال سَيْل) شأ
431	Meâric/43	—	كانهم الي (نُصِب) يوفضون ا، د، ح، ص، ف، ر، جع، يع، خل.	كانهم الي (نُصِب) يوفضون ك، ع. كانهم الي (نُصِب) يوفضون شأ
432	Nûh/21	قرئ	(وَوُلْدَهُ) الا خسارا ا، ك، ن، جع.	(وَوُلْدَهُ) الا خسارا د، ح، ف، ر، يع، خل.
433	Nûh/23	قرئ	ولا تذرن (وُدًّا) ا، جع.	ولا تذرن (وُدًّا) د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
434	Cinn/3	قرئ	(وَأَنَّهُ) تعالي ا، د، ح، ص، يع.	(وَأَنَّهُ) تعالي ك، ع، ف، ر، جع، خل.
435	Cinn/4	قرئ	(وَأَنَّهُ) كان يقول ا، د، ح، ص، يع.	(وَأَنَّهُ) كان يقول ك، ع، ف، ر، جع، خل.
436	Cinn/5	قرئ	(وَأَنَّا) ظننا ان لن تقول لانس ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَّا) ظننا ان لن تقول لانس ك، ع، ف، ر، خل.
437	Cinn/6	قرئ	(وَأَنَّهُ) كان رجال ا، د، ح، ص، يع.	(وَأَنَّهُ) كان رجال ك، ع، ف، ر، جع، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
438	Cinn/7	قرئ	(وَأَنَّهُمْ) ظَنُّوا ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَّهُمْ) ظَنُّوا ك، ع، ف، ر، خل.
439	Cinn/8	قرئ	(وَأَنَا) لِمَسْنَا السَّمَاءِ ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَا) لِمَسْنَا السَّمَاءِ ك، ع، ف، ر، خل.
440	Cinn/9	قرئ	(وَأَنَا) كُنَّا نَقْعِدُ ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَا) كُنَّا نَقْعِدُ ك، ع، ف، ر، خل.
445	Cinn/10	قرئ	(وَأَنَا) لَا نَدْرِي ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَا) لَا نَدْرِي ك، ع، ف، ر، خل.
446	Cinn/11	قرئ	(وَأَنَا) مَنَا الصَّالِحُونَ ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَا) مَنَا الصَّالِحُونَ ك، ع، ف، ر، خل.
447	Cinn/12	قرئ	(وَأَنَا) ظَنْنَا أَنْ لَنْ نَعْجِزَ اللَّهَ ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَا) ظَنْنَا أَنْ لَنْ نَعْجِزَ اللَّهَ ك، ع، ف، ر، خل.
448	Cinn/13	قرئ	(وَأَنَا) لَمَّا سَمِعْنَا الْهَدْيَ ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَا) لَمَّا سَمِعْنَا الْهَدْيَ ك، ع، ف، ر، خل.
449	Cinn/14	قرئ	(وَأَنَا) مَنَا الْمُسْلِمُونَ ا، د، ح، ص، جع، يع.	(وَأَنَا) مَنَا الْمُسْلِمُونَ ك، ع، ف، ر، خل.
450	Cinn/19	قراءة	(وَأَنَّهُ) لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ ا، ص.	(وَأَنَّهُ) لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ د، ح، ك، ع، ف، ر، جع، خل.
451	Müzzemmil/6	قرئ	هِيَ أَشَدُّ (وَطَاءً) ا، د، ن، ف، ر، جع، يع، خل.	هِيَ أَشَدُّ (وَطَاءً) ح، ك.
452	Müzzemmil/20	قرأ	مِنْ ثَلَاثِ لَيْلٍ (وَنِصْفِهِ وَثُلُثُهُ) ا، ح، ك، جع، يع.	مِنْ ثَلَاثِ لَيْلٍ (وَنِصْفِهِ وَثُلُثُهُ) د، ن، ف، ر، خل.
453	Müddessir/33	قرئ	وَاللَّيْلِ (إِذَا دَبَّرَ) ا، ع، ف، يع، خل.	وَاللَّيْلِ (إِذَا دَبَّرَ) د، ح، ك، ص، ر، جع.
454	Müddessir/50	—	كَانَهُمْ حَمْرٌ (مُسْتَنْفَرَةٌ) ا، ك، جع.	كَانَهُمْ حَمْرٌ (مُسْتَنْفَرَةٌ) د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
455	Kıyâme/7	قرئ	(فَإِذَا بَرِقَ) البصر ا، جع.	(فَإِذَا بَرِقَ) البصر د، ح، ك، ن، ف، ر، يع، خل.
456	İnsân/4	قرأ	للكافرين (سَلَا سِلَا) ا، ل، ص، ر، جع.	للكافرين (سَلَا سِلَا) د، ح، م، ع، ف، يع، خل.
457	İnsân/15-16	قرأ	(قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا) من فضة ا، ص، جع.	(قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا) من فضة د، خل. (قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا) من فضة ح، ك، ع، حه. (قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا) من فضة ل (قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا) من فضة د، ح، م، ع، حه، خل. (قَوَارِيرًا قَوَارِيرًا) من فضة ف، يس
458	İnsân/21	قرئ	(عَالِيَهُمْ) ثِيَابِ سُنْدُس ا، ف، جع.	(عَالِيَهُمْ) ثِيَابِ سُنْدُس د، ح، ك، ن، ر، يع، خل.
459	İnsân/21	قرئ	سُنْدُس (خُضْرٍ) ا، ح، ك، ع، جع، يع.	سُنْدُس (خُضْرٍ) د، ص، ف، ر، خل.
460	İnsân/21	قرئ	خضر (وَاسْتَبْرَقَ) ا، د، ن.	خضر (وَاسْتَبْرَقَ) ح، ك، ف، ر، جع، يع، خل.
461	Murselat/6	قرئ	(عُذْرًا) او نذرا كلهم غير حه	(عُذْرًا) او نذرا حه
462	Murselat/6	قرئ	عذرا (أَوْ نُذْرًا) ا، د، ك، ص، جع، يع.	عذرا (أَوْ نُذْرًا) ح، ع، ف، ر، خل.
463	Murselat/11	قرئ	واذا الرسل (أُفْتِتَ) ا، د، ك، ن، ف، ر، يع، خل.	واذا الرسل (وُفِتَّتْ) ح واذا الرسل (وُفِتَّتْ) جع

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
464	Murselat/23	—	(فَقَدَرْنَا) فَنَعَم الْقَادِرُونَ ا، ر، جع.	(فَقَدَرْنَا) فَنَعَم الْقَادِرُونَ د، ح، ك، ن، ف، ي، ع، خ.
465	Murselat/29-30	قرأ	(انْطَلِقُوا) مَا كُنْتُمْ بِهِ تَكْذِبُونَ (انْطَلِقُوا) كلهم غير يس	(انْطَلِقُوا) مَا كُنْتُمْ بِهِ تَكْذِبُونَ (انْطَلِقُوا) يس
466	Murselat/33	قرئ	كانه (جَمَلَاتٌ) صَفَر ا، د، ح، ك، ص، جع، حه.	كانه (جَمَلَاتٌ) صَفَر يس
467	Nebe'/28	—	وكذبو باياتنا (كِذَابًا) كلهم غير ر	وكذبو باياتنا (كِذَابًا) ر
468	Nebe'/37	—	(رَبِّ السَّمَاوَاتِ) وَالْأَرْضِ ا، د، ح، جع.	(رَبِّ السَّمَاوَاتِ) وَالْأَرْضِ ك، ن، ف، ر، ي، ع، خ.
469	Nebe'/37	—	وَمَا بَيْنَهُمَا (الرَّحْمَنِ) ا، د، ح، ف، ر، جع، خ.	وَمَا بَيْنَهُمَا (الرَّحْمَنِ) ك، ن، ي، ع.
470	Nâziât/10	—	يقولون (أَهْنَأ) لِمُرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ب، ح.	يقولون (أَهْنَأ) لِمُرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ج، د، بي. يقولون (أَعْنَأ) لِمُرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ل
471	Nâziât/11	قرأ	(إِذَا) كُنَّا عِظَامًا نَخْرَةً ا، ك، ر، ي، ع.	(وَإِذَا) كُنَّا عِظَامًا نَخْرَةً ن، ف، خ.
472	Nâziât/11	قَوَّ	عِظَامًا (نَخْرَةً) ا، د، ح، ك، ع، حه، خ.	عِظَامًا (نَخْرَةً) ص، ف، ر، يس، خ.
473	Abese/25	قَوَّ	(أَنَا) صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ا، د، ح، ك، جع، ي، ع.	(أَنَا) صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ن، ف، ر، خ.
474	Tekvîr/9	قرأ	بِأَيِّ ذَنْبٍ (قُتِلْتُ) كلهم	بِأَيِّ ذَنْبٍ (قُتِلْتُ) شاذُّ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
475	Tekvîr/24	قرأ	وما هو علي الغيب (بُظْنين) ا، ك، ن، ف، جع، حه، خل.	وما هو علي الغيب (بُظْنين) د، ح، ر، يس.
476	İnfitâr/7	—	فسويك (فَعْدَلْكَ) ا، د، ح، ك، جع، يع.	فسويك (فَعْدَلْكَ) ن، ف، ر، خل.
477	İnfitâr/19	قرئ	(يَوْمَ) لا تملك نفس ا، ك، ن، ف، ر، جع، خل.	(يَوْمَ) لا تملك نفس د، ح، يع.
478	Mütaffîfîn/26	قرئ	(خَاتَمُهُ) مسك كلهم غير ر	(خَاتَمُهُ) مسك ر (خَاتَمُهُ) مسك شاذ
479	İnşikak/19	قرأ	(لَتَرْكَبَنَّ) طبقا ا، ح، ك، ن، جع، يع، خل.	(لَتَرْكَبَنَّ) طبقا د، ف، ر، خل.
480	Burûc/15	قرئ	ذو العرش (المجيد) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	ذو العرش (المجيد) ف، ر، خل.
481	Burûc/22	قرئ	في لوح (محفوظ) ا	في لوح (محفوظ) كلهم غير ا
482	Târık/4	قرئ	ان كل نفس (لَمَّا عليها) حافظ ا، د، ح، ر، يع، خل.	ان كل نفس (لَمَّا عليها) حافظ ك، ن، ف، جع.
483	A'la/3	قرئ	واللذي (قَدَّرَ) فهدي كلهم غير ر	واللذي (قَدَّرَ) فهدي ر
484	Fecr/3	قرئ	والشفع (والوْتَرِ) ا، د، ح، ك، ن، جع، يع.	والشفع (والوْتَرِ) ف، ر، خل.
485	Fecr/6-7	قراءة	(بِعَادِ إِرَمَ) كلهم	(بِعَادِ إِرَمَ) شاذ
486	İnsân/16	قرئ	(فَقَدَّرَ) عليه رزقه ا، د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.	(فَقَدَّرَ) عليه رزقه ك، جع.

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
487	İnsân/18	قرئ	(وَلَا تَحْضُونَ) علي طعام المسكين ا، د، ك.	(وَلَا تَحْضُونَ) علي طعام المسكين ح، ن، ف، جع، يع، خل.
488	İnsân/25-26	قرأ	فيومئذ (لَا يُعَذِّبُ) عذابه احد (وَلَا يُوثِقُ) ا، د، ح، ك، ن، ف، جع، خل.	فيومئذ (لَا يُعَذِّبُ) عذابه احد (وَلَا يُوثِقُ) ر، يع.
489	İnsân/27	قراءة	يا ايته النفس (الْمُطْمِنَّةُ) كلهم	يا ايته النفس (الْمُطْمِنَّةُ) شاذ
490	İnsân/29	قرئ	فادخلي (في عبادي) كلهم	فادخلي (في عبادي) شاذ
491	Beled/6	قرئ	يقول اهلكت مالا (لُبْدًا) كلهم غير جع	يقول اهلكت مالا (لُبْدًا) شاذ
492	Beled/13	قرئ	(فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامٌ) ا، ك، ن، ف، جع، يع، خل.	(فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامٌ) د، ح، ر.
493	Beled/20	—	عليهم نار (مُوصَدَّةً) ا، د، ك، ص، ر، جع.	عليهم نار (مُوصَدَّةً) ح، ع، ف، يع، خل.
494	Şems/15	قرئ	(فَلَا يَخَافُ) عقببها ا، ك، جع.	(وَلَا يَخَافُ) عقببها د، ح، ن، ف، ر، يع، خل.
495	Leyl/3	قرأ	(وَمَا خَلَقَ) الذكر والانثي كلهم	(وَالذَّكَرُ وَالْأُنْثَى) شاذ
496	Duhâ/3	قرئ	(مَا وَدَّعَكَ) ربك وما قلتي كلهم	(مَا وَدَّعَكَ) ربك وما قلتي شاذ
497	Alak/4	قرأ	الذي (عَلَّمَ بِالْقَلَمِ) كلهم	الذي (عَلَّمَ الْخَطَّ بِالْقَلَمِ) شاذ

Sıra	Sûre-Âyet	Kıraati İfade Biçimi	İmam Nâfi' Vechini Onaylayan Kıraatler	İbn Cüzey'in Atıfta Bulunduğu Diğer Vecihleri Onaylayanlar
498	Beyyine6-7	قرئ	شر (الْبَرِيَّةُ) خير (الْبَرِيَّةُ) ا، م.	شر (الْبَرِيَّةُ) خير (الْبَرِيَّةُ) د، ح، ل، ن، ف، ر، جع، يع، خل.
499	İhlâs/4	قرئ	ولم يكن له (كُفُؤاً) احد ا، د، ح، ك، ن، ر، جع.	ولم يكن له (كُفُؤاً) احد ع ولم يكن له (كُفُؤاً) احد ف، يع، خل. ولم يكن له (كُفُؤاً) احد شاذ ولم يكن له (كُفَاءً) احد شاذ ولم يكن له (كُفُهاً) احد شاذ